

Sodobni vojaški izzivi

Contemporary Military Challenges

Znanstveno-strokovna publikacija Slovenske vojske

ISSN 2232-2825
Maj 2014 – 16/št. 1

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OBRAMBO
GENERALŠTAB SLOVENSKE VOJSKE

Sodobni vojaški izzivi

Contemporary Military Challenges

Znanstveno-strokovna publikacija Slovenske vojske

ISSN 2232-2825
UDK 355.5(479.4)(055)

Maj 2014 – 16/št. 1

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OBRAMBO
GENERALŠTAB SLOVENSKE VOJSKE

Izdajatelj Publisher	Generalštab Slovenske vojske General Staff of Slovenian Armed Forces
Glavni urednik Executive Editor	brigadir dr. Andrej Osterman
Odgovorni urednik Managing Editor	dr. Liliana Brožič
Uredniški odbor Editorial Board	VVU XIII. razreda dr. Valerija Bernik VVU XIV. razreda dr. Denis Čaleta polkovnik dr. Tomaž Kladnik dr. Igor Kotnik VVU XV. razreda msgr. dr. Jože Plut podpolkovnik dr. Boris Rutar dr. Uroš Svete
Sekretar Secretary	višji vodnik Stefan Tomanović
Uredniški svet Editorial Council	dr. Andrej Anžič, dr. Anton Bebler dr. Sabine Collmer, dr. Damir Črnčec generalmajor Ladislav Lipič dr. Thomas Mockaitis generalpodpolkovnik dr. Iztok Podbregar dr. Tibor Szvircsev Tresh
Prevajanje Translation	Marjeta Bečaj Iris Žnidarič
Korekture	Marjetka Brulec Milena Sevšek Potočnik Vesna Vrabič
Oblikovanje Design & Graphic	Skupina Opus Design
Tisk Print	TISKARNA PRIMA PRINT d.o.o.
Naklada Edition	500 izvodov/ copies
Revija je dostopna na spletni strani Publication web page	http://www.slovenskavojska.si/publikacije/sodobni-vojaski-izzivi/ http://www.slovenskavojska.si/en/publications/contemporary-military-challenges/
E-naslov urednice Managing Editor e-mail address	liliana.brozic@mors.si

Prispevki, objavljeni v Sodobnih vojaških izzivih, niso uradno stališče Slovenske vojske niti organov, iz katerih so avtorji prispevkov.
Publikacija je uvrščena v bibliografsko zbirko podatkov COBISS.SI in PAIS International.

Articles, published in the Contemporary Military Challenges do not reflect the official viewpoint of the Slovenian Armed Forces nor the bodies in which the authors of articles are employed.
The publication is indexed in bibliography databases COBISS.SI and PAIS International.

V LETU POMEMBNIH OBLETNIC

»Kadar si v družbi ljudi, ki so strastno predani skupnemu cilju, je mogoče karkoli.«

Howard Schultz.

YEAR OF IMPORTANT ANNIVERSARIES

»When you're surrounded by people who share a passionate commitment around a common purpose, anything is possible.«

Howard Schultz.

RECENZENTI/REFEREES

Dr. Andrej Anžič

Dr. Janez Čebulj

Dr. Damir Črnčec

Dr. Branimir Furlan

Dr. Gregor Garb

Mag. David Humar

Mag. Mihael Nagelj

Mag. Mojca Pešec

Dr. Uroš Svete

Mag. Alojz Šteiner

Mag. Roman Urbanč

VSEBINA

CONTENTS

	7	
Liliana Brožič	UVODNIK	
	11	
Liliana Brožič	EDITORIAL	
	15	
Ljubo Štampar	SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN V VOJSKAH DRŽAV EVROPSKE UNIJE: PRISTOPI, PRAKSE, MEHANIZMI RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS IN ARMED FORCES OF EU MEMBER STATES: APPROACHES, PRACTICES AND MECHANISMS	
	41	
Vinko Vegič	VLOGA VOJSK V EVROPI: OD OBRAMBE OZEMLJA K RAZNOVRSTNIM VARNOSTNIM NALOGAM THE ROLE OF ARMED FORCES IN EUROPE: FROM TERRITORIAL DEFENCE TO VARIOUS SECURITY TASKS	
	63	
Vladimir Prebilič Jelena Juvan	MLADI, DOMOLJUBJE IN NACIONALNA VARNOST: VOJSKA KOT STEBER DOMOLJUBNIH STRUKTUR THE YOUNG, PATRIOTISM AND NATIONAL SECURITY: ARMED FORCES AS A PILLAR OF PATRIOTIC STRUCTURES	

	77	
Mihael Nagelj		TRANSFORMACIJA OBRAMBNEGA RESORJA – RAZUMEVANJE V SVETU IN PRI NAS DEFENCE SECTOR TRANSFORMATION: AS UNDERSTOOD IN THE WORLD AND SLOVENIA
	93	
Tomaž Pajntar		VARNOST STAVB OB TERORISTIČNEM BOMBNEM NAPADU SECURITY OF BUILDINGS IN THE EVENT OF A TERRORIST BOMB ATTACK
	109	
Dragica Dovč		OBVLADOVANJE INFORMACIJ IN OMREŽNO SODELOVANJE V SLOVENSKE VOJSKI – NUJNO ALI LE AKTUALNO? INFORMATION MANAGEMENT AND NETWORK COLLABORATION IN THE SLOVENIAN ARMED FORCES – A NECESSITY OR ONLY A TOPICAL ISSUE
	125	
		AVTORJI AUTHORS
	131	
		NAVODILA AVTORJEM ZA OBLIKOVANJE PRISPEVKOV
	137	
		INSTRUCTIONS FOR THE AUTHORS OF PAPERS

UVODNIK

LETO POMEMBNIH OBLETNIC

V šestnajsto leto izhajanja Sodobnih vojaških izzivov smo stopili z željo, da počastimo nekaj pomembnih obletnic. Leta 2004 smo se pridružili Evropski uniji in Slovenija je postala članica Nata. Tako mineva deset let aktivnega sodelovanja Slovenije v dveh pomembnih mednarodnih organizacijah. Hkrati to pomeni tudi aktivno desetletje sodelovanja pripadnic in pripadnikov Slovenske vojske v mednarodnih operacijah in na misijah, ki jih organizira zavezništvo. Poleg tega Slovenska vojska letos dosega tudi svojo polnoletnost pri svojem delovanju v mednarodnem okolju. Pred osemnajstimi leti, maja 1997, je bila sanitetna enota Slovenske vojske s petindvajsetimi pripadniki prvič napotena v mirovno operacijo Alba v Albanijo.

Če se ozremo še bolj v preteklost, pred sto štiridesetimi leti se je rodil slovenski general Rudolf Maister, ki je pomembno vplival na razvoj dogodkov med prvo svetovno vojno, še bolj pa na slovensko narodno zavest.

Letos je tudi stota obletnica začetka prve svetovne vojne, pri čemer gotovo ne gre za obletnico ali razloge, ki bi bili motivacijski. Ravno nasprotno. To je bil dogodek svetovnih razsežnosti, ki je z velikim številom smrtnih žrtev povzročil nesluteno katastrofo. Ljudje takrat niso niti slutili, kaj vse utegnejo vojne prinesiti prihodnjim generacijam.

Vse te obletnice, našla bi se še kakšna, so vplivale na vsebinska izhodišča letošnjih publikacij. Ne gre za to, da bi se želeli obračati nazaj in se ukvarjati z zgodovinskimi temami, saj smo vendarle »sodobni vojaški izzivi«. Zanima nas predvsem, kaj smo se naučili iz teh primerov in izkušenj. Je danes kaj drugače zaradi njih? Smo kaj boljši?

Zato smo na slovenskih (<http://www.slovenskavojska.si/publikacije/sodobni-vojaski-izzivi/>) in angleških spletnih straneh (<http://www.slovenskavojska.si/>)

en/publications/contemporary-military-challenges/) Sodobnih vojaških izzivov povabili k sodelovanju pisce, ki bi se v naslednjih številkah želeli ukvarjati s to tematiko. Smo interdisciplinarna znanstveno-strokovna revija, ki objavlja prispevke o aktualnih temah, raziskavah, strokovnih razpravah, tehničnih ali družboslovnih analizah s področij mednarodne in nacionalne varnosti ter obrambe, globalnih varnostnih izzivov, kriznega upravljanja, civilno-vojaških odnosov ter delovanja, razvoja in transformacije oboroženih sil. Osrednje teme, o katerih bi letos želeli vedeti več, smo strnili v naslove posameznih števil. Druga številka v letniku bo imela naslov *Zadnji trendi izobraževanja in usposabljanja na varnostnem, obrambnem in vojaškem področju*, tretja naj bi bila *Desetletnica članstva RS v Natu* in četrta *Stota obletnica začetka prve svetovne vojne – ali smo se iz konfliktov v zadnjih 100 letih kaj naučili*.

Prvo številko smo rezervirali za vsebine, ki so jih predlagali avtorji, in dobili zanimive članke.

Ljubo Štampar nam v članku z naslovom *Spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vojskah držav Evropske unije: pristopi, prakse, mehanizmi* predstavlja v povezavi z oboroženimi silami človekove pravice in svoboščine kot temelje sodobnih demokratičnih družb. Primerja svobodo govora, pravico do kandidature na volitvah, pridruževanje političnim strankam, svobodo združevanja, sindikalno svobodo in pravico do stavke v posameznih članicah unije.

Vinko Vegič v svojem članku *Vloga vojsk v Evropi: od obrambe ozemlja k raznovrstnim varnostnim nalogam* ugotavlja, da sta najpomembnejši spremembi v vlogi vojsk zmanjševanje potrebe po obrambi ozemlja ter pojav precej različnih in pogosto nejasno definiranih nalog. Tema spremembama morajo države prilagoditi tudi obrambne doktrine ter strukturo vojsk, pri čemer ima (lahko) odločilno vlogo javnost.

Mladi, domoljubje in nacionalna varnost: vojska kot steber domoljubnih struktur je naslov članka avtorjev **Vladimirja Prebiliča** in **Jelene Juvan**. Izhajata iz okoliščin, ki jih pred njima opisuje Vinko Vegič, in ugotavljata povezavo med nacionalnovarnostnim sistemom, vrednotami in domoljubjem pri mladih v Sloveniji. Ali so rezultati te raziskave razlog za skrb?

Transformacija oboroženih sil je aktualna tema, še posebej zadnji dve leti, ki je spodbudila **Mihaela Naglja** k temu, da v obrambnem sistemu preveri teoretično in praktično razumevanje tega pojma. Njegove ugotovitve so predstavljene v članku z naslovom *Transformacija obrambnega resorja – razumevanje v svetu in pri nas*.

Udarni val kot posledica eksplozije in njegovi učinki na stavbe in njihovo varnost zanimajo **Tomaža Pajntarja**, ki v članku z naslovom *Varnost stavb ob terorističnem bombnem napadu* podrobno analizira in slikovno predstavi zakonitosti delovanja eksplozij, saj je njihovo poznavanje zelo pomembno za zagotavljanje varnosti stavb.

Dragica Dovč nas v članku *Obvladovanje informacij in omrežno sodelovanje v Slovenski vojski – nujno ali le aktualno* seznanja s teorijo in prakso pojmov, o katerih se zdi, da že veliko vemo. Rezultati njene raziskave na primeru Slovenske vojske povedo, da gre za področje dela, ki je še precej neraziskano.

Razlog več torej, da se piscem pridružite tudi drugi ljubitelji obrambno-vojaških vsebin.

EDITORIAL

A YEAR OF IMPORTANT ANNIVERSARIES

We have entered the sixteenth year of the publication *Contemporary Military Challenges* with a wish to mark a few important anniversaries. In 2004, Slovenia joined the European Union and became a NATO member. Slovenia has thus been an active member of two distinguished international organisations for ten years. At the same time, this denotes a decade of active participation of Slovenian Armed Forces members in international operations and missions organised by the Alliance. In addition, it is the year in which the Slovenian Armed Forces reached the full age of its presence in the international environment. Eighteen years ago, in May 1997, twenty five members of Slovenian Armed Forces medical unit were deployed to a peace operation ALBA in Albania.

If we look deeper into the past, Slovenian General Rudolf Maister was born one hundred and forty years ago. He significantly influenced the evolution of developments before World War I, but mostly Slovenian national consciousness.

This year marks the hundredth anniversary of the beginning of World War I. The anniversary itself or the reasons for it are certainly not motivational – quite the opposite. It was an event on a worldwide scale which caused a great number of deaths and thus represented a devastating catastrophe. At that time, people did not even imagine what wars could bring for the future generations.

All these anniversaries, and more could be found, impacted the substantive premise of this year's issues. This is, of course, not because we would wish to turn backwards and deal with the historical issues. After all, we are the "*Contemporary Military Challenges*". What mainly interests us is what have we learned from these examples and experiences. Is today's situation any different because of them? Are we any better?

For this purpose, we have published on our Slovenian (<http://www.slovenskavojska.si/publikacije/sodobni-vojaski-izzivi/>) and English (<http://www.slovenskavojska.si/publikacije/sodobni-vojaski-izzivi/>) websites an invitation for authors who would wish to deal with this subject. We are an interdisciplinary scientific and technical publication, which publishes articles on topical issues, research and expert discussions, as well as on technical and social science analyses covering the fields of international and national security and defence; global security challenges; crisis management; civil-military cooperation, and operations, development and transformation of the armed forces. The main topics that entertain our interest have been incorporated into the titles of individual issues. This year's second issue will be entitled "*Recent education and training trends in security, defence and military sectors*", the third one "*Ten years of Slovenia's NATO membership*", and the fourth one "*100th anniversary of the beginning of World War I - have we learned anything from the conflicts in the past 100 years*".

This year's first issue was reserved for the topics suggested by the authors and we have received some very interesting articles.

Ljubo Štampar in his article entitled *Respect for human rights and fundamental freedoms in armed forces of EU member states: approaches, practices and mechanisms* presents, in relation to the armed forces, the human rights and freedoms as the foundations of modern democratic societies. He compares freedom of speech, right to announce candidacy in the election or join political parties, freedom of association, freedom of trade unions and right to strike in individual EU member states.

Vinko Vegič in his article *The role of armed forces in Europe: from territorial defence to various security tasks* establishes that two of the most important changes in the role of the armed forces include the need for a defence of the territory, and the appearance of some relatively differing and often poorly defined tasks. Countries have to adapt their defence doctrines and military structure to these two subjects, whereby the public (potentially) plays a decisive role.

The young, patriotism and national security: armed forces as a pillar of patriotic structures is the article by **Vladimir Prebilič** and **Jelena Juvan**. The authors base their findings on the circumstances already described by Vinko Vegič, and establish the relation among the system of national security, values and patriotism among young people in Slovenia. Do the results of the survey represent a cause for concern?

The transformation of armed forces has been a topical issue, especially in the recent two years, and has intrigued **Mihael Nagelj** enough to verify the theoretical and practical understanding of this notion in the defence system. His findings are presented in the article entitled *Defence sector transformation: as understood in the world and Slovenia*.

Tomaž Pajntar, the author of the article *Security of buildings in the event of a terrorist bomb attack* writes about a blast as a result of an explosion and its effects on the buildings and their security. He carefully analyses and illustrates the laws of explosions, the knowledge of which is very important in the provision of building security.

In her article entitled *Information management and network collaboration in the Slovenian Armed Forces – a necessity or only a topical issue*, **Dragica Dovč** presents the theory and practice of terms that at first seem very familiar. However, the results of her survey based on the case of the Slovenian Armed Forces, reveal that this field of work is still fairly unexplored.

So, here is one more reason for other friends of defence and military topics to join the group of writers.

SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN V VOJSKAH DRŽAV EVROPSKE UNIJE: PRISTOPI, PRAKSE, MEHANIZMI

RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS IN ARMED FORCES OF EU MEMBER STATES: APPROACHES, PRACTICES AND MECHANISMS

Povzetek Začetki razprav o človekovih pravicah segajo v 17. stoletje, mednarodna pravna arhitektura človekovih pravic pa je bila postavljena s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah leta 1948. Po koncu hladne vojne je razumevanje varnosti dobilo novo dimenzijo, spoštovanje človekovih pravic je postalo imperativ vojaške organizacije, s tem pa so se odprle razprave o zagotavljanju celotnega spektra človekovih pravic pripadnikom vojaške organizacije. Skozi analizirane dokumente evropskih institucij in sodbe sodišč ugotavljamo, da so priporočila usmerjena k uveljavljanju koncepta »državljan vojak« in tako k zmanjševanju omejitev uživanja človekovih pravic za pripadnike vojaške organizacije. Članice EU uporabljajo pri zagotavljanju človekovih pravic vojakom dva pristopa, ki sta odvisna predvsem od zgodovine, tradicije in razumevanja vloge vojske v družbi posamezne nacionalne države. Prvi, tradicionalni pristop, postavlja v ospredje vojaško organizacijo in njene naloge, pravice pripadnikov so majhne. Drugi, postmoderni pristop, ki sledi konceptu »državljan vojak«, postavlja v ospredje spoštovanje človekovih pravic in povečuje obseg vojakovih pravic. Spoštovanje človekovih pravic znotraj vojske lahko država zagotovi z zakonodajo, uveljavitev v praksi pa preverja z učinkovitimi nadzornimi mehanizmi.

Ključne besede *Vojaška organizacija, vojak, človekove pravice in temeljne svoboščine.*

Abstract The beginnings of discussions about human rights go back to the 17th century, while the international legal architecture relating to human rights was established by the Universal Declaration of Human Rights in 1948. When the Cold War ended, the understanding of security entered a new dimension. Respect for human rights became an imperative of military organizations, which opened discussions about the provision of an entire spectrum of human rights for members of a military organization. Analyzed documents of European institutions and rulings of courts bring us to a conclusion that recommendations are designed to enforce the concept

of the »citizen-soldier« and, consequently, to decrease the limits imposed on the volume of human rights enjoyed by members of a military organization. When ensuring human rights for soldiers, EU member states use two approaches which depend mainly on history, tradition and understanding of the role of the armed forces in the society of an individual nation state. The first, traditional approach is focused on a military organization and its tasks, while the level of rights enjoyed by servicemembers is low. The second, post-modern approach is focused on respect for human rights and increases the extent of rights enjoyed by soldiers. A state can ensure respect for human rights in a military organization by the means of legislation, and verify its practical implementation through effective control mechanisms.

Key words *Military organization, soldier, human rights and fundamental freedoms.*

Uvod Človekove pravice in temeljne svoboščine so konceptualno neločljive in predstavljajo pravico vsakega posameznika. Za ohranjanje legitimnosti mora sodobna demokratična družba slediti politikam, s katerimi zagotavlja ustrezno raven varnosti v družbi, in hkrati najti ustrezne rešitve, ki varujejo človekove pravice in temeljne svoboščine. Koncept individualne varnosti in koncept človekovih pravic sta v postmodernem obdobju povezana in predstavljata indikator družbenega razvoja (Human Development Report 1994¹). V občutljivem razmerju med varnostjo in svobodo je vojaška organizacija tisti dejavnik, ki sodeluje pri zagotavljanju mednarodne in nacionalne varnosti, med njene naloge pa spada predvsem zaščita človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Vendar so prav pripadniki vojaške organizacije tisti, ki so za človekove pravice in temeljne svoboščine najpogosteje prikrajšani.

Evropska unija predpisuje kandidatkam pred vstopom v članstvo uveljavitev določenih standardov varovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v nacionalnih predpisih. Ali obstajajo podobni standardi tudi glede spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vojaški organizaciji? Katere so najpomembnejše pravice za vojake in kako se uveljavljajo v praksi? Ženevski center za nadzor nad oboroženimi silami² svetuje svojim članicam ustvarjanje mehanizmov za povečanje spoštovanja in ozaveščenosti človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vojaški organizaciji. Kakšni so ukrepi za zaščito spoštovanja človekovih pravic v vojaški organizaciji?

Kakšne koncepte pri zaščiti človekovih pravic in svoboščin vojakov zagovarjajo organizacije regionalne varnosti in kakšne pristope svetujejo institucije, ki skrbijo za človekove pravice? Kako so mednarodne zahteve glede spoštovanja človekovih pravic uveljavljene za pripadnike vojaške organizacije v praksi držav članic?

¹ V Poročilu o človekovem razvoju izstopa, da je končni cilj nove varnostne doktrine preusmerjen iz varnosti nacionalne države in osredotočen na varnost ljudi ter varnost posameznika. Varnost države in varnost posameznika se praviloma dopolnjujeta. Čeprav obstajajo aktualne razprave o ustreznem razmerju med varnostjo, svobodo in zagotavljanjem človekovih pravic, je zaščita človekovih pravic imperativ človeške varnosti, temelj človekove svobode pa je soodvisnost razvoja, varnosti in človekovih pravic (UN Doc. A/59/2005, str. 4).

² Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, DCAF.

Z zgodovinsko deskriptivno anlizo bomo predstavljali nastajanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Z metodo analize sodb sodišč in sinteze institucionalne ureditve in teoretskih izhodišč različnih avtorjev bomo opredelili najpomembnejše človekove pravice in temeljne svoboščine za vojaka. Z analizo predpisov in dokumentov bomo ugotovili, kakšne so usmeritve evropskih institucij na področju človekovih pravic za vojake. Z analizo poročil in ureditev bomo opredelili pristope članic EU glede spoštovanja človekovih pravic in svoboščin za vojaka. Analizirali pa bomo tudi mehanizme, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vojaški organizaciji. S prispevkom želimo spodbuditi razmišljanja o spoštovanju človekovih pravic v vojski nasploh in o možnostih umestitve vsebin v program rednih nivojskih usposabljanj v Slovenski vojski.

1 ZGODOVINA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Začetki prvih razprav o človekovih pravicah segajo v 17. in 18. stoletje, ko so se vsebine pojavile v politični retoriki ter pravnih zapisih, bile pa so posledica meščanskih revolucij³. V začetku 17. stoletja, točneje leta 1625, je Hugo Grotius⁴ predstavil moderno idejo o naravnih pravicah človeka posameznika. Trdil je, da so vsi ljudje *sui juris*⁵, vsako nasprotovanje temu pa bi bilo treba kaznovati. Leta 1651 je angleški filozof Thomas Hobbes⁶ v svojem filozofskem delu *Leviathan* ugotavljal, da v družbi vladata anarhija in odsotnost pravic. Leta 1689 pa je angleški filozof John Locke⁷ v svojem delu *Dve razpravi o vladanju*⁸ postavil teoretska izhodišča človekovih pravic⁹, ki pomenijo prvo klasično pojmovanje človekovih pravic, takrat imenovanih tudi naravne pravice¹⁰. Bistvo Loeckovega dela je bilo spoznanje, da so vsi ljudje rojeni enaki in svobodni in nihče nima pravice jemati nikomur njegove

³ Eden ključnih dokumentov Francoske revolucije je bila Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789; orig: *La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*, ki je prepovedovala družbene razlike ter opredelila pravico do svobode, lastnine, varnosti in upora proti zatiranju.

⁴ Hugo Grotius (1583–1645).

⁵ Pod lastno oblastjo (svobodnjaki, svobodni).

⁶ Thomas Hobbes (1588–1679), znan po izreku *Homo homini lupus* (Človek človeku volk). Hobbes velja tudi za prvega, ki je sistematično predstavil idejo družbene pogodbe in naravnega stanja. Zagovarjal je potrebo po družbeni pogodbi, s katero bi vzpostavili temelje družbe ter pravic in dolžnosti posameznika.

⁷ John Locke 1632–1704, prištevamo ga med predstavnike zgodnjega razsvetljenstva. Na filozofskem področju je iz empirističnih izhodišč izpodbijal takratni prevladujoči vpliv kartezijanskega racionalizma in poudaril vlogo izkustva pri pridobivanju spoznanj. Zagovarjal je nevtralnega sodnika v državi, ki deluje za zaščito življenja, svobode in premoženja.

⁸ Prevedeno tudi kot *Dve razpravi o oblasti* (*Two Treatises on Government*).

⁹ Locke je tako imenovane »naravne pravice« (natural rights) razvil na doktrini naravnega prava in jih povezal z naukom filozofov tega obdobja. Termin naravne pravice se je leta 1789 preoblikoval v termin »pravice človeka« (*droits de l'homme*), kar je bil začetek procesa kodifikacije pravic v ustavah večine držav ter mednarodnem pravu. Aktualni mednarodni mehanizmi za varovanje človekovih pravic se vedno temeljijo na izhodiščih, ki jih je postavil Locke v svojih političnih teorijah.

¹⁰ V dobi razsvetljenstva se je njegova filozofija znašla v besedah revolucionarjev v Franciji in ZDA.

z rojstvom¹¹ pridobljene svobode¹². Temu obdobju pravimo tudi prva generacija človekovih pravic ali obdobje *Liberte*¹³. Razpravo o človekovih pravicah sta nadaljevala liberalni utilitaristični kritik Jeremy Bentham¹⁴, ki ni priznaval tako imenovanih naravnih pravic, temveč je zagovarjal pravico pozitivnega pravnega sistema¹⁵, in Edmund Burke¹⁶, ki ni zanikal obstoja in pomena naravnih pravic in je zagovarjal tezo, da naravne pravice pri običajnih ljudeh spodbujajo revolucionarna čustva, povzročajo socialni nemir in vodijo do uničenja družbene strukture. Socialistični pogled na naravne pravice je utemeljil Karl Marx¹⁷, ki je kršenje pravic pripisal predvsem težnjam po povečanju (zasebnega) kapitala. V drugi generaciji človekovih pravic, po Vasaku (1977) imenovani tudi *Egalite*, najdemo ekonomske, socialne in kulturne pravice, ki so nastale kot rezultat revolucionarnih in socialnih bojev v Franciji in drugod po svetu, vsebina pa je socialna enakost in pravičnost. Tretja generacija *Fraternite* teži k pravičnejši globalni porazdelitvi moči in bogastev, daje pravico do samoodločanja, gospodarskega in socialnega razvoja, pravico uživanja globalnih dobrin in koristi, pravico uživanja skupnih dediščin človeštva, pravico do zdravega in trajnostnega okolja ter pravico do humanitarne pomoči ob nesrečah¹⁸. Večja politična emancipacija in demokratizacija družbe je v naslednjih dveh stoletjih vsebini človekovih pravic dala nov zagon. V drugi generaciji, ki se je razvila v devetnajstem stoletju, je bilo največ vsebin posvečenih preprečevanju izkoriščanja delavskega razreda in kolonialnih narodov ter oblikovanju socialnih pravic. Tretja generacija daje poudarek pravičnejši prerazporeditvi moči in bogastva kot dejavnikoma globalnih napetosti in generatorjema kršitev človekovih pravic.

Kot začetek internacionalizacije človekovih pravic štejemo pojav zahtev po tako imenovanih skupinskih pravicah v 18. stoletju, kar je bistveno prispevalo k

¹¹ V filozofski in politično-pravni doktrini človekovih pravic, ki se je razvila v obdobju evropskega razsvetljenstva (začetki te doktrine segajo v 17. in 18. stol.), pa so bile človekove pravice univerzalne, absolutne, dane človeku že zgolj z njegovo (človeško) naravo in podobno. Gre za ugotovitve različnih mislecev, ki so odkrivali, da obstajajo neke temeljne, vsem ljudem skupne in po naravi dane vrednote oziroma dobrine, ki jim je treba zagotoviti celovito varstvo, še posebej pred oblastno (državno) prisilo (Cerar, 2001, str. 27).

¹² Pravni naturalizem – človekove pravice so pridobljene z rojstvom človeškega bitja.

¹³ Karel Vasak, francoski pravnik, je v svojem članku »Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights« razvil klasifikacijo in človekove pravice razvrstil v tri generacije: 1. generacija (*Liberte*) državljanske in politične pravice, ki jih povezuje s politično filozofijo individualizma in s tem povezani ekonomsko in socialno doktrino *lassiez – faire*, prvo generacijo pa pojmuje bolj kot negativne pravice *freedom from* kot pozitivne *right to*, ki so zajete v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah člen 2-21; 2. Generacija (*egalite*) zajema po Vasaku ekonomske, socialne in kulturne pravice z izvorom v revolucionarnih in socialnih gibanjih v Franciji in drugod po svetu, vsebina pa je socialna enakost in pravičnost. Najdemo jih v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah 22–27 čl.; 3. *Fraternite*, kar razumemo tudi kot solidarnostne pravice, ki so se pojavile kot težnja po globalni porazdelitvi moči, bogastva ter drugih dobrin in koristi.

¹⁴ Jeremy Bentham (1748–1832) velja za enega utemeljiteljev pravnega pozitivizma.

¹⁵ Argument pravnega pozitivizma – človekove pravice so priznane zato, ker so zapisane v različnih nacionalnih ali mednarodnih pravnih aktih.

¹⁶ Edmund Burke (1729–1797).

¹⁷ Marxova misel je dobila klasičen značaj in navdihnila mnoge revolucionarne tokove. Spodbudila je tudi oktobrsko revolucijo 1917 in bistveno pripomogla k sprejemu socialne zakonodaje.

¹⁸ Vsaka generacija človekovih pravic je nastala v določenem zgodovinskem kontekstu. Prva generacija je bila posledica revolucij poznega 18. stoletja pod vodstvom buržoazije, značilnost tega obdobja je bila odprava fevdalizma in kolonializma.

preoblikovanju koncepta človekovih pravic. Leta 1791 se je Olympe de Gouges¹⁹ zavzemala za povečanje pravic žensk v skupnosti²⁰. Hkrati je tematika človekovih pravic postajala del retorike številnih medvladnih in mednarodnih srečanj, kar je pripeljalo k postopnemu vključevanju človekovih pravic v mednarodno pravo. Odločilen zgodovinski trenutek internacionalizacije človekovih pravic so bili procesi proti vojnim zločincem po drugi svetovni vojni, ko je mednarodna skupnost z ustanovitvijo mednarodnih sodišč in sprožitvijo procesov v Nürnbergu in Tokiu postavila temelj pravne prakse kaznovanja kršitev človekovih pravic. Posledično je nastala tudi Splošna deklaracija o človekovih pravicah²¹ s sankcijami, izvršljivimi²² v pozitivnem mednarodnem pravu in pravu nacionalnih držav z namero manjšanja zlorab, človekove pravice pa so postale univerzalna kategorija. S človekovimi pravicami so v neposredni povezavi tudi temeljne svoboščine²³, ki dopuščajo posamezniku svobodo odločitve (npr. svoboda združevanja, sindikalna svoboda). Teoretiki in pravniki razvrščajo človekove pravice v vsebinsko logične skupine, za potrebe tega prispevka povzemamo Cerarja: Glede na razmerje med posameznikom in državo (Cerar, 2001 str. 36) razlikuje med pravicami treh temeljnih položajev (statusov²⁴).

2 ČLOVEKOVE PRAVICE IN VOJAŠKA ORGANIZACIJA

Človekove pravice niso absolutne niti v najbolj demokratičnih družbah. Tisti, ki so jim zmanjšane ali odvzete določene človekove pravice, so največkrat prav vojaki²⁵, ki v imenu države opravljajo posebno službo. V tradicionalnem smislu se je vojak skozi stoletja že z vstopom v vojsko odrekel nekaterim individualnim pravicam (Sabrosky 1977, str. 55), vojska pa je morala po tem konceptu in skladno z družbeno

¹⁹ Olympe de Gouges oz. Marie Gouze je avtorica dela *Deklaracija o pravicah žensk in meščank (Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne)* iz leta 1791, kar je bil odziv na Deklaracijo o človekovih in državljanskih pravicah (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*).

²⁰ V istem obdobju so se pojavila gibanja za odpravo suženjstva in boji za pravice drugih ranljivih družbenih kategorij: otrok, beguncev, zapornikov in invalidov.

²¹ Mednarodno pravo o človekovih pravicah temelji na Splošni deklaraciji človekovih pravic iz leta 1948, ki ureja številna področja človekovih pravic, te pa so podrobneje razčlenjene v različnih deklaracijah in drugih mednarodnih pravnih dokumentih.

²² Mednarodna skupnost je po drugi svetovni vojni kodificirala standarde človekovih pravic, sledil je postopek ratifikacije (standardi so postali zavezujoči za države podpisnice), nato pa so se izvajali standardi oziroma uveljavljale sankcije. Uvedeni so bili pritožbeni mehanizmi (1970), imenovan je bil visoki komisar za človekove pravice (1993) in sprejet statut Mednarodnega kazenskega sodišča s splošno pristojnostjo pregona domnevnih storilcev (vključno z voditelji držav in vlad).

²³ Pojem pravice implicira dolžnost nekega subjekta, ki ni istoveten z nosilcem pravice, da s svojim (aktivnim ali pasivnim) ravnanjem nosilcu pravice neposredno omogoči njeno uresničitev. Svoboščina predvsem pomeni, da država in drugi subjekti ne smejo posegati v zavarovano (svobodno) sfero posameznika (Cerar, 2001 str. 28).

²⁴ Pravice negativnega statusa so tiste, ki posamezniku zagotavljajo položaj, v katerega država in drugi subjekti ne smejo posegati (npr. svoboda vesti in veroizpovedi, svoboda izražanja, pravica do zasebne lastnine ter varstvo osebnih podatkov). Pravice pozitivnega statusa zagotavljajo posamezniku, da bo država delovala v njegovo korist (npr. država zagotavlja posameznikom pravico do osnovnega šolanja ter pravico do zdravstvenega varstva). Pravice aktivnega statusa pa so tiste, na podlagi katerih lahko posamezniki (aktivno) sodelujejo v političnem oziroma javnem življenju (npr. pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev, pravica do zbiranja in združevanja ter volilna pravica).

²⁵ Izraz vojak se v sestavku uporablja namenoma, da se ne dela razlik med pripadnicami in pripadniki vojaške organizacije, profesionalnimi vojaki ali naborniki.

pogodbo²⁶ ohranjati tradicionalne vrednote, če je hotela ostati učinkovita (Fields in Jensen v 1998 Garb, 2009 str. 106). Nasprotno pa številni znanstveniki (Moskos 2000; Burk 1998, Manigart 2003, Grizold 2005 in drugi) ugotavljajo, da se oborožene sile v postmodernem obdobju prilagajajo novemu varnostnemu okolju, ki je vplivalo ne le na spremembo težišča poslanstva oboroženih sil, temveč tudi na spremembo v organizacijskem in poklicnem smislu ter na pristop do zagotavljanja človekovih pravic vojakom. Oblikovanje človekovih pravic je v vojaški organizaciji pomembno vsaj iz dveh razlogov: (1) Vojaške organizacije v postmodernem obdobju le še redko sodelujejo v konvencionalnih vojnah, kot jih poznamo iz zgodovine. Postmoderno obdobje je čas vzpostavljanja in vsiljevanja miru, oborožene sile pa sodelujejo predvsem v mirovnih operacijah in na misijah. Vojaki pri teh aktivnostih pomagajo političnim institucijam pri vzpostavitvi vrednot spoštovanja človekovih pravic in svoboščin, vsebine teh nalog pa veliko lažje opravijo, če je spoštovanje človekovih pravic tudi njihova vrednota. (2) Vojaške organizacije so vse pogosteje angažirane v multinacionalnih enotah, skupnih operacijah in na misijah, kjer so razlike pri uživanju človekovih pravic močno poudarjene²⁷. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic (EKČP) postavlja minimum standardov ter okvir omejitev²⁸ človekovih pravic za pripadnike vojaške organizacije, veliko vlogo pri varovanju človekovih pravic vojakov pa ima tudi Evropsko sodišče za človekove pravice²⁹ (ESČP) s svojo prakso. Na ravni EU človekove pravice varuje Listina Evropske unije o temeljnih pravicah³⁰ (Listina EU). EU pa je s protokolom št. 8 pristopila tudi k EKČP. Glede na možnost omejevanja lahko pravice razdelimo v tri skupine: (1) pravice, ki jih ni mogoče omejiti ali ukiniti – neodtujljive pravice³¹, (2) pravice, ki se v določenih okoliščinah lahko omejijo – odtujljive pravice, (3) pravice, ki jih lahko država v nacionalni zakonodaji omeji ali ukine glede na določen družbeni interes – pogojne pravice.

²⁶ Družbena pogodba zgodovinsko ne priznava monarha kot nekoga od boga pooblaščenega za sprejemanje zakonov, monarhi so čisto navadni ljudje (Jean-Jacques Rousseau, *Du contrat social ou Principes du droit politique*, 1762). Družbena pogodba ureja legitimnost avtoritete države in njenih institucij nad posameznikom v zameno za zaščito njegovih naravnih pravic. Rešuje tudi vprašanje odnosa med naravnimi pravicami in pravicami pozitivnega prava.

²⁷ Če ni utemeljenih razlogov za te razlike, lahko to bistveno vpliva na moralno in učinkovitost tistih nacionalnih enot, ki imajo manjše pravice.

²⁸ V členih 8–11 (8. Pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja; 9. Svoboda mišljenja, vesti in vere; 10. Svoboda govora; 11. Svoboda zbiranja in združevanja) konvencija navaja, da se pravice lahko omejijo, ko gre za interese demokratične družbe, če so omejitve skladne z zakonom.

²⁹ ESČP je pritožbeni organ in spada med mehanizme nadzora nad spoštovanjem človekovih pravic, izhajajočih iz EKČP.

³⁰ Listina EU potrjuje pravice, ki izhajajo zlasti iz skupnih ustavnih tradicij in mednarodnih obveznosti držav članic, Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, socialnih listin, ki sta jih sprejela EU in Svet Evrope, ter sodne prakse sodišča Evropske unije in Evropskega sodišča za človekove pravice. V tem okviru sodišča EU in držav članic listino razlagajo ob ustreznem upoštevanju pojasnil, oblikovanih pod vodstvom predsedstva konvencije, ki je listino sestavilo, in ki so bila dopolnjena pod vodstvom predsedstva Evropske konvencije.

³¹ EKČP priznava pravice, ki jih ni mogoče omejiti, in sicer (1) pravico do življenja, (2) prepoved mučenja ter nehumanega ravnanja in kaznovanja (3), prepoved suženjstva, (4) prepoved retroaktivnega kaznovanja.

2.1 Neodtujljive pravice pripadnikov vojaške organizacije

2.1.1 Pravica do življenja

Evropski predpisi, ki temeljijo na mednarodnem pravu, postavljajo pravico do življenja pred vse neodtujljive človekove pravice³². Vojaška organizacija v svojih predpisih³³ opredeljuje pri izvedbi svojih nalog tudi uporabo smrtonosne sile. Mednarodna skupnost je z Rimskim statutom (1988) sprejela standarde o uporabi smrtonosne sile in se uskladila, do katere mere in v katerih okoliščinah se smrtonosna sila lahko uporabi in kdaj je uporaba smrtonosne sile kršitev človekovih pravic³⁴. Vojaška organizacija v okviru izvajanja nevarnih operacij zahteva od svojih pripadnikov, da se za izvršitev naloge izpostavijo tudi smrtni nevarnosti³⁵. Pravico do življenja ima tudi nasprotnik ali sovražnik na bojišču, kar je značilnost vojaškega poklica³⁶.

2.1.2 Prepoved mučenja in nehumanega ravnanja ter kaznovanja³⁷

Mučenje, nehumano ravnanje ter neupravičeno kaznovanje so poleg smrti najstarejše kršitve človekovih pravic. Mučenje, nehumano ravnanje in kaznovanje ima v 21. stoletju absolutno dimenzijo, ne trpi nikakršne tolerance niti v izrednem in vojnem stanju. Prepoved mučenja je ena neodtujljivih človekovih pravic, ki jo Splošna deklaracija o človekovih pravicah navaja v petem členu, kar je indoktrinirano v

³² Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin navaja pravico do življenja prvo med pravicami, prav tako številne druge konvencije o človekovih pravicah.

³³ Pravila delovanja (Rules of Engagement).

³⁴ Pri mednarodni sodni praksi gre za vprašanja, ali so bile izrabljene vse možnosti, da se izogne konfliktu; ali je bilo posredovano opozorilo o napadu; ali je bilo storjeno vse za prekinitev konflikta; je šlo v konfliktu za usmerjeno delovanje na le potrjene vojaške cilje; ali so bili med mogočimi vojaškimi cilji izbrani tisti, ki so najmanj ogrožali civilno prebivalstvo; ali so bile izkoriščene vse možnosti za zaščito civilnega prebivalstva; ali je bilo storjeno vse za zaščito medicinskega in humanitarnega osebja, transportnih sredstev, bolnišnic, kulturnih objektov ter zaščiteneh *con z* begunci; ali je bilo storjeno vse, da se prepreči uničenje objektov, ki bi povzročili katastrofe večjih razsežnosti (uničenje jezov, rafinerij jedrskih objektov); ali je bilo storjeno vse, da se izogne uporabi orožij, ki povzročajo odvečno škodo, bojnih strupov, jedrskega, biološkega in kemičnega orožja ter protipehotnih min (povzeto po Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules, ki predstavlja 161 pravil mednarodnega humanitarnega prava).

³⁵ Nadrejeni morajo sprejeti vse potrebne ukrepe za zmanjšanje življenjske nevarnosti: (1) vojake je treba za nevarne operacije ustrezno usposobiti, (2) vojaki morajo biti na nevarnih operacijah ustrezno opremljeni, (3) vojakom mora biti na nevarnih operacijah zagotovljena ustrezna zdravstvena oskrba.

³⁶ Raziskava v ameriški vojski je pokazala, da je vojaka na bojišču najbolj strah zavestno odvzeti življenje nasprotniku.

³⁷ Svet Evrope je 1987 sprejel Evropsko konvencijo o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (RS jo je v URL potrdila leta 1994).

stališčih in sodni praksi ESČP ter drugih mednarodnih dokumentih³⁸. Listina EU opredeljuje prepoved mučenja in nečloveškega ravnanja v četrtem členu³⁹.

2.1.3 Prepoved suženjstva in prisilnega dela

EKČP opredeljuje prepoved suženjstva in prisilnega dela v 4. členu, pri čemer iz te diktacije izključuje katero koli službo vojaške narave, službe, ki jo zahtevajo namesto obveznega služenja vojaškega roka v državah, v katerih je dopusten ugovor vesti, službe, ki se opravljajo ob nevarnostih ali nesrečah, ko je ogroženo življenje ljudi ali blaginja skupnosti, ali službe, ki so del običajnih državljskih dolžnosti⁴⁰. Vpoklic in obvezno služenje vojaškega roka torej še ne pomenita prisilnega dela, če se lahko takemu načinu služenja nabornik izogne⁴¹. Tudi vsebina dela med služenjem vojaškega roka je pogosto predmet razprav o človekovih pravicah⁴². Listina EU v 5/2. členu določa, da se od nikogar ne sme zahtevati, da opravlja prisilno ali obvezno delo⁴³. V času izrednih razmer, naravnih nesreč ali povišane bojne pripravljenosti morajo pripadniki vojske opravljati naloge, ki so jim bile naložene. Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah v 8. členu določa, da se med prisilno in obvezno delo ne šteje katera koli vojaška služba, in sicer v primerih, ko je priznan ugovor vesti. Seveda pa se pojavi vprašanje pravice do ugovora vesti za profesionalne pripadnike vojaške organizacije⁴⁴. Priporočila mednarodnih organizacij (Svet Evrope,

³⁸ Konvencija ZN proti mučenju, Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah, EKČP, Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Listina temeljnih človekovih pravic v Evropski uniji, Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča in druge.

³⁹ V vojaški organizaciji se v mirnodobnem času še vedno lahko pojavljajo ravnanja, ki so opredeljena kot mučenje ali nečloveško ravnanje: (1) Ritualni in obredi, ki igrajo pomembno vlogo za kohezijo in moralo nekaterih enot in so navadno organizirani pri sprejemu novincev v enoto, novince pa pri ceremonijah fizično in psihično preverjajo. Preverjanja gredo včasih do meja, ko je velika možnost psihofizičnih poškodb; (2) potreba po vzdrževanju discipline, podrejenosti ter brezpogojnega izvrševanja ukazov lahko zaradi verbalnega in fizičnega kaznovanja pripelje do nasilja; (3) Pomanjkanje učinkovitega nadzora ter kontrolnih mehanizmov prispeva k razvoju nasilniškega obnašanja v vojaški organizaciji in s tem do nehumanega ravnanja; (4) Pretiravanje pri usposabljanjih v terenskih pogojih in simulacija bojnih razmer lahko pripeljeta do prestopa meje legitimnega poveljevanja in zastraševanja (Handbook on Human Rights of Armed Forces Personnel and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, OVSE, 2008).

^{Med} službe, ki ne štejejo za prisilne ali obvezne, so dela, ki se zahtevajo pri rednem prestajanju zapora ali med pogodnim odpustom s prestajanja zaporne kazni, službe, ki so komu dodeljene ob nevarnosti ali ob nesreči (8. v povezavi s 15. členom), ko je ogroženo življenje ljudi ali blaginja skupnosti ter dela ali službe, ki so sestavni del običajnih državljskih dolžnosti.

⁴⁰ Med službe, ki ne štejejo za prisilne ali obvezne, so dela, ki se zahtevajo pri rednem prestajanju zapora ali med pogodnim odpustom s prestajanja zaporne kazni, službe, ki so komu dodeljene ob nevarnosti ali ob nesreči (8. v povezavi s 15. členom), ko je ogroženo življenje ljudi ali blaginja skupnosti ter dela ali službe, ki so sestavni del običajnih državljskih dolžnosti.

⁴¹ Filozofija naborništvaja se je namreč spremenila iz »vsak sposoben mlad državljan, v določeni starosti, mora služiti vojaški rok« v novo definicijo »vsak sposoben mlad državljan, v določeni starosti, mora služiti vojaški rok, z možnostjo, da izbere alternativni način služenja« (Rowe, 2005, str. 14).

⁴² Ali spada na primer pospravljanje pridelka (ki je v nekaterih državah med dovoljenimi nalogami med služenjem vojaškega roka) med vsebine, ki jih lahko uvrstimo v prisilno delo?

⁴³ Tudi ESČP je večkrat zavzelo stališče, da ugovor vesti še ne pomeni oprostivne služenja vojaškega roka, se pa lahko nacionalna država odloči za ta ukrep.

⁴⁴ Ugovor vesti priznava profesionalnim pripadnikom vojske le nekaj držav v Evropi. V svojih odgovorih na vprašalnik ODIHR-DCAF so naslednje države navedle, da njihova zakonodaja omogoča ugovor vesti profesionalnim vojakom: Nemčija, Norveška, Belorusija, Poljska, Ruska Federacija, Slovaška, Španija, Švica in ZDA (Priročnik OVSE, str. 83).

OVSE) gredo v smeri, da se ugovor vesti⁴⁵ prizna tako profesionalnim vojakom kot nabornikom. Pri ugovoru vesti nabornikov gre po eni strani za vprašanje zakonskih predpisov, da učinkovito zaščitijo ljudi, da niso prisiljeni delati v nasprotju s svojimi najglobljimi prepričanji. Po drugi strani pa mora legislativa zagotoviti tudi okoliščine, da bo ugovor vesti pristen in ne le poskus izogibanja zakonskim obveznostim⁴⁶. Pri nadomestnem služenju vojaškega roka gre za vprašanje politik in načinov, s katerimi različne države urejajo pravico do ugovora vesti⁴⁷. Ugovor vesti je lahko tudi selektiven, ne nanaša se na služenje vojaškega roka na splošno, temveč le na sodelovanje v bojnih operacijah,⁴⁸ in ga priznava zelo malo držav⁴⁹. Nesorazmerno podaljšanje nadomestnega služenja brez utemeljenih razlogov lahko pomeni kršitev 1. člena Evropske socialne listine⁵⁰ (Priporočilo Sveta Evrope 2010 (4) str. 32). Odločilen preskok k legalizaciji ugovora vesti je bilo Priporočilo odbora ministrov Sveta Evrope⁵¹, s katerim so pozvali države članice, da uskladijo svoje zakonske predpise z vsebino pravice ugovora vesti.

2.1.4 Prepoved retroaktivnega kaznovanja

EKČP v 7. členu določa, da ne sme »nihče biti obsojen za katerokoli dejanje, izvršeno s storitvijo ali opustitvijo, ki ni bilo določeno kot kaznivo dejanje po domačem ali po mednarodnem pravu v času, ko je bilo storjeno«. Načelo prepovedi retroaktivne uporabe kazenskega prava pomeni, da mora biti vsako kaznivo dejanje opredeljeno z zakonom ter zanj predpisana kazen, kar pa ne more vplivati na sodbo, če je bilo dejanje storjeno v času pravne praznine.

2.2 ODTUJLJIVE IN POGOJNE PRAVICE VOJAKOV

Odtujljive in pogojne pravice se v določeni meji prekrivajo, čeprav gre za dva legislativno ločena koncepta z različno uporabo v praksi. Pri odtujljivih pravicah gre za časovno omejitev ali odvzem nekaterih pravic pod pogoji, ki so določeni v zakonih ali drugih predpisih. Pri pogojnih pravicah se že na začetku za vojake določena pravica

⁴⁵ Vprašanje ugovora vesti je osebno in razume svobodo posameznika, da postopa skladno s svojimi prepričanji in odbije sodelovanje v oboroženih silah ali vojaških operacijah, če je to v nasprotju z njegovim prepričanjem, vero ali vestjo.

⁴⁶ Države lahko ugovor vesti obravnavajo kot nekaj neizpodbitnega ali pa lahko vzpostavijo mehanizme za preizkus iskrenosti ugovora s testiranjem pred komisijo.

⁴⁷ Skladno s priporočili Sveta Evrope nadomestno služenje vojaškega roka ne sme trajati dlje, kot bi trajal vojaški rok. Nadomestna služba ne sme biti kaznovalne ali ponižujoče narave. Razlika v trajanju nadomestnega služenja vojaškega roka, ki je ni mogoče objektivno utemeljiti, pomeni diskriminacijo in s tem kršitev 14. člena EKČP.

⁴⁸ Selektiven ugovor vesti je problematičen iz dveh vzrokov: (1) Vprašanje ugotavljanja iskrenosti; (2) Motivacija za selektivni ugovor vesti je lahko bolj politično vprašanje kot vprašanje vesti (Priročnik OVSE, str. 84).

⁴⁹ Nemško Zvezno upravno sodišče je leta 2005 odločilo v prid v vojski zaposlenega računalniškega inženirja, ki je zaradi ugovora vesti leta 2003 zavrnil delo na računalniškem programu, ker je menil, da dela v podporo vojni v Iraku, ki je nepravična. (Vir: Bundesverwaltungsgericht, Urteil vom 21. Juni 2005 (Az: 2 WD 12. 4). Države, ki ne priznajo selektivnega ugovora vesti, so Češka Republika, Hrvaška, Finska, Irska, Litva, ZDA (Priročnik OVSE, str. 84).

⁵⁰ »1. člen: Vsak mora imeti možnost, da se preživlja s poklicem, ki ga je svobodno izbral.«

⁵¹ Priporočilo predvideva možnost podajanja vloge tudi po že začetem služenju, nadomestna služba ne sme biti kaznovalne narave, osebe na alternativnem služenju ne smejo imeti manjših pravic kot tisti, ki služijo vojaški rok (Priporočilo 87 (8), str. 2).

lahko omeji ali odvzame v imenu državnosti ali nacionalne varnosti, njene ozemeljske celovitosti ali zaradi varstva pravic in svoboščin drugih ljudi⁵². Odtujljive pravice delimo v dve širši kategoriji: 1. pravice, ki zajemajo celotno vojaško organizacijo in 2. pravice določenih skupin v vojaški organizaciji. Iz skupine odtujljivih in pogojnih pravic so za vse pripadnike vojaške organizacije najpomembnejše: (a) državljanske in politične pravice, (b) svoboda zbiranja in združevanja ter (c) pravica do zasebnosti. Skupine, ki v okviru človekovih pravic v vojaški organizaciji zahtevajo posebno obravnavo, so: (a) naborniki v oboroženih silah, (b) ženske v oboroženih silah, (c) narodnostne in jezikovne manjšine v oboroženih silah, (d) verske skupine v oboroženih silah, (e) istospolno usmerjeni v oboroženih silah, (f) mladoletne osebe v oboroženih silah in (g) prostovoljci v oboroženih silah.

2.2.1 Državljske in politične pravice

Vojaki bi, po konceptu »državljan v uniformi«, morali uživati enake državljanske in politične pravice kot preostali državljani. Kljub temu pa praksa nekaterih držav in teoretični koncepti, ki zagovarjajo politično nevtralnost,⁵³ predvidevajo, da lahko politična aktivnost vojakov škodljivo vpliva na disciplino v vojaški organizaciji in ni skladna z vojaškim poklicem. Članice EU pripadnikom vojaške organizacije najpogosteje omejujejo sodelovanje v političnih strankah, kandidacijo za politične funkcije, sodelovanje na političnih shodih in demonstracijah, sindikalno svobodo in svobodo izražanja. Utemeljitev navedenih omejitev izhajajo iz koncepta, da so pripadniki vojaške organizacije branitelji ustavnega reda ter ozemeljske celovitosti, kar zahteva politično nevtralnost in ločenost od politične polemike⁵⁴. Politična nevtralnost oboroženih sil pa ima tudi drug pomen: zagotavlja ohranjanje homogenosti oboroženih sil in preprečuje odpiranje političnih polemik znotraj vojske, kar zmanjšuje možnost konfrontacij med političnim vodstvom države in vojsko.

⁵² Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah v 4. členu določa: »Če izjemna splošna nevarnost ogroža obstanek države in je to objavljeno z uradnim aktom, smejo države pogodbenice tega Pakta ukreniti kaj, kar razveljavlja njihove obveznosti iz tega Pakta, vendar strogo v obsegu, ki ga tako stanje zahteva; pogoj pa je, da taki ukrepi niso neskladni z drugimi obveznostmi, ki jim jih nalaga mednarodno pravo, in da nimajo za posledico diskriminacije, ki bi temeljila le na rasi, barvi, spolu, jeziku, veri ali socialnem poreklu.« Iz te vsebine so izvzete neodtujljive pravice (4. b člen), 4. c člen pa podpisnicam tega pakta nalaga, da sporočijo, od katerih določb tega pakta so odstopile ter zakaj so to storile.

⁵³ Kodeks OVSE iz 1996 v 23. členu navaja: »Vsaka država bo v svoji nacionalni zakonodaji zagotovila politično nevtralnost oboroženih sil.«

⁵⁴ V praksi se pri omejevanju političnih pravic za pripadnike oboroženih sil vedno išče ustrezno razmerje med odvzetimi političnimi svoboščinami in pravicami ter cilji, povezanimi z omejitvami. Po mnenju Evropskega sodišča za človekove pravice mora biti omejitev pravno utemeljena, s čimer se doseže transparentnost in predvideva tudi možnost izpodbijanja. Na primer omejevanje članstva v političnih strankah in strankarsko delovanje država lahko upraviči s potrebo po ločevanju vojske in politike, argumenti pa seveda slabijo, ko govorimo o lokalni politiki, pri čemer lokalne oblasti niso vključene v vprašanja uporabe vojske, niti v vprašanja o vojaškem proračunu, niti v druga temeljna vprašanja, ki zadevajo vojaško organizacijo. Za pripadnike rezervne sestave ter vojake na služenju vojaškega roka pa praktično ni argumentiranih razlogov za omejitve političnih svoboščin in pravic (Sodbe ESČP).

2.2.1.1 Svoboda izražanja in svoboda združevanja

Svobodo izražanja in svobodo združevanja predpisujejo številni mednarodni dokumenti in jih je sprejela večina držav EU. Splošna deklaracija o človekovih pravicah predvideva svobodo izražanja in svobodo združevanja v 19. in 20. členu⁵⁵; Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah v 19. in 21. členu⁵⁶; EKČP v 10. in 11. členu⁵⁷. Omejitev teh pravic vojakom se od države do države razlikuje, cilj omejitve pa je predvsem preprečevanje odkrivanja vojaških skrivnosti⁵⁸. ESČP postavlja precej jasno ločnico med svobodo izražanja in interesi nacionalne varnosti po varovanju zaupnosti v vojaški organizaciji⁵⁹.

2.2.1.2 Pravica voliti in biti izvoljen⁶⁰

Pravica do glasovanja na volitvah je bistvo demokratične družbe. Volilna pravica je predvidena v 25. členu Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah⁶¹. Članice EU imajo široko diskrecijsko pravico pri določanju načina te pravice za pripadnike oboroženih sil, vendar Listina EU v 39. in 40. členu opredeljuje pravico

⁵⁵ 19. člen »Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije ter ideje s kakršnimi koli sredstvi in ne glede na meje«. 20. člen »1. Vsakdo ima pravico do svobodnega in mirnega zbiranja in združevanja.; 2. Nikogar se ne sme prisiliti k članstvu v katero koli društvo.«

⁵⁶ 19. člen: »1. Nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojih mnenj; 2. Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja; s to pravico je mišljeno svobodno iskanje, sprejemanje in širjenje vsakovrstnih informacij in idej, ne glede na državne meje, v ustni, pisni, tiskani ali umetniški obliki ali na katerikoli drug svobodno izbran način; 3. Uveljavljanje svoboščin iz 2. točke tega člena obsega posebne dolžnosti in posebno odgovornost. Zato sme biti podvrženo določenim omejitvam, ki pa morajo biti izrecno določene z zakonom in potrebne: a) zaradi spoštovanja pravic in ugleda drugih; b) zaradi zaščite nacionalne varnosti ali javnega reda, javnega zdravja ali morale«. 21. člen: »Priznava se pravica do mirnega zbiranja. Glede te pravice so možne le tiste omejitve, ki jih določa zakon in so v demokratični družbi v interesu nacionalne in javne varnosti ter javnega reda ali varstva javnega zdravja ali morale, ali pa varstva pravic in svoboščin drugih.«

⁵⁷ 10. člen »Svoboda izražanja 1. Vsakdo ima pravico do svobode izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij; 2. Izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato lahko podrejeno odličnosti in pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon, in ki so nujne v demokratični družbi zaradi varnosti države, njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali kaznivih dejanj, za varovanje zdravja ali morale, za varovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij ali za varovanje avtoritete in nepristranskosti sodstev;« 11. člen »Svoboda zbiranja in združevanja 1. Vsakdo ima pravico do svobode zbiranja in združevanja, vključno s pravico, da ustanavlja sindikate in se jim pridruži, da bi zavaroval svoje interese; 2. Izvrševanje teh pravic je mogoče omejiti samo z zakonom, če je to nujno v demokratični družbi zaradi državne ali javne varnosti, za preprečitev neredov ali kaznivih dejanj, zaradi varovanja zdravja ali morale ali za varovanje pravic in svoboščin drugih ljudi. Ta člen ne preprečuje, da bi pripadnikom oboroženih sil, policije ali državne uprave z zakonom omejili izvrševanje teh pravic.«

⁵⁸ ESČP dopušča državam članicam pri reševanju problematike varovanja tajnih podatkov visoko stopnjo svobode, vendar pa zastopa stališče, da morajo biti vse omejitve pravno utemeljene. Več v sodbah Rekvényi proti Madžarski (ESČP, 20. 5. 1999, no. 25390/94) ali ena temeljnih sodb s tega področja Engel proti Nizozemski (ESČP, 8. 6. 1976, 5100/71).

⁵⁹ V primeru Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi proti Avstriji je ESČP zavzelo stališče, da mora biti nacionalni interes v primeru omejevanja pravice do svobode izražanja jasno pravno utemeljen.

⁶⁰ Priporočilo Sveta Evrope (Recommendation 1714 (2005)) poziva vse članice, da ponovno proučijo omejitve, ki veljajo za pripadnike oboroženih sil, in omejitve odpravijo.

⁶¹ »Vsak državljan ima brez diskriminacije in brez nerazumnih omejitev pravico voliti in biti voljen na volitvah, ki dajejo volilcem pravico svobodnega izražanja volje.«

voliti in biti voljen tako v Evropski parlament kot na volitvah v nacionalni državi brez omejitev.

2.2.1.3 Vojaška združenja in sindikati

Listina EU predvideva sindikalno svobodo v 12./1. členu ter pravico do kolektivnih pogajanj v 28. členu, omejitve uživanja teh pravic so dovoljene le na podlagi zakonskih utemeljitev. Nekatere države imajo v svoji legislativi predvideno, da se lahko vojaki pridružijo združenjem, ki zastopajo njihove interese. Svoboda združevanja je pravica, ki je priznana v vseh najbolj pomembnih dogovorih o spoštovanju človekovih pravic in zajema svobodo vključevanja v združenja in sindikate znotraj stroke. Kolektivne aktivnosti, ki jih organizirajo reprezentanti, lahko vključujejo tudi stavke, javne demonstracije ali javne izjave. Kolektivna telesa lahko igrajo pomembno vlogo pri zastopanju svojih članov, vključno z zaščito človekovih pravic v vojaški organizaciji. Vojaška združenja in sindikati lahko zastopajo tudi interese posameznikov na različnih ravneh zastopanja – od ravni enote pa navzgor do sodišč in mednarodnih sodišč. Lahko pa sodelujejo ali vodijo tudi pogajanja o kolektivnih pogojih službe. Njihova vloga je lahko pomembna tudi pri reorganizacijah in preoblikovanju oboroženih sil.

2.2.2 Pravica do veroizpovedi v vojaški organizaciji

Povezavo med religijo, vojno, uporabo nasilja in smrtjo je Max Weber opisoval že na prehodu v dvajseto stoletje, ko o potrebi po veri govori pri srečevanju s smrtjo nasprotnikov in tovarišev na bojnem polju (Weber, 1988, str. 536–573). Pravica do verske svobode, določena v 10. členu Listine EU in je po vsebini enaka z 9. členom EKČP, ki navaja, da ima vsak pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi⁶². Svoboda izpovedovanja vere ali prepričanja se sme omejiti samo v nekaterih primerih⁶³. Koncept veroizpovedi zajema teistična, neteistična in ateistična prepričanja, sodelovanje ali nesodelovanje pri zasebnih ali javnih formalnih verskih obredih posamično ali v skupnosti drugih oseb ter druga verska dejanja ali izraze prepričanja oziroma oblike osebnega ali skupnega vedenja. Pravo o človekovih pravicah prepozna notranjo (forum internum) in zunanjo (forum externum) razsežnost verske svobode. V vojaški organizaciji je bolj izražena zunanja razsežnost verske svobode, saj zajema tudi sodelovanje pri javnih formalnih verskih obredih posamično ali v skupnosti drugih oseb, prepoved takega sodelovanja pa lahko pomeni dejanje, ki je kršitev človekovih pravic⁶⁴.

⁶² Ta pravica vključuje svobodo spremembe vere ali prepričanja ter svobodo, da človek bodisi sam ali skupaj z drugimi ter zasebno ali javno izraža svojo vero ali prepričanje v bogoslužju, pouku, praksi ali verskih obredih.

⁶³ »Zaradi javne varnosti, za zaščito javnega reda, zdravja ali morale ali zaradi varstva pravic in svoboščin drugih ljudi« (9/2.člen EKČP). Listina EU v 10. členu s podobno vsebino kot EKČP opredeljuje pravico do svobodne veroizpovedi.

⁶⁴ Eden ključnih pokazateljev o pristopu k priznavanju te pravice v vojski je uveljavitev vikariata ali predstavnika posamezne veroizpovedi v vojaški organizaciji. Skoraj v vseh državah verski predstavniki sodelujejo pri načrtovanju, politiki in doktrini celostne skrbi vojakov in njihovih družinskih članov. Po priporočilu OVSE bi morale biti vojaške organizacije v državah članicah odprte za vsakogar, ne glede na versko pripadnost, s čimer bi zagotovile odpravo vseh oblik latentne diskriminacije.

2.2.3 Pravica do svobode in varnosti

Splošna deklaracija o človekovih pravicah v 9. členu navaja, da ne sme nihče biti samovoljno zaprt, pridržan ali izgnan. 5. člen EKČP daje vsakomur pravico do prostosti in osebne varnosti⁶⁵. Ta pravica pa se lahko omeji v izrednih razmerah, ki jih določa zakon, ali zaradi ohranitve javnega reda in miru.

2.2.4 Pravica do pravičnega sojenja

Pravica do pravičnega sojenja je neposredno povezana s pravico do svobode in varnosti. Zajeta je v 6. členu EKČP, velja tudi za pripadnike vojske, zajema pa: (1) načelo nedolžnosti do dokaza krivde; (2) pravico do javnega nepristranskega sojenja v razumnem roku; (3) pravico do seznanitve z vsebino obtožbe, ki ga bremeni; (4) pravico do časa in zagovornika za pripravo obrambe. ESČP pa vključuje še (1) pravico do dostopa do sodnega varstva; (2) pravico do obrambe z molkom⁶⁶; (3) pravico do enakega varstva pravic⁶⁷ (Priporočilo Sveta Evrope 2010⁶⁸, str. 39).

2.2.5 Pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja

Zasebno življenje v tem primeru vključuje življenjski slog, fizično in psihično integriteto, socialno identiteto, identifikacijo glede na spol, ime, spolno usmerjenost in spolno življenje. Zasebna korespondenca vojaške organizacije mora biti v vsakem primeru omogočena, vojaška organizacija pa mora svojim pripadnikom zagotoviti ustrezno ravnovesje med poklicnim in zasebnim življenjem (Nolte 2003, str. 43). Dopisovanje vključuje pošto, telefonsko komuniciranje, elektronsko pošto ali druge oblike prenosa zasebnih informacij. Vsebina informacij je osebna, način prenosa je neuraden, informacije pa so namenjene družinskim članom ali prijateljem (Priporočilo Sveta Evrope 2010, str. 45). EKČP to pravico opredeljuje v 8. členu⁶⁹. ESČP je sprejelo stališče, da glede omejevanja te pravice v imenu nacionalne

⁶⁵ Razen v primerih in skladno s postopkom, ki je predpisan z zakonom: zakonit pripor; odrejen s sodbo pristojnega sodišča, zakonit odvzem prostosti osebi, ki se ne pokori zakoniti odločbi sodišča, ali zato, da bi zagotovili izpolnitev kakšne z zakonom naložene obveznosti, zakonit odvzem prostosti, ki je potreben zato, da bi osebo privedli pred pristojno sodno oblast ob utemeljenem sumu, da je storila kaznivo dejanje, ali kadar je to utemeljeno nujno zato, da bi preprečili storitev kaznivega dejanja ali beg po storjenem kaznivem dejanju, pridržanje mladoletnika na podlagi zakonite odločbe zaradi vzgojnega nadzorstva ali zakonit odvzem prostosti mladoletniku zato, da bi ga privedli pred pristojno oblast, zakonito pridržanje oseb, da bi preprečili širjenje nalezljivih bolezni, ali duševno bolnih oseb, alkoholikov, narkomanov in potepuhov, zakonit odvzem prostosti osebi z namenom, da bi ji preprečili nedovoljen vstop v državo, ali pripor osebe, proti kateri teče postopek za izgon ali izročitev.

⁶⁶ Pri pravici do molka ne gre le za prepoved uporabe prisile ali zvijače, temveč tudi za preprečevanje samoobdolžitve, saj se obdolženec morda ne zaveda, da se mu ni treba izpovedati zoper njega samega.

⁶⁷ The right to equality of arms (»enakost orožij«) ali tudi načelo obojestranskega zaslišanja (audiatur et alter pars).

⁶⁸ Priporočilo 2010 (Priporočilo Sveta Evrope 2010, str. 44) poudarja pomen neodvisnih nepristranskih vojaških sodišč, ločenih od linije vodenja in poveljevanja. Vojaški sodniki morajo imeti status, ki zagotavlja neodvisnost in nepristranskost. Splošno načelo javne obravnave mora veljati tudi za postopke pred vojaškimi sodišči.

⁶⁹ 8. člen EKČP: »Vsakdo ima pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja. Javna oblast se ne sme vmešavati v izvrševanje te pravice, razen če je to določeno z zakonom in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države, zato, da se prepreči nered ali zločin, da se zavaruje zdravje ali morala ali da se zavarujejo pravice in svoboščine drugih ljudi«. Na splošno velja, da je pravica do spoštovanja zasebnega življenja enaka tako v vojaški organizaciji kot v civilnem okolju. Pravico je mogoče omejiti le, če je to opredeljeno v zakonskih določilih.

varnosti ali operativne učinkovitosti upošteva le omejitve, utemeljene s konkretnimi prepričljivimi primeri⁷⁰.

2.2.6 Pravica sklepanja zakonske zveze

Pravico do poroke definira EKČP v 12. členu⁷¹, nacionalna zakonodaja nekaterih držav članic pa omogoča tudi poroke istospolnih partnerjev. Pravica sklepanja zakonske zveze in pravica ustvarjanja družine je v Listini EU opredeljena v 9. členu.

2.2.7 Pravica do pravičnega plačila

Pravica do pravičnega plačila je zagotovljena s 4. členom⁷² Evropske socialne listine. Sledi cilju zagotoviti vojakom dostojen življenjski standard⁷³. Skladno s 23. členom Evropske socialne listine in v povezavi z 12. členom imajo vsi vojaki, ki so dosegli določeno starost, tudi pravico do pokojnine, ki jim omogoča dostojno življenje. Listina EU to pravico obravnava v 31. členu.

2.3 Pravice iz naslova enakosti

20. člen Listine EU sporoča, da smo pred zakonom vsi enaki. Direktiva o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (Direktiva 2000/43) poudarja enakost in ostro zavrača ideje o rasizmu, ksenofobiji in antisemitizmu. V nadaljevanju Listina EU prepoveduje vsakršno diskriminacijo⁷⁴, poudarja spoštovanje raznolikosti in načelo enakosti moških in žensk. Dokumenti o človekovih pravicah in teoretiki (Nolte, Moskos 1996, Battistelli, Daugherty) enakosti manjšinskih skupin v vojaški organizaciji posvečajo posebno pozornost. Članice EU uporabljajo dva pristopa: (1) asimilacijskega, ki se nagiba k zmanjševanju razlik med različnimi skupinami v vojaški organizaciji na način, da se najde skupni imenovalac v nacionalni identiteti. Takšna oblika lahko uspešno blaži trenja med različnimi skupinami, lahko pa oslabi vezi pripadnikov vojaške organizacije do skupne zgodovine in vrednot. Vzgoja, izobraževanja in usposabljanja so najpomembnejši elementi asimilacijskega pristopa. (2) Multikulturalni pristop podpira raznolikost⁷⁵ in spoštuje lastno identiteto manjšinskih skupin. V oboroženih silah se pogosto sprejemajo aktivnosti za zmanjševanje diskriminacije⁷⁶, ki zajema ukrepe za doseganje rasne enakosti, vključno z zapolnitvijo kvote za zaposlovanje etničnih manjšin, odpravo ovir za zaposlovanje etničnih manjšin, povečanje števila višjih

⁷⁰ V primeru *Smith in Grady proti Združenemu Kraljestvu*, sodba št.: 33985/96 in 33986/96 z dne 27. 12. 1999.

⁷¹ »Moški in ženske, zrela za zakon, imajo pravico skleniti zakonsko zvezo in ustanoviti družino v skladu z domačimi zakoni, ki urejajo uveljavljanje te pravice.«

⁷² 4. člen: »Vsi delavci imajo pravico do pravičnega plačila, ki njim in njihovim družinam zagotavlja dostojen življenjski standard.«

⁷³ Po priporočilu Evropskega odbora za socialne pravice se šteje za dostojno plačilo vsaj 50 odstotkov povprečne plače.

⁷⁴ Gre za vsako diskriminacijo na podlagi spola, rase, barve kože, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, jezika, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnenja, pripadnosti narodnosti manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti.

⁷⁵ Belgija spodbuja dvojezično vojaško strukturo, da lahko vsak vojak sliši povelja v svojem jeziku (*Priročnik OVSE*, str. 111).

⁷⁶ V *Združenem Kraljestvu* so leta 1998 sklenili sporazum o partnerstvu med Ministrstvom za obrambo in Komisijo za rasno enakost (CRE) s ciljem povečanja rasne enakosti v oboroženih silah (*Priročnik OVSE*, str. 107).

častnikov iz etničnih manjšin in odpravo diskriminacije do drugih manjšinskih skupin (Priročnik OVSE, str. 102). Članice se pogosto srečujejo s težavami, kako *de jure* o nediskriminaciji implementirati v *de facto* prakso enakih možnosti.

2.3.1 Ženske v oboroženih silah

Pri udeležbi žensk v oboroženih silah gre za vprašanje ene osnovnih človekovih pravic⁷⁷, sodelovanje v nacionalni obrambi in oboroženih silah je namreč del pravic, ki se nanašajo na vlogo državljana. Gre za vprašanje pozitivnega sprejemanja in integracije žensk⁷⁸ v oborožene sile kot tradicionalno izrazito moško sredino. Prehod na profesionalne⁷⁹ oborožene sile, sprememba kulturnih vrednot⁸⁰ in povečanje nebojnih nalog⁸¹ vojaške organizacije so vplivali na porast žensk v vojaški organizaciji. Po drugi strani pa vojaške operacije za zagotavljanje miru in varnosti po svetu zahtevajo raznolikost kvalifikacij in virov, ženske pa dopolnjujejo sposobnosti moških v vojaški organizaciji in povečujejo operativno učinkovitost⁸².

2.3.2 Istospolna usmerjenost in vojaška organizacija

Glavna argumenta, ki sta istospolno usmerjenim preprečevala vstop v oborožene sile, sta bila: (1) istospolna usmerjenost je motnja osebnosti; (2) istospolna usmerjenost predstavlja grožnjo operativni učinkovitosti oboroženih sil (Priročnik OVSE, str. 130). Dekriminalizacija istospolne usmerjenosti ter spoznanje, da istospolna usmerjenost ni bolezen,⁸³ je v precej državah⁸⁴ prispevala k priznavanju enakega obsega pravic, kakor tudi uvedbo posebnih prepovedi o diskriminaciji istospolno usmerjenih v nacionalnih in mednarodnih predpisih⁸⁵. S tem je bil tudi umaknjen prvi argument prepovedi zaposlovanja javno opredeljenih istospolno usmerjenih v vojski. Glede drugega argumenta⁸⁶ pa iz držav, ki so ukinile prepoved prisotnosti

⁷⁷ EKČP v 14. členu prepoveduje diskriminacijo glede na spol. Listina EU govori o enakosti žensk v 23. členu: »Enakost žensk in moških se mora zagotoviti na vseh področjih, vključno z zaposlovanjem, delom in plačilom za delo.«

⁷⁸ Leta 2006 je bila opravljena raziskava nezaželenega spolnega vedenja v OS Združenega Kraljestva, ki je pokazala, da je bilo kar 85 odstotkov žensk, pripadnic oboroženih sil, izpostavljenih vsaj eni izmed oblik (pripovedovanje šal in zgodb s spolno vsebino, uporaba spolnih izrazov, uporaba eksplicitno spolnega materiala, uporaba gest ali spolne govornice telesa) nezaželenega spolnega vedenja (Quantitative & qualitative research into sexual harassment in the armed forces).

⁷⁹ Vojaška obveznost je navadno predpisana za moški del populacije.

⁸⁰ Proces sprejemanja »drugačne« vloge ženske traja že več kot stoletje. Emancipacija je prispevala k večji udeležbi žensk v poklicih sploh, posledično tudi v oboroženih silah.

⁸¹ Sprejem novih nalog, informatizacija in birokratizacija so povečali število delovnih mest v upravnih, logističnih, zdravstvenih in drugih sektorjih oboroženih sil.

⁸² Usposabljanja z usmerjevalnimi vsebinami, hitre sankcije, kratke pritožbene poti in postopki ter koncept politike ničelne tolerance bistveno prispevajo k zmanjševanju diskriminacije žensk v OS.

⁸³ Istospolna usmerjenost je bila opredeljena kot psihična motnja do leta 1972 (združenje Ameriških psihiatrov je leta 1973 objavilo Izjavo o stališču do istospolne usmerjenosti, v kateri ugotavlja, da istospolna usmerjenost ni psihološka motnja – American Journal of Psychiatry, 1973, str. 497).

⁸⁴ Med državami EU Grčija ne dovoljuje vstopa istospolno usmerjenim (Povelje predsednika iz leta 2002 – vsem z motnjo seksualne identitete se prepoveduje služenje v oboroženih silah (Priročnik OVSE, str. 134).

⁸⁵ 26. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, 14. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah in 21. člen Listine EU o temeljnih pravicah.

⁸⁶ »Prisotnost istospolno usmerjenih slabo vpliva na bojno pripravljenost in učinkovitost, slabšo kohezivnost in bojno moralo.«

istospolno usmerjenih⁸⁷, ni poročil, da prisotnost istospolno usmerjenih negativno vpliva na pripravljenost in učinkovitost.

2.3.3 Mladoletniki in oborožene sile

Kot mladoletne osebe razumemo v tem kontekstu tiste osebe, ki so mlajše od 18 let. Evropska socialna listina predvideva: »posebni pogoji dela za osebe med 15. in 18. letom starosti⁸⁸«. Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah postavlja minimalno starost za sodelovanje v oboroženih spopadih, in sicer 18 let⁸⁹, predvideva pa tudi minimalno starost za rekrutiranje⁹⁰. Izbirni protokol predvideva tudi dvig⁹¹ spodnje starostne meje⁹² za prostovoljni vstop v oborožene sile⁹³. Največja težava je ugotavljanje »resnične prostovoljno izražene volje« za vstop v oborožene sile pri mladoletnikih⁹⁴.

2.4 Pravice iz naslova delovnih pogojev

OVSE je delovne pogoje identificiral kot eno mogočih konfliktnih vsebin med vojaško organizacijo in vojaki. Pri zagotavljanju ugodnih delovnih razmer v vojski gre za delovne pogoje v miru. Mednarodne operacije in misije (MOM) ter delovni pogoji v posebnih razmerah tukaj niso zajeti. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (OZN) govori o pravicah do pravičnih in ugodnih delovnih pogojev v 7. členu⁹⁵. Evropska socialna listina zagovarja »pravične pogoje dela v zvezi s plačilom in delovnim časom«. Pripadniki vojaške organizacije se tudi v mirnodobnih pogojih dela srečujejo z vsakdanjim stresom, povezanim z ravnanjem s kompleksnimi oborožitvenimi sistemi, pripravami za delovanje na območju operacij in urjenjem, pri čemer so izpostavljeni različnim fizičnim agensom⁹⁶ in

⁸⁷ V več primerih so države EU umaknile prepovedi in omejitve za istospolno usmerjene šele po uvedbi evropske protidiskriminatorne zakonodaje (Segal v Callagan in Kernic 2003, str. 217).

⁸⁸ Evropska socialna listina, poglavje Zaposlitev.

⁸⁹ Izbirni protokol v prvem členu navaja: »Države pogodbenice sprejmejo vse mogoče ukrepe, da zagotovijo, da pripadniki njihovih oboroženih sil, ki še niso dopolnili 18 let, neposredno ne sodelujejo v sovražnostih.«

⁹⁰ Države pogodbenice zagotavljajo, da osebe, ki še niso dopolnile 18 let, niso obvezno rekrutirane v njihove oborožene sile.

⁹¹ 38. člen Konvencije o otrokovih pravicah določa spodnjo starostno stopnjo za vstop v oborožene sile 15 let.

⁹² Po Izbirnem protokolu je spodnja starostna meja 18 let.

⁹³ Za države pogodbenice, ki dopuščajo prostovoljni vstop v nacionalne oborožene sile pri starosti, nižji od 18 let, je predvideno, da s posebnimi ukrepi zagotovijo: (1) da je vstop v oborožene sile resnično prostovoljen, (2) da mladoletniki vstopajo celovito obveščeni o dolžnostih, ki jih ta služba vključuje, (3) da te osebe predložijo zanesljiv dokaz o starosti pred sprejemom v vojaško službo.

⁹⁴ Težko je namreč potegniti ločnico med prostovoljnim vstopom v oborožene sile in med blagimi oblikami pritiska, kot so ekonomski dejavniki, kulturni dejavniki, politika aktivnega zaposlovanja in spodbude vrstnikov ali sorodnikov.

⁹⁵ »Države pogodbenice tega Pakta priznavajo vsakomur pravico do pravičnih in ugodnih delovnih pogojev, ki zlasti zagotavljajo: (1) nagrado, s katero sta vsem delavcem zagotovljena vsaj pravičen zaslužek in enako plačilo za delo enake vrednosti brez kakršnega koli razločka; zlasti mora biti ženskam zajamčeno, da njihovi delovni pogoji niso težji od pogojev, ki so jih deležni moški, in da prejemajo za enako delo enako plačilo kot moški; človeka vredno življenje zanje in za njihove družine skladno z določbami tega Pakta; (2) zdrave in varne delovne pogoje; (3) za vse enako možnost napredovanja pri delu v ustrezno višjo kategorijo, upoštevajoč pri tem le delovno dobo in sposobnosti; (4) počitek, prosti čas, ustrezno omejitev delovnega časa in periodičen plačan dopust ter nadomestilo za praznične dni.«

⁹⁶ Gre za hrup, vlago, mraz, vročino (številne direktive EU).

podaljšanemu delovnemu času. V Listini EU je EU postavila zahtevo po pravičnih pogojih dela⁹⁷, izpostavljena je tudi pravica do omejenega (31. člen) delovnega časa, ki je v nasprotju z Moskosovim (1988) institucionalnim konceptom stalne razpoložljivosti. Minimalne standarde ugodnih delovnih pogojev je EU upoštevala v direktivah 89/391⁹⁸ in 89/655⁹⁹ ter številnih drugih¹⁰⁰.

2.5 Veterani vojn in njihove pravice

Ena pomembnejših značilnosti civilno-vojaških odnosov je, kako država opazi prispevek pripadnikov vojske in kako pomaga njim in njihovim družinam, ko zapustijo vojaško organizacijo. Nekatere države EU¹⁰¹ imajo zelo širok pristop pri definiciji veteranov; to so vse osebe, ki so bile angažirane v oboroženih silah, ne glede na to, ali so bili razporejene na bojna območja. V drugo skupino spadajo države¹⁰², ki veterane definirajo kot nekdanje pripadnike vojske, ki so sodelovali v vojni ali njim podobnim okoliščinam (Priročnik OVSE, str. 188).

2.6 Človekove pravice in sodelovanje v mednarodnih operacijah in na misijah (MOM)

Naloge oboroženih sil se v MOM precej razlikujejo od sicer tradicionalnih nalog bojevanja ali obrambe lastne države. Prav tako kot zagotavljanje učinkovitosti v MOM se v večnacionalnih kontingentih pojavlja tudi vprašanje zagotavljanja pravic pripadnikov vojske. Zaščita človekovih pravic v MOM ni le eden stranskih produktov misije, ampak je njen glavni del. Navadno vojaki med sodelovanjem v MOM spadajo glede pravic pod jurisdikcijo nacionalne države, kar pomeni, da veljajo iste pravne

⁹⁷ »Vsak delavec ima pravico do zdravih in varnih delovnih pogojev ter delovnih pogojev, ki spoštujejo njegovo dostojanstvo. Vsak delavec ima pravico do omejenega delovnega časa, dnevnega in tedenskega počitka ter plačanega letnega dopusta«.

⁹⁸ Direktiva govori o odgovornosti delodajalca, da sprejme ukrepe, potrebne za zagotovitev varnosti in zaščito zdravja delavcev, vključno s preprečevanjem poklicnih tveganj, zagotavljanjem obveščanja in usposabljanja ter zagotavljanjem potrebne organizacije in sredstev.

⁹⁹ Direktiva govori o načinih uvajanja ukrepov za spodbujanje izboljšav varnosti in zdravja delavcev pri delu.

¹⁰⁰ Direktiva Evropskega Parlamenta in Sveta 2004/37/ES z dne 29. aprila 2004 o varovanju delavcev pred nevarnostmi zaradi izpostavljenosti rakotvornim ali mutagenim snovem pri delu; Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/54/ES z dne 18. septembra 2000 o varovanju delavcev pred tveganji zaradi izpostavljenosti biološkim dejavnikom pri delu; Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2009/148/ES z dne 30. novembra 2009 o varstvu delavcev pred tveganji zaradi izpostavljenosti azbestu pri delu; Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 1999/92/ES z dne 16. decembra 1999 o minimalnih zahtevah za izboljšanje varnosti in varstva zdravja delavcev, ki so lahko ogroženi zaradi eksplozivnega ozračja; Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2002/44/ES z dne 25. junija 2002 o minimalnih zdravstvenih in varnostnih zahtevah glede izpostavljenosti delavcev tveganjem zaradi fizikalnih dejavnikov (vibracij); Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2003/10/ES z dne 6. februarja 2003 o minimalnih zahtevah za varnost in zdravje v zvezi z izpostavljenostjo delavcev fizikalnim dejavnikom (hrup); Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2004/40/ES z dne 29. aprila 2004 o minimalnih zdravstvenih in varnostnih zahtevah v zvezi z izpostavljenostjo delavcev tveganjem, ki nastajajo zaradi fizikalnih dejavnikov (elektromagnetnih sevanj); Direktiva Sveta 90/269/EGS z dne 29. maja 1990 o minimalnih zdravstvenih in varnostnih zahtevah za ročno premeščanje bremen, kadar za delavce obstaja predvsem nevarnost poškodbe hrbta; Direktiva Sveta 90/270/EGS z dne 29. maja 1990 o minimalnih varnostnih in zdravstvenih zahtevah za delo s slikovnimi zasloni; Direktiva Sveta 92/85/EGS z dne 19. oktobra 1992 o uvedbi ukrepov za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo.

¹⁰¹ Združeno Kraljestvo priznava status veteranstva vsem, ki so bili v OS angažirani več kot en dan, iste pravice pa imajo tudi tisti, ki jih veterani vzdržujejo. To zajema približno 16 odstotkov vse populacije v ZK.

¹⁰² Na primer Nizozemska.

norme¹⁰³ kot v matični državi (Nolte 2003, str. 225), kar pa seveda pomeni določene težave¹⁰⁴. Pravni položaj vojakov v multinacionalnih kontingentih, njihove pravice in pravno odgovornost navadno ureja dokument *Model Status of force Agreement*¹⁰⁵, ki določa, da imajo pripadniki nacionalnih kontingentov pravice in imuniteto, določeno s sporazumom, in so pod izključno jurisdikcijo države pošiljateljice.

3 ZAŠČITA ČLOVEKOVIH PRAVIC V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

3.1 Usposabljanja o človekovih pravicah¹⁰⁶

Usposabljanja o človekovih pravicah so neke vrste »preventiva« in imajo v vojaški organizaciji dvojni pomen: (1) na osnovni ravni usposabljanje o človekovih pravicah pomeni spoštovanje teh pravic tako zunaj vojaške organizacije kot znotraj nje; (2) pripadniki vojaške organizacije se bolj zavedajo pomena spoštovanja človekovih pravic, ko so izpostavljeni posebnim pogojem vojaškega življenja na misijah ali drugih vojaških aktivnostih. V razvitih demokracijah je usposabljanje o človekovih pravicah sredstvo za krepitev demokratičnih vrednot vojakov o vlogi in etiki vojaške službe, kar je zelo pomembno za spreminjajoče se varnostno okolje, v katerem delujejo današnji pripadniki vojaške organizacije zlasti v okviru mirovnih in multilateralnih sil (Born, 2003, str. 150).

3.2 Kodeksi profesionalne etike v vojski

Vloga politične elite v demokratični državi je, da institucionalizira spoštovanje človekovih pravic v vojaški organizaciji. Vloga vojske pa je, da spoštovanje človekovih pravic implementira v praksi. Klub ustavnim in drugim nacionalnim pravnim normam imajo na področju človekovih pravic pomembno vlogo tudi kodeksi profesionalne vojaške etike¹⁰⁷ in pomenijo konsistentno politiko države pri spoštovanju človekovih pravic v vojski, s čimer se doseže splošno sprejemanje spoštovanja človekovih pravic v praksi¹⁰⁸.

¹⁰³ Ideja o poenotenju pravnega sistema za vse udeležence v MOM, ne glede na to, iz katere države prihajajo, s ciljem povečanja učinkovitosti in homogenosti kontingentov, niso nove (Nolte, 2003, str. 226).

¹⁰⁴ Različna pravna podlaga za delovni čas, linijo poveljevanja, prosti čas, disciplinske postopke.

¹⁰⁵ Na primer *Model Status-of-Forces Agreement for Peace-keeping Operations*, UN Doc. A/45/594 (1990) ali *Model Agreement on the status of the European Union-led forces between the European Union and a Host State*, Council of the European Union 11894/07.

¹⁰⁶ OVSE je glede usposabljanja s področja človekovih pravic predstavil nekaj priporočil: (1) Izobraževanje s temi vsebinami bi moralo biti zajeto na začetnem tečaju vojakov; (2) Usposabljanja o človekovih pravicah za višjo raven bi morala biti zajeta tudi v tečajih za častnike, predvsem s ciljem preprečevanja kršitev s področja človekovih pravic; (3) Vojaška organizacija bi morala zaposlovati tudi civilne strokovnjake s področja človekovih pravic; (4) V vojaških kodeksih bi morale biti vsebine o človekovih pravicah; (5) Človekove pravice morajo imeti tako pri kadrovanju kot pri delu vojakov velik pomen; (6) Treba bi bilo vzpostaviti centre odličnosti za spodbujanje zavesti o človekovih pravicah v vojaški organizaciji.

¹⁰⁷ Kodeksi profesionalne etike praviloma vsebujejo poglavja o spoštovanju človekovih pravic, poudarjajo enakost, tolerantnost, nevtralnost in prevladujoče vrednote vojaške organizacije.

¹⁰⁸ Povojna rekonstrukcija nemških oboroženih sil je uvedla enega najbolj znanih konceptov profesionalne etike – *Innere Führung*. Koncept vsebuje smernice za notranjo organizacijo vojaške organizacije na eni strani ter integracijo oboroženih sil v civilno družbo na drugi strani, kar prispeva k zmanjševanju napetosti pri spoštovanju človekovih pravic v vojski.

3.3 Odgovornost poveljnikov glede spoštovanja človekovih pravic

Vojaška organizacija je družbi odgovorna tako glede porabe proračunskih sredstev in delovanja kot spoštovanja ustave in podrejenih pravnih aktov. Tukaj gre tudi za široko področje spoštovanja človekovih pravic. Vloga poveljujočih je, da poskrbijo, da so nacionalni in nadnacionalni predpisi o človekovih pravicah dostopni vsem pripadnikom vojaške organizacije, da poskrbijo za izvajanje usposabljanj, spoštujejo predpise in v kolektivu soustvarjajo klimo kohezivnosti, medsebojnega zaupanja in spoštovanja. Poseben poudarek na poveljniški odgovornosti je v času delovanja (vojna, delovanje v mirovnih operacijah in na misijah, posebej v operacijah za vsiljevanje miru)¹⁰⁹.

3.4 Individualna odgovornost

Prek predpisov in procesov usposabljanja prenesejo nadrejeni odgovornost spoštovanja človekovih pravic na podrejene, moralna in pravna dolžnost podrejenih pa je, da spoštujejo zapovedi nadrejenih. Za protipravno izdane zapovedi v državah EU navadno obstajajo mehanizmi, ki omogočajo, da te zapovedi ni treba izvršiti¹¹⁰.

3.5 Institucija varuh človekovih pravic za vprašanja človekovih pravic v oboroženih silah

Institucija varuh človekovih pravic v oboroženih silah (v nadaljevanju varuh) igra pomembno vlogo pri prizadevanjih, da vojaška organizacija deluje skladno z vladavino prava in spoštovanjem človekovih pravic. Njegov neodvisni nadzor krepi zaupanje v vojsko, tako da vzpostavlja večjo preglednost administrativnih postopkov, ne ogroža pa avtoritete linije vodenja in poveljevanja. Kot neodvisno telo prispeva varuh k vzpostavitvi demokratičnega civilnega nadzora nad vojaško organizacijo. Institucije varuha so nastale kot produkt prizadevanj ponovne vzpostavitve urejenih civilno-vojaških odnosov po drugi svetovni vojni¹¹¹. Podoben proces je potekal tudi v postkomunističnih državah po koncu hladne vojne (Romunija 1997, Poljska 1987), ki so v okviru demokratične konsolidacije vzpostavile institucije varuha¹¹². V drugi skupini držav se je pojavila potreba po vzpostavitvi institucije zaradi težav, nakopičenih znotraj oboroženih sil¹¹³.

¹⁰⁹ Doktrina poveljniške odgovornosti namreč govori, da so poveljujoči odgovorni za dejanja svojih podrejenih, če so vedeli ali bi morali vedeti za njihova dejanja (Haška konvencija 1907).

¹¹⁰ Eden izmed pristopov na tem področju je izvrševanje le zakonitih zapovedi (Belgija, Združeno Kraljestvo), čeprav Nolte obravnava tudi možnost zavezujoče zapovedi ne glede na zakonitost (Nolte, 2003, str. 93).

¹¹¹ Norveška (1952) in Nemčija (1959) sta z vzpostavitvijo varuha želeli doseči legalizacijo neodvisnega telesa za spodbujanje demokratičnega nadzora nad oboroženimi silami ter spremljanje vedenja oboroženih sil.

¹¹² V primeru Romunije in Poljske gre za parlamentarnega varuha, ki je pristojen tudi za javni sektor.

¹¹³ Smrt dveh nabornikov in splošno nezadovoljstvo v oboroženih silah Združenega Kraljestva so bili vzroki za institucionalno reševanje težav prek komisarja za pritožbe. V Belgiji in na Irskem so z institucijo varuha želeli izboljšati trenutni ad hoc sistem za obravnavo pritožb (Born, Wills, Buckland 2011, str. 4–15).

4 PRIPOROČILA IN USMERITVE EVROPSKIH INSTITUCIJ¹¹⁴

Evropske institucije, ki se ukvarjajo z varnostjo ali temeljnimi pravicami in svoboščinami, spremljajo težnje po spremembah varnostnega okolja v postmodernem obdobju in spodbujajo članice k uveljavitvi koncepta »državljan v uniformi«, po katerem pripadniki vojaške organizacije uživajo enake temeljne pravice in svoboščine, kot jih imajo drugi državljani, vendar z omejitvami, ki jih zahtevajo posebnosti vojaške službe. Svet Evrope je tako leta 1988 z Resolucijo 903 predstavil koncept »državljan v uniformi«. Največja organizacija regionalne varnosti v Evropi, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, je s Kodeksom vedenja v vojaškopolitičnih vidikih varnosti (1994) potrdila koncept »državljan v uniformi«. Leta 2006 je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope izdala Priporočilo 1742, v katerem opozarja, da je vojaška organizacije del demokratične družbe, njeni pripadniki pa so »državljeni v uniformi«, ki jim zaradi posebnosti vojaške organizacije med opravljanjem nalog ni treba odvzemati pravic, posebej v času, ko vojaška organizacija ni neposredno vpeta v izvajanje bojnih nalog. Leta 2010 je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope izdala Priporočilo 2010 (4), s katerim je želela doseči večjo enotnost glede ozaveščanja in usposabljanja o človekovih pravicah med vojskami članicami Sveta Evrope. Nadzorni in pritožbeni mehanizem za področje spoštovanja človekovih pravic, ESČP, ima podoben pristop kot druge evropske institucije in zagovarja koncept »državljan v uniformi«. Sodišče je skozi zgodovino¹¹⁵ postalo vse bolj skeptično do utemeljitev, s katerimi nacionalne države utemeljujejo omejitve človekovih pravic v vojski (Leigh, 2006 str. 3). Analizirane sodbe ESČP¹¹⁶ kažejo, da se pristop sodišča glede utemeljitev omejitev človekovih pravic v vojski spreminja. V sedemdesetih letih je bilo dovolj, če je bila omejitev za vojake predpisana v zakonu, novejša sodba pa usmerjajo države članice, da ponovno pregledajo zakonodajo in ugotovijo, ali so omejitve še vedno nujne¹¹⁷. Ženevski center za demokratični nadzor oboroženih sil¹¹⁸ je podal iniciativo za uveljavljanje mehanizmov, ki bodo povečevali ozaveščenost in zagotavljali spoštovanje človekovih pravic v vojski. Ista organizacija je dala tudi iniciativo za vzpostavitev tako imenovanih *Ombuds institucij* za oborožene sile¹¹⁹. Na tretji konferenci 2011 je bil pripravljen Beograjski memorandum¹²⁰, v katerem so bili potrjeni standardi in najboljše prakse varovanja človekovih pravic v

¹¹⁴ Svet Evrope, OVSE, Ženevski center za demokratični nadzor oboroženih sil, ESČP, EUROMIL. EU je s pristopom k EKČP sprejela tudi vse protokole in priporočila, ki izhajajo iz nje, torej vse dokumente, ki jih tukaj navajamo.

¹¹⁵ Iz analiziranih sodb je razvidno, da ECHR zastopa stališče, da: (1) morajo biti vse omejitve, ki jih država nalaga pri uživanju temeljnih pravic in svoboščin vojakom, podprte s podrobno oblikovano zakonodajo, ki mora biti javno dostopna; (2) zakonodaja ne more vsebovati diskrecijskih pravic za omejitve temeljnih pravic in svoboščin, v nasprotnem primeru pa morajo vsebovati mehanizme za zaščito pred zlorabo diskrecijske pravice; (3) je vojak državljan v uniformi in mora uživati vse pravice, ki jih uživajo preostali državljani, z nujnimi omejitvami, ki jih prinaša vojaška služba.

¹¹⁶ Engel proti Nizozemski 1976, Klass proti Nemčiji 1978, Rekvényi proti Madžarski 1999, Păstorul Cel Bun proti Bolgariji 2013.

¹¹⁷ Sodišče ne upošteva več utemeljitev za omejitve »v imenu nacionalne varnosti«, omejitve morajo biti natančno obrazložene in utemeljene (Rowe, 2006).

¹¹⁸ Geneva centre for the Democratic Control of Armed Forces – (DCAF).

¹¹⁹ Ombuds-Institutions for the Armed Forces – (OIAF).

¹²⁰ Belgrade memorandum, Protecting Human Rights Of Armed Forces Personnel: Old And New Challenges.

vojaški organizaciji, potrjen pa je bil tudi koncept »državljan v uniformi«. Evropske organizacije v konvencijah, priporočilih in sodbah vse bolj usmerjajo svoje članice k večjemu spoštovanju človekovih pravic in zmanjševanju omejitev glede uživanja pravic v vojaški organizaciji.

5 PRISTOPI ČLANIC EU

Raven zagotavljanja človekovih pravic vojakom v posamezni članici EU je posledica številnih dejavnikov, med katerimi izstopajo zgodovina, tradicija, splošne družbene vrednote in način razumevanja vojske v družbi. Članice EU vojakom najpogosteje omejujejo: (1) v imenu zagotavljanja politične nevtralnosti¹²¹ sodelovanje v političnih strankah in kandidaturi na volitvah za politične funkcije; (2) v imenu zagotavljanja vojaške učinkovitosti pa so lahko omejeni svoboda izražanja, svoboda združevanja in sindikalna svoboda ter pravica do stavke. Glede omejevanja človekovih pravic vojakom uporabljajo demokratične države dva temeljna pristopa: (1) prvi pristop postavlja v ospredje vojaško organizacijo z njenimi cilji, ki so pred pravicami posameznika, pripadnika vojaške organizacije. Vojska je po tem pristopu unikatna v nacionalni državi. Ta originalnost je imperativ, ki ji daje operativno učinkovitost. Pripadnik vojske ni le navaden javni uslužbenec, je oseba, ki se odziva na poziv države in je predan državi, nalogi in časti. Že v prisegi se vojak odloči odreči določenim človekovim pravicam, v imenu cilja vojaške organizacije pa je za državo pripravljen žrtvovati lastno življenje. Individualne pravice in svoboščine vojakov so pri takem pristopu praviloma minimalne. (2) Drugi pristop pa ugotavlja, da je vojska v 20. stoletju šla skozi proces prilagajanja družbi, in sicer kot posledica političnih, socialnih, ekonomskih, pravnih in tehnoloških družbenih pritiskov. Za postmoderno vojsko je značilna tudi uporaba zmogljivosti zunaj nacionalne države na misijah in internacionalizacija zmogljivosti. Vojaki pri aktivnostih v mednarodnih operacijah in na misijah opravljajo tudi naloge svetovanja političnim institucijam pri vzpostavitvi vrednot spoštovanja človekovih pravic in svoboščin. V ospredju je zavedanje, da vsebine teh nalog veliko lažje opravijo, če je spoštovanje človekovih pravic tudi njihova vrednota.

¹²¹ V državah članicah EU so znani trije različni pristopi o sodelovanju vojakov v političnih procesih (Nolte, Krieger 2003 str. 77): (1) restriktivna (konzervativna) politika zagotavlja »nevidne« oborožene sile, ko gre za vprašanja, ki so predmet javne razprave, oborožene sile so strogo ločene od politične in javne razprave, v nekaterih državah pa so jim omejene tako svoboda izražanja kot pravica kandidature na volitvah, pravica do svobode združevanja in svobode izražanja. (2) Umerjena politika je po Noltu (2003) oblika prepovedi, s katero se država želi izogniti mnenju, da je vojaška organizacija ali njeni pripadniki namenjena za doseganje določenih političnih ciljev. Cilj takega pristopa je omejevanje delovanja pripadnikov vojaške organizacije v javnem življenju. (3) Cilj najmanj omejevalnih politik in pristopov glede uveljavljanja političnih pravic je spodbuditi sodelovanje pripadnikov oboroženih sil v političnem življenju in demokratičnih procesih v državi s čim manj omejitvami in pod pogoji, da uveljavljanje političnih pravic ni v nasprotju z opravljanjem vojaških dolžnosti.

Tabela 1:
Najpogosteje omejene
človekove pravice in
temeljne svobode v
vojskah držav EU
Vir:
Svet Evrope, CDDH
(2012)016,
2012,
Questionnaire
on the imple-
mentation of
Committee
of Ministers'
Recommendation CM/
Rec (2010)4 on
human rights of
members of the
armed forces.

Država	Svoboda govora ¹²²	Pravica do kandidature na volitvah	Pridruženje političnim strankam	Svoboda združevanja	Sindikalna svoboda	Pravica do stavke
Republika Avstrija	da	da	da	da	da	o ¹²³
Kraljevina Belgija	o ³¹²⁴	o ¹²⁵	da	da	da	ne
Republika Bolgarija	o	ne	ne	da	ne	ne
Republika Češka	da	ne	ne	o ¹²⁶	ne	ne
Republika Ciper	da	o	ne	o	ne	ne
Republika Hrvaška	o ¹²⁷	ne	ne	da	ne	ne
Kraljevina Danska	da	da	da	da	da	da
Republika Estonija	o ¹²⁸	ne	ne	o ¹²⁹	ne	ne
Republika Finska	da	ne	ne	da	da	da
Francoska republika	o ¹³⁰	o	o	ne	ne	ne
Helenska republika	da	o ¹³¹	ne	ne	ne	ne
Irska	da	ne	ne	da	ne	ne
Italijanska republika	o ¹³²	da	ne	ne	ne	ne
Republika Latvija	o	ne	ne	ne	ne	ne
Republika Litva	o	ne	ne	o	ne	ne
Veliko vojvodstvo Luksemburg	da	o	da	da	da	ne
Republika Madžarska	o	o ¹³³	ne	da	da	ne
Republika Malta	da	o	ne	ne	ne	ne
Zvezna republika Nemčija	da	da	da	da	da	o ¹³⁴
Kraljevina Nizozemska	o	o ¹³⁵	da	da	da	da
Republika Poljska	da	o ¹³⁶	ne	o	ne	ne
Portugalska republika	o	o	ne	da	ne	ne
Romunija	o	ne	ne	o	ne	ne
Slovaška republika	o ¹³⁷	o ¹³⁸	ne	o	ne	ne
Republika Slovenija	o	da	o	da	da	ne
Kraljevina Španija	o	o	ne	da	ne	ne
Kraljevina Švedska	da	da	da	da	da	da
Združeno Kraljestvo	o	o	o	ne	ne	ne

DA – priznana pravica,
NE – ni priznana pravica,
O – velja določena omejitev uživanja pravice

Sklep Začetki človekovih pravic segajo v 17. stoletje. Najprej so bile oblikovane filozofske teorije o naravnih pravicah človeka, v 19. stoletju pa še o političnih pravicah. Internacionalizacija človekovih pravic je bila potrjena s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah. Vojska je bila tradicionalno ločena od filozofskih razprav o človekovih pravicah, saj je bil vojak le del organiziranega nasilja, ki mu življenje ali individualne pravice niso pomenile posebne vrednote. V postmodernem obdobju se vojske prilagajajo novemu varnostnemu okolju, ki je vplivalo tako na spremembo težišča poslanstva oboroženih sil kot tudi na spremembo v organizacijskem in poklicnem smislu in na pristop do zagotavljanja človekovih pravic znotraj vojske. Človekove pravice znotraj vojske, posebej pravice, ki izhajajo iz enakopravnosti, državljanske in politične ter socialne pravice so dobile po koncu hladne vojne povsem novo dimenzijo. Evropske institucije, ki spremljajo postmoderna gibanja sprememb varnostnega okolja, vse bolj spodbujajo svoje članice k zmanjševanju omejitev človekovih pravic znotraj vojaške organizacije. Pravni instrumenti in sodna praksa v evropskem pravnem redu obravnavajo pripadnika vojaške organizacije kot državljana v uniformi, ki je upravičen do enakih pravic kot drugi državljani, vendar z določenimi omejitvami, ki so del vojaškega življenja. Članice EU uporabljajo glede omejevanja človekovih pravic dva pristopa. Prvi, tradicionalni, daje prednost vojaški organizaciji in razume, da se vojak z vstopom in prisego odreka določenim individualnim pravicam. Drugi, postmoderna pristop, pa spremlja gibanje sprememb varnostnega okolja in nalog vojaške organizacije iz bojnih in obrambnih v naloge v mirovnih operacijah in na misijah. V takih vojskah je pripadnikom vojske praviloma zagotovljena široka paleta človekovih pravic. Zagotavljanje velikega obsega človekovih pravic pripadnikom vojaške organizacije ugodno vpliva tudi na

¹²² V vseh državah velja določena omejitev te pravice: prepoved izdaje vsebin zaupne narave, ki v tabeli ni zajeta kot omejevanje svobode govora.

¹²³ Zakonodajca dovoljuje vsem stavko »ultima ratio« (v skrajni sili).

¹²⁴ V belgijskih podrejenih predpisih veljajo vsebinske omejitve izražanja v javnosti za pripadnike in nekdanje pripadnike vojske.

¹²⁵ Omejeno na pokrajinske in občinske volitve (Svet Evrope, CDDH(2012)016, 2012, Questionnaire on the implementation of Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec (2010)4 on human rights of members of the armed forces.

¹²⁶ Omejeno na združenja, organizirana pri ministrstvu ali vojski (ibid).

¹²⁷ 16. člen Zakon o službi u Oružanim snagama u Republici Hrvatskoj, NN 73/13.

¹²⁸ Prepoved izražanja političnih stališč (CDDH(2012)016).

¹²⁹ Omejeno na določena združenja.

¹³⁰ Francoski predpisi temeljijo na sodbi ESČP Engel proti Nizozemski iz leta 1976 (CDDH(2012)016).

¹³¹ V primeru kandidature mora kandidat izstopiti ali je odpuščen iz vojske (CDDH(2012)016).

¹³² Svoboda izražanja je odvisna od pridobitve dovoljenja (CDDH(2012)016).

¹³³ Lahko kandidira, ob izvolitvi pa je suspendiran iz vojaške službe (CDDH(2012)016).

¹³⁴ Dovoljena je stavka »ultima ratio«.

¹³⁵ Izvoljeni pripadniki vojske začasno izstopijo iz vojaške službe.

¹³⁶ Pripadniku vojaške organizacije mora biti v primeru kandidature odobrena začasna odsotnost z dela, ob izvolitvi pa mora zapustiti vojaško službo.

¹³⁷ Politično mnenje lahko pripadniki vojske izražajo le zunaj službe.

¹³⁸ Ob izvolitvi na določene funkcije pripadnik izstopi iz vojske.

javno podobo vojaške organizacije v družbi. Največja odgovornost za spoštovanje človekovih pravic znotraj vojske je v rokah državnih institucij¹²², ki lahko vsebine implementirajo skozi predpise in kodekse profesionalne etike vojske ter vzpostavijo mehanizme za učinkovit nadzor nad izvajanjem. Poveljujoči v vojaški organizaciji morajo zagotoviti, da so nacionalni in nadnacionalni predpisi o človekovih pravicah dostopni vsem pripadnikom vojaške organizacije, poskrbeti morajo za izvajanje usposabljanj s področja človekovih pravic ter tako soustvarjati klimo kohezivnosti, medsebojnega zaupanja in spoštovanja. Prav tako lahko vsak posameznik z opozarjanjem na kršitve prispeva h krepitvi človekovih pravic v vojaški organizaciji. Pomembno vlogo pri zagotavljanju pravic svojih članov imajo tudi vojaška združenja in sindikati, ki so zastopniki pravic svojih članov. Varuhi človekovih pravic v vojaški organizaciji obravnavajo problematiko človekovih pravic v vojski in oblikujejo priporočila o korektivnih ukrepih.

Literatura

1. Battistelli, F. 2003. *Integration Of Ethnic Minorities In The Armed Forces*. V Callagan Jean in Kernic Franz (Ed), 2003. *Armed Forces And National Security*. LIT Verlag Münster.
2. Born, H., Wills, A. in Buckland, B. S. 2011. *A Comparative Perspective of Ombudsman Institutions for the Armed Forces*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
3. Born, H. 2003. *Parlamentarni nadzor nad varnostnim sektorjem: načela, mehanizmi in praksa*. Ženeva, IPU in DCAF.
4. Buckland, B. S. in McDermot, W. 2012. *Ombuds Institutions for the Armed Forces: A Handbook*. DCAF Publisher.
5. Cerar, M. 2001. *Temelji ustavne ureditve, človekove pravice in temeljne svoboščine, gospodarska in socialna, razmerja*. Ljubljana: Upravna Akademija.
6. Dandeker, C., Wessely, S., Iversen, A. in Ross, J. 2006. *What's in a Name? Defining and Caring for "Veterans": The United Kingdom in International Perspective*. *Armed Forces & Society* 2006 32: 161. Sage publications.
7. Evropska Unija, 2000. *Direktiva Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost*. Uradni list Evropske unije 180, 19/07/2000 P. 0022 – 0026, Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:SL:PDF> 19. 11. 2013.
8. Evropska unija, Evropski parlament. 2005. *Resolucija Evropskega parlamenta o položaju žensk v oboroženih spopadih in njihovi vlogi pri obnovi in demokratičnem procesu v državah po koncu konfliktov (2005/2215(INI))*. Dostopno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0245+0+DOC+XML+V0//SL> 15. 5. 2013.
9. *Evropsko sodišče za človekove pravice, 1976. Sodba: Case Of Engel And Others v. The Netherland*. Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72 Dostopno na: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57479#{"itemid":\["001-57479"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57479#{) 11. 10. 2013.
10. *Evropsko sodišče za človekove pravice, 1994. Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*. Application no. 15153/89. Dostopno na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57908> 3. 1. 2014.
11. *Evropsko sodišče za človekove pravice, 1999. Case Of Smith and Grady v. The United Kingdom*. Application No.:33985/96, 33986/96, Dostopno na: <http://sim.law.uu.nl/sim/>

¹²² Struktur nadzora v parlamentu in obrambnem ministrstvu

- caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/cc7127f13dcc31a9c12567fb002ab651?OpenDocument* 10. 1. 2014.
12. *Evropsko sodišče za človekove pravice*, 1978. Sodba: *Case Of Klass And Others v. Germany*, 5029/71, Dostopno na: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57510#{\"itemid\":\[\"001-57510\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57510#{\) 7. 11. 2013.
 13. *Evropsko sodišče za človekove pravice*, 1999. Sodba: *Rekvényi v. Hungary Application no. 25390/94*. Dostopno na: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58262#{\"itemid\":\[\"001-58262\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58262#{\) 14. 11. 2013.
 14. *Evropsko sodišče za človekove pravice*. 2013. *Letno poročilo Evropskega sodišča za človekove pravice 2012*. Dostopno na: http://echr.coe.int/Documents/Annual_report_2012_ENG.pdf, 14. 11. 2013.
 15. *Evropsko sodišče za človekove pravice*, *Informationsblatt zur Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR): Homosexualität: strafrechtliche Aspekte* http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Homosexuality_DEU.pdf, 11. 9. 2013.
 16. Garb, M. 2009. *Divergentno in konvergentno v odnosu med vojsko in družbo. Teorija in praksa* let. 46, 1–2/2009, str. 105–125.
 17. Grizold, A. 2005. *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju*. Ljubljana: Založba FDV.
 18. Kuhlmann, J. in Callaghan, J. 2000. *Military and Society in 21st Century Europe: A Comparative Analysis*. Hamburg, LIT Verlag.
 19. Moskos, C. Butler Sibley, J. 1996. *All That We Can Be: Black Leadership And Racial Integration The Army Way*. New York: Basic Books.
 20. Moskos, C., Williams, J. A., Segal, D. R. 2000. *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold war*. Oxford University Press, New York, Oxford.
 21. Nemško Upravno sodišče, *Bundesverwaltungsgerichts*. 2005. *Die Ausübung des Grundrechts der Freiheit des Gewissens nach Art. 4 Abs. 1 GG kann zur Unverbindlichkeit eines Befehls führen (Az: 2 WD 12.04)*. Dostopno na: http://www.deutsches-wehrrecht.de/WR-Urteile_Text_01.html, 10. 10. 2013.
 22. NATO, 2011. *How Can Gender Make A Difference To Security In Operations*. NATO Committee on Gender Perspectives. Dostopno na: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20120308_1869-11_Gender_Brochure.pdf.
 23. Nolte, G., urednik. 2003. *European Military Law Systems*. Berlin: De Gruyter Recht.
 24. Nolte G., Krieger H., 2003. *Comparison of European Military Law Systems v Nolte Georg urednik*, 2003. *European Military Law Systems*. Berlin: De Gruyter Recht.
 25. *Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi*, 2008. *Handbook on Human Rights of Armed Forces Personnel and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*. Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).
 26. *Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi*, 2006. *Roundtable on Military Unions and Associations Bucharest, 30-31 October 2006 Summary Report*.
 27. *Organizacija Združenih Narodov*, *Generalna skupščina*, 1966. *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih sprejet na 16. decembra z resolucijo št. 2200 A (XXI)*.
 28. *Organizacija Združenih Narodov*, 1950. *General Comment no. 29 States of Emergency (article 4)*. Dostopno na: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f33171eba4be3974b4f7c1256ae200517361/\\$FILE/G0144470.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f33171eba4be3974b4f7c1256ae200517361/$FILE/G0144470.pdf) 22. 1. 2011.
 29. *Organizacija Združenih Narodov*, 1985. *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*, U.N. Doc. E/CN.4/1985/4, Annex 1985, Dostopno na: <http://www.refworld.org/docid/4672bc122.html> 27. 2. 2011.
 30. *Organizacija Združenih Narodov*, *Economic and Social Council*, 2006. *Civil And Political Rights, Including The Question Of Conscientious Objection To Military Service*. UN E/CN.4/2006/51. Dostopno na: <http://www.unhcr.org/geneva/pdf/humanrights/CHR62COStatement.pdf> 22. 4. 2013.

31. Organizacija Združenih Narodov, UNDP. 1994. *New Dimensions of Human Security, Human Development Report 1994*, Oxford/ New York: Oxford University Press.
32. Organizacija Združenih Narodov. 2005. In *Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. Report of the Secretary-General, New York 21 March 2005 UN Doc. A/59/2005*.
33. Organizacija Združenih Narodov, UNDP, 2013. *Bericht über Menschliche Entwicklung 2013*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_de_complete.pdf, 13. 12. 2013.
34. *Rimski statut mednarodnega kazenskega sodišča*, Uradni list RS, št. 101/2001.
35. Rowe, P. 2006. *The Impact of Human Rights Law on Armed Forces*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
36. Svet Evrope. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, Uradni list RS. 7-41/1994 (RS 33/1994).
37. Svet Evrope, Parlamentarna skupščina sveta Evrope, 2005. *Predlog resolucije Women in the armed forces*. Doc. 10609. Dostopno na: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=11008&Language=EN> 12. 2. 2013.
38. Svet Evrope. *Evropska konvencija o o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja*, Uradni list št. 1-1/1994 (RS 2/1994).
39. Svet Evrope, 1989. *Recommendation R (87) 8, Regarding Conscientious Objection To Compulsory Military Service*.
40. Svet Evrope, 1997. *Recommendation 1318 (1997), Human rights of conscripts*.
41. Svet Evrope, 2001. *Recommendation 1518 (2001), Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states*.
42. Svet Evrope, 2005. *Recommendation 1714 (2005), Abolition of restrictions on the right to vote*.
43. Svet Evrope, 2006. *Recommendation 1742 (2006). Human rights of members of the armed forces*.
44. Svet Evrope, 2010. *Recommendation CM/Rec (2010) of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces*.
45. Svet Evrope, 2012. *CDDH(2012)016, 2012, Questionnaire on the implementation of Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)4 on human rights of members of the armed forces*.
46. Svet Evrope. *Evropska socialna listina*, Uradni list RS, št. 24/1999 (10.4.1999)- MP, št. 7/99.
47. Van Ardenne -van der Hoeven, A. 2002. *Right to association for members of the professional staff of the armed forces*. Dokument 9518/2002 Committee on Legal Affairs and Human Rights, Council of Europe.
48. Vasak, K. 1977. *Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights*. in UNESCO Courier 30, Paris: UNESCO.
49. Weber, M. 1988. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. I–III*. Tübingen.
50. *Zakon o službi u Oružanim snagama u Republici Hrvatskoj*, 2013. NN 73/13.

VLOGA VOJSK V EVROPI: OD OBRAMBE OZEMLJA K RAZNOVRSTNIM VARNOSTNIM NALOGAM

THE ROLE OF ARMED FORCES IN EUROPE: FROM TERRITORIAL DEFENCE TO VARIOUS SECURITY TASKS

Povzetek Spreminjanje vloge vojsk v evropskih državah pod vplivom dogajanj po hladni vojni postavlja številna vprašanja tako na teoretični kot na praktični ravni. Na spremembo vloge vojsk pomembno vplivajo predvsem ozemeljska (pre)razporeditev konfrontacij in konfliktov, spreminjanje podobe oboroženih konfliktov ter povečanje pripravljenosti zahodnih držav za vojaško posredovanje v soseščini. Prispevek obravnava teoretična razmišljanja o vlogi vojsk v evropskih državah, prikaže pa tudi nekatere analitične poglede na vlogo vojsk v okviru Nata in EU. Najbolj pomembna sprememba glede vloge vojsk je zmanjševanje potrebe po obrambi ozemlja ter pojav precej različnih in pogosto nejasno definiranih nalog. Tem spremembam pa morajo države prilagoditi tudi obrambne doktrine ter strukturo vojsk. Postopno slovo od ozemeljske obrambne vloge vojske za oblikovalce obrambne politike odpira vrsto vprašanj tako glede odnosa med vojsko in njenim družbenim okoljem kot tudi glede njene notranje organiziranosti.

Ključne besede *Vojska, obramba ozemlja, Nato, Evropska unija, mednarodna varnost.*

Abstract The changing roles of armed forces in European countries, which are influenced by the post- Cold War developments, have opened many questions both, on the theoretical and practical level. The role of the armed forces is influenced mostly by: the territorial (re)location of confrontations and conflicts, the changing feature of armed conflicts and increased willingness of Western states to intervene in their neighbourhood. The article discusses theoretical considerations on the role of armed forces in European countries and presents also some analytical views on the role of armed forces military roles in the framework of NATO and EU. The most important change concerning the role of armed forces is a diminishing need for territorial defence and the emergence of different and frequently vaguely defined tasks of European states' armed forces. These changes require also the adaptation of defence

doctrines and military structure. A gradual farewell to the territorial defence function of the armed forces raises numerous questions for defence policy-makers, which concern the relations between the armed forces and their social environment as well as the military internal organisational structure.

Key words *Military, territorial defence, NATO, European Union, international security.*

Uvod Vojska je institucija, ki jo države uporabljajo kot instrument zagotavljanja varnosti in obstoja. Vendar takoj, ko prestopimo prag tega najbolj splošnega razumevanja vojske, naletimo na dejstvo, da se njene vloge v različnih okoljih in zgodovinskih okoliščinah razlikujejo. V obdobju od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja smo priča korenitim spremembam varnostnega okolja zaradi konca hladne vojne in drugih sprememb v sodobni družbi, ki so pogosto povezane s procesom globalizacije. Pri spremembah vloge vojske ne gre za neproblematično prilagajanje drugačnemu okolju. Pojavljajo se številna vprašanja, povezana z razumevanjem nalog vojske, njene vloge v družbi, najbolj ustrezne organiziranosti glede na potrebe, ki jih postavlja prihodnost ipd. Eno ključnih vprašanj se nanaša na pomen vojske kot varuha ozemeljske celovitosti države. V prispevku so prikazane ključne ugotovitve raziskovalcev o spremembah vloge vojske v evropskih državah,¹ te pa dopolnimo še s prikazom razmišljanj o vlogi vojsk v okviru Nata in EU.

Spremenjeno varnostno okolje je večini evropskih držav prineslo znatno zmanjšanje jasno določenih vojaških groženj, hkrati pa tudi vrsto negotovosti, zaradi katerih vojske ostajajo pomemben varnostni instrument države. Ta položaj pa spremljajo precej nejasne predstave o namenu in uporabnosti vojsk. Uveljavljene predstave o vojski, ki je predvsem varuh ozemeljske celovitosti države, so vse manj ustrezna podlaga za razumevanje vojske in tudi za njeno organiziranje ter usposabljanje. Vojske evropskih držav se bodo v prihodnje srečevale z nizom zelo raznovrstnih nalog, ki jih bodo opravljale v večnacionalnem in multikulturnem okolju in v razmerah, ki bodo bistveno drugačne od vojn, kot jih poznamo iz preteklosti.

1 TEORETIČNI PRISTOPI K RAZUMEVANJU VLOGE VOJSKE

Sodobni znanstveni pristopi se proučevanja vojske in njene vloge lotevajo z različnih strani. Pogosto se problematike vojske lotevajo znanstvene discipline, ki proučujejo mednarodno politiko, diplomacijo, varnost ter vojne in konflikte. Temu politološko naravnemu pristopu je treba dodati še sociološki pristop obravnave. Sociološki pogledi, ki so se razvijali od druge svetovne vojne naprej, obravnavajo vojsko kot družbeno institucijo, proučujejo njene značilnosti ter funkcije in položaj v družbi.

¹ *Problematika, ki je obravnavana v prispevku, se nanaša na evropske članice Nata in/ali na članice EU. Sicer v literaturi zasledimo različno in pogosto nejasno rabo oznake »evropski«. Nekateri avtorji z njo označujejo EU, pri ameriških avtorjih pa se raba te oznake večkrat nanaša na evropske članice Nata.*

Politološki pristopi vojsko praviloma obravnavajo v kontekstu proučevanja mednarodne politike in v vlogi instrumenta države kot akterja v mednarodnih odnosih. Vojska je eden izmed instrumentov moči države, ki ga ta v kombinaciji z drugimi instrumenti moči² lahko uporablja za doseganje svojih ciljev. Vojaška sila je s pravnimi normami opredeljen instrument nasilja, ki ga države uporabljajo v medsebojnih odnosih in če je treba tudi pri zagotavljanju notranje varnosti, poleg tega pa je lahko tudi manj povezana s temi nalogami, na primer s svojo simbolno vlogo pri graditvi in ohranjanju državnosti (Garnett, 1987, str. 71). Realistični pristop k mednarodni politiki razume vojaško silo predvsem kot instrument, ki zagotavlja suverenost države v anarhičnih mednarodnih razmerah oziroma zagotavlja preživetje države ob objektivnih zunanjih grožnjah. Vendar pa ta varnostna funkcija v sodobnosti ne obsega samo ozko razumljeno obrambo ozemlja države, temveč tudi obrambo vrednot, ekonomskega blagostanja ter človekovo in okoljsko varnost (Forster, 2006, str. 76). Gre torej za različne cilje ali referenčne objekte, ki jih država s pomočjo vojske varuje.

V teoretičnem proučevanju najdemo tudi poskuse bolj natančnih opredelitev funkcij vojaške sile oziroma razčlenitve načinov in namenov, za katere jo države lahko uporabljajo.³ Robert Art (1992) opredeli štiri temeljne funkcije vojaške sile: 1. obramba, ki vključuje tudi preventivno uporabo sile; 2. odvrčanje potencialnega nasprotnika; 3. prisiljevanje, s katerim vplivamo na ravnanje nasprotnika; 4. razkazovanje sile, ki je usmerjeno predvsem v doseganje spoštovanja in prestiža in je lahko namenjeno domači ali mednarodni javnosti. Art opozarja, da je v mnogih primerih, kot je na primer odvrčanje, prisiljevanje in seveda tudi razkazovanje sile, mogoče z vojaško silo doseči zastavljene cilje, ne da bi jo tudi fizično uporabili. Opozori, da pravzaprav zelo malo držav lahko vojaško silo uporablja v celotnem spektru naštetih funkcij.

V predstavljeni teoretični okvir obravnave vloge vojske je treba dodati še njeno razumevanje v okviru delovanja mednarodnih struktur: organizacij, zavezništev, koalicij. Čeprav organiziranje in upravljanje vojaških sil ostaja v domeni nacionalnih držav, pa imajo te strukture pomemben vpliv na določanje nalog ter organizacijo in usposabljanje sil. V tem kontekstu Forster (2006, str. 137–167) obravnava vpliv EU in Nata na obrambno sodelovanje med državami in na strukturo ter reforme oboroženih sil. Opozori na konstitutivne norme, ki nastajajo znotraj teh organizacij in s katerimi države članice (pre)oblikujejo svojo identiteto, in na regulativne norme, ki opredeljujejo standarde organiziranja in uporabe vojaške sile.

Sociološki pristopi vojsko obravnavajo predvsem kot eno od družbenih institucij ter z vidika specifične vloge v družbi. Uporaben okvir glede proučevanja njenih značilnosti in specifičnosti podajajo Soeters, Fenema in Beeres (2010), ki vojaško

² Tradicionalni pristop k instrumentom nacionalne moči razlikuje med vojaško, ekonomsko in diplomatsko močjo. V sodobnosti pa pogosto k tej moči dodajajo še informacijsko moč. Za poglobljeno razpravo o instrumentih nacionalne moči glej Kotnik, 2012.

³ Navedeni teoretični pristopi obravnavajo vojsko oziroma vojaško silo, s katero razpolaga država. Pri tem ne smemo pozabiti, da imajo lahko vojaško silo na voljo tudi različni nedržavni akterji.

organizacijo opredelijo s temi značilnostmi: 1. umeščenost v področje politike – v sodobnih demokracijah je vojska izvršna sila na področju nacionalne in mednarodne varnosti ter javnega reda in je glede nalog in vloge odvisna od politične oblasti; 2. trajnost ter pomanjkanje jasno definiranih ciljev – vojaška organizacija, podobno kot druge vladne institucije, ima zagotovljen obstoj, ni odvisna od tržnih zakonitosti ponudbe in povpraševanja in zagotavlja kolektivno dobro (*colective good*), naloge pa so pogosto zelo nejasno definirane in tudi težko merljive z vidika učinkovitosti; 3. raznolikost nalog (*multitasking*), multinacionalnost in partnerstvo – sodobne vojske pogosto v multinacionalnem okolju ter v sodelovanju s civilnimi partnerji opravljajo vse bolj raznovrstne naloge; 4. birokratiziranost – jasna delitev dela in poveljniških pristojnosti, dosledna organizacijska pravila pa tudi rigidnost in omejen pretok informacij; 5. prisotnost nasilja in strahu – vojska razpolaga s pooblastili za uporabo nasilja, pri čemer sta pomembni nadzorovana uporaba sile in legitimnost, pri tem se srečuje tudi s pojavom strahu in panike med pripadniki, kar poskuša omejevati na različne načine, najpomembnejša sta urjenje in dril.

Sociološke obravnave se osredotočajo na proučevanje družbene funkcije vojske ter njenega razmerja do države. Z vidika problematike, ki jo obravnavamo v prispevku, so uporabni predvsem pristopi, ki so osredotočeni na mnogovrstnost njenih funkcij ter na proces njihovega spreminjanja v prostorskem in časovnem okvirju. Forster (2006, str. 76–79) se proučevanja te problematike loteva na podlagi klasifikacije funkcij vojske v odnosu do lastne države. Razločevanje je le analitično, predstavljene funkcije so nekoliko povezane ali pa se tudi prekrivajo.⁴ Razločuje pet osnovnih funkcij vojske:

- zagotavljanje nacionalne varnosti (*national security*): je obravnavano kot njena primarna funkcija in obsega različne naloge. V sodobnosti, hkrati s širitvijo razumevanja varnosti, te naloge obsegajo tudi obrambo vrednot, blagostanja, človekovih svoboščin, vključevanje v mednarodne humanitarne in druge misije vključno s preventivnimi intervencijami zunaj ozemlja države. Forster tudi opozori, da o tem, kaj so specifične naloge vojske, odločajo vlade, ki pri tem izhajajo iz presoje groženj, ki pa niso samo objektivno dejstvo, temveč so odvisne tudi od tega, kako jih dojemamo: diskurz o (ne) varnosti ni »dan«, pač pa družbeno in politično konstruiran okoli identitet, interesov in pomenov »nas« in »njih« (prav tam, str. 77);
- graditev državnosti (*nation building*): ta vloga vojske je po eni strani tesno povezana z njegovo vlogo v zagotavljanju nacionalne varnosti, saj sta obramba pred grožnjami in percepcija nacionalnega interesa in vrednot tesno povezana. Posebno funkcijo v okviru te vloge ima tam, kjer je vojaška obveznost, ki pogosto služi tudi kot način širjenja družbenih in političnih (nacionalnih) vrednot, promociji občutka nacionalne enotnosti itn.;

⁴ Kot opozarja Bergman, ki ga navaja Forster (2006, str. 80), lahko uporaba vojske v operaciji vzpostavljanja miru za državo pomeni doseganje nacionalnovernostnega cilja obrambe države, lahko pa je hkrati tudi motivirana z doseganjem zunanjepolitičnih ciljev in vrednot, kar je tipična vsebina vojaške diplomacije.

- obramba režima (*regime defence*): vojska lahko podpira partikularne politične interese režima, lahko pa tudi stranke ali posameznika. Pogosto je v takšni vlogi vojska v avtokratskih režimih, lahko pa tudi v liberalnih demokracijah;
- pomoč domačim oblastem (*domestic military assistance*): na splošno obsega različne aktivnosti, od pomoči v primeru zagotavljanja zakonitosti, reda in javne varnosti, pomoči javnim službam pa do pomoči ob katastrofah in naravnih nesrečah;
- vojaška diplomacija (*military diplomacy*): obsega »neoperativno uporabo« vojske za doseganje ciljev zunanje in obrambne politike. To so lahko različne aktivnosti, kot na primer bilateralna ali multilateralna urjenja in izmenjava, pomoč pri izvajanju vojaških reform ali obrambne konverzije, vojaški ukrepi za graditev zaupanja ter pomoč drugim državam pri izvajanju reform varnostnega sektorja.

Kratka predstavitev nekaterih najbolj razširjenih teoretičnih pristopov k vlogi vojske je namenjena pomoči pri razumevanju njene vloge v mednarodnih odnosih in družbi. Na najbolj splošni ravni lahko omogočajo teoretično oporo za razumevanje vloge vojske v evropskem kontekstu, pri čemer pa je treba upoštevati njegove posebnosti. Lahko so kot analitično »orodje« za proučevanje vloge vojske v konkretnem družbenem okolju.

2 EVROPSKA VARNOSTNA PARADIGMA PO KONCU HLADNE VOJNE IN VLOGA VOJSK

Predstavljeni teoretični okvir nas opozori, da so naloge vojske raznovrstne. Spremembe razmer v mednarodnem okolju, lahko pa tudi družbene spremembe v državah, se odražajo tudi v spremembah funkcij vojske. Ključne za razumevanje sedanjih razprav o vlogi vojsk so spremembe, ki so nastale s koncem hladne vojne. Odprava konfrontacije med Vzhodom in Zahodom je pomenila tudi konec priprav za vojno med znanimi nasprotniki ter po vnaprej predvidenih scenarijih. Za evropske države se začnejo postavljati vprašanja o namenu in kakšne naj bodo njihove oborožene sile v prihodnje. Iskanje odgovorov je še posebno zahtevno zaradi nepredvidljivega varnostnega okolja in nejasnosti glede tega, kakšni bodo prihodnji konflikti. Negotovosti, povezane s prihodnostjo, kažejo že dvomi o tem, kako je konec hladne vojne vplival na varnost in stabilnost. Ni jasno, ali je upravičena teza o »medvojnem obdobju«, ki jo obravnava Collinn Gray, glede na katero so devetdeseta, kot obdobje v katerem ni bilo velikih strateških konfrontacij, le »premor« med starim in novim obdobjem konfliktov velesil (Gray, 2012, str. 245–6). Ali lahko govorimo o trajnejših spremembah? Avtor priznava, da je kljub koristnosti navedena teza kontroverzna. Obravnavati jo je mogoče na tri načine: 1. v povezavi z možnostjo nastanka ponovnega konflikta med velesilami; 2. kot nastajanje novega strateškega konteksta, v katerem je vojskovanje med državami odpravljeno; 3. kot obdobje, v katerem asimetrične, predvsem religiozno motivirane grožnje, kot so terorizem ter vstaje in nemiri, postajajo središče globalnega konflikta in glavna grožnja stabilnemu mednarodnemu redu.

Pogosto poskušajo znanstvene razprave sodobno varnostno okolje razlagati tudi v povezavi s procesom globalizacije. Ta prinaša nove oblike groženj in tveganj, ki zahtevajo drugačne odgovore v iskanju varnosti. Grizold in Bučar (2011, str. 833) menita, da koristi globalizacije niso za vse družbe enake in da se zdi, da se prepad med razvitimi in nerazvitimi pogloblja. Globalizacija kot naraščanje medsebojne odvisnosti povečuje tudi negativne pojave, kot so organiziran kriminal, ekonomske migracije, terorizem, nalezljive bolezni idr. Opozarjata, da »Ponekod notranji družbenopolitični procesi, ki so tudi posledica globalizacijskih procesov, tako destabilizirajo določene družbe, da povzročijo notranje, celo oborožene spopade. To med drugim povzroča, da imamo na eni strani vse bolj povezan svet, ki v ekonomskem, političnem in kulturnem pogledu razpada na vse manjše entitete in identitete.«

Vse navedeno opozarja, da je uporabnost nekdanjih konceptov razumevanja varnosti in s tem tudi vloge vojske omejena in da je nujno iskati nove odgovore v razumevanju sedanje varnostne paradigme. Z vidika razumevanja vloge vojaške sile po koncu hladne vojne z evropske perspektive so po našem mnenju pomembni trije dejavniki: 1. ozemeljska (pre)razporeditev konfrontacij in konfliktov; 2. spremenjena podoba oboroženih konfliktov; 3. povečanje pripravljenosti zahodnih držav za vojaško posredovanje v svoji soseščini.

1. Konec hladne vojne je pomenil odpravo konfrontacije in pričakovane vojne na evropskih tleh. Tudi sicer se v sodobnosti zmanjšujejo možnosti držav za unilateralno uporabo sile druga proti drugi tako zaradi destruktivnosti sodobnih orožij kot zaradi razvoja mednarodnih norm (Kaldor, 2006, str. 5). Dejanski in potencialni oboroženi konflikti nastajajo na evropskem obrobju in v bolj oddaljenih delih sveta ter izgubljajo svoj meddržavni značaj. Območje držav EU in Nata predstavlja območje stabilnosti, v katerem ni pričakovati vojn. EU danes pogosto obravnavajo kot jedro območja, v katerem vojaška strateška vprašanja v odnosih med državami v resnici nimajo pomena. V tem območju gre za »kulturno zavrnitev vojne«, ki je posledica posebnih zgodovinskih okoliščin; »post-vojaška EU« predstavlja otok razvoja sredi siceršnjega nereda in nepredvidljivega okolja ter neenakosti na globalni ravni (Gray, 2012, 342). Na podoben način evropsko okolje razume Forster (2006, str. 137–9 in 148), ki se za razlago opira na Deutschev koncept »varnostne skupnosti«, znotraj katere so pričakovanja vojne minimalna. EU in Nato se lahko razume kot jedro skupnosti, ki oblikuje nove vzorce odnosov med državami, in znotraj katere obstajajo praksa miroljubnega reševanja konfliktov ter pričakovanja in nagnjenja k miroljubnim spremembam. V okviru tega kompleksa gre tudi za razvoj konsenza, vojaške in politične transparentnosti in multilateralizma.⁵

⁵ Podporo tezi o miroljubnosti odnosov med evropskimi državami lahko najdemo tudi v drugih teoretičnih razlagah; npr. v konceptu »kompleksne medsebojne odvisnosti«, ki ponuja razlago, da med industrijsko razvitimi in demokratičnimi državami, ki so medsebojno tesno povezane, verjetnost vojn dejansko ne obstaja (Keohane in Nye, 1989, str. 23–36).

Ob tem pa je za Evropo pomembno, da je bil pojav nasilnih konfliktov na njenem obrobju v devetdesetih zelo intenziven in da se danes srečuje z nestabilnostmi v sosesčini in tudi v bolj globalnih okvirih. Devetdeseta leta so prinesla tudi »novi svetovni nered«, v katerem se je »nasilje razmahnilo v velikem delu nekdanje Jugoslavije, v nekaterih delih ruske 'bližnje sosesčine' in v nekaterih regijah znotraj Rusije ter v Afriki« (Gray, 2012, str. 338). Danes največjo verjetnost nastanka kriz in oboroženih konfliktov, predvsem notranjih, predstavljajo območja v tako imenovanem »pasu nestabilnosti«, ki se razprostira od Podsaharske Afrike čez Severno Afriko, Bližnji vzhod in Balkan skozi Kavkaz proti južni in osrednji Aziji in delu Jugovzhodne Azije. Največja verjetnost nastanka konfliktov je na območju, ki obsega Severno Afriko, Bližnji Vzhod in se širi proti vzhodu do Pakistana.⁶ Obstajajo možnosti nastanka političnih nemirov, ekstremizma in različnih oblik organiziranega kriminala, na območju je tudi nekaj držav s krhko stabilnostjo (Global Trends 2025, 2008, str. 60, in Strategic Monitor, 2012, str. 10).

2. Druga pomembna sprememba, ki vsaj deloma sovпада s koncem hladne vojne, je celovito spreminjanje podobe vojne. Eden od vidikov teh sprememb je porast števila notranjih konfliktov v primerjavi z meddržavnimi. Podoba vojne, kot jo na splošno poznamo iz zgodovine, kot napad države na drugo državo s težnjo zavzeti ozemlje, zrušiti oblast itn. v sodobnosti izginja. Meddržavno konfrontacijo in oborožen konflikt, ki ga vodijo vojske držav, večinoma nadomestijo grožnje, ki so, gledano z zornega kota zahodnih držav, »asimetrične« narave.⁷ Svete, Guštin in Prebilič (2010, str. 252) opozarjajo na značilnost sodobnih konfliktov, da nasilje pravzaprav omogočajo šibke zmogljivosti držav, kar pomeni izgubo monopola države nad silo in posledično oboroževanje ter organiziranje posameznih skupin. Konflikti postajajo zelo kompleksni in tudi v prihodnje ni pričakovati veliko konfliktov, pri katerih bi bile vloge sprtih strani jasne in definirane na tradicionalen način, značilen za obdobje hladne vojne.

Oboroženi konflikti, tam kjer do njih prihaja, se glede poteka, ciljev in akterjev razlikujejo od tradicionalno pojmovane vojne. Temeljne spremembe v vodenju vojn tega obdobja raziskovalka Mary Kaldor opisuje s paradigmo »stare« in »nove« vojne. Tako imenovane »stare« vojne so spopadi med državami, ki jih izvajajo redne oborožene sile industrijske dobe, »nove« vojne pa nastajajo v kontekstu erozije avtonomije države ali njene dezintegracije in v kontekstu erozije monopola legitimnega organiziranega nasilja. Monopol države nad nasiljem je ogrožen »od zgoraj« – s procesom transnacionalizacije oboroženih sil – in »od spodaj« s procesom njihove privatizacije, ki se kaže v nastanku

⁶ V anglo-ameriški literaturi to območje imenujejo »Razširjeni srednji vzhod« (Greater Middle East).

⁷ »Asimetričnost vojne« opredeljuje dejstvo, da »oborožene sile ne bodo več soočene s konvencionalnimi armadami, ki bi se jim odkrito zoperstavile, ampak z demonstranti, gverilci, teroristi, atentatorji, ... ter s pregonom vojnih zločincev, spopadi med različnimi etničnimi, religijskimi ali drugimi skupinami in elitami ipd.« (Žabkar, 2005, str. 132). Pojem asimetrije obravnavajo tudi Svete, Guštin in Prebilič (2010), ki opozarjajo, da se ta ne nanaša le na merljive in materialistične indikatorje moči, temveč tudi na neprimerljivost sodelujočih v konfliktih, ki se kaže pri uporabi sredstev in metod.

različnih oboroženih skupin, kot so paravojaške enote, strukture pod vodstvom lokalnih vojaških poveljnikov, kriminalne skupine, skupine najemnikov idr. Cilji »novih« vojn se tičejo identitetne politike, v nasprotju z geopolitičnimi ali ideološkimi cilji vojn v preteklih obdobjih. Identitetna politika vsebuje zahteve po oblasti na podlagi partikularne identitete – nacionalne, klanske, religiozne ali jezikovne. Tudi sredstva, uporabljena v »novih« vojnah, so specifična. Medtem ko je tradicionalno cilj vojne zavzeti ozemlje z vojaškimi sredstvi, je cilj novih vojn nadzor prebivalstva z odstranitvijo vseh, ki imajo drugačno identiteto, in z izvajanjem terorja. Strateški cilj teh vojn je mobilizacija ekstremistične politike, temelječe na strahu in sovraštvu. Nasilje je usmerjeno proti civilistom in vključuje množične izgone s pomočjo ubijanja in drugih načinov političnega, psihološkega in ekonomskega zastraševanja (Kaldor, 2006, str. 5–9).

Oboroženi konflikti so v zadnjih dveh desetletjih dobili povsem drugačno podobo, kot so jo imele vojne moderne industrijske dobe od nastanka nacionalnih držav naprej. Danes se pojmovanje vojne, kot je uveljavljeno na Zahodu, oziroma naša »strateška mentaliteta«, spoprijema s problemom razumevanja vsega, kar ni množični spopad organiziranih oboroženih sil. Naša predstava o vojni, literatura in strateška kultura so še vedno povezani s konvencionalno, regularno vojno med državami (Osinga in Lindley-French, 2010, str. 19).

3. Po hladni vojni smo priča tudi znatnemu povečanju obsega posredovanja zahodnih držav na konfliktnih območjih in v državah, iz katerih bi lahko posredno ali neposredno izhajale grožnje Zahodu. Za Zahod regionalni konflikti, ki jih ustvarjajo etnične ali religiozne skupine, predstavljajo poglavitno varnostno grožnjo. Zahodne vojaške sile so bile od devetdesetih naprej prisiljene v stabilizacijske in protiuporniške operacije na Balkanu, v Afriki, Iraku in Afganistanu (King, 2010, str. 43). Najprej je bilo v devetdesetih zaradi odprave blokade, ki je izvirala iz blokovske delitve, mogoče povečati število mednarodnih mirovnih operacij. V tem obdobju zasledimo rastoči optimizem in povečanje svobode delovanja glede posredovanja mednarodne skupnosti v notranjih konfliktih (Arnold, 2008, str. 191). Tako je samo v obdobju od 1988 do 1993 bilo vzpostavljenih več mirovnih operacij kot od konca druge svetovne vojne do 1987 (Forster, 2006, str. 196). Sredi devetdesetih Nato in nekaj pozneje še EU začneta izvajati prve operacije pod svojim okriljem. K razvoju strategije posredovanja je dodatno prispeval odziv Zahoda na teroristične napade leta 2001. Po teh dogodkih so vojske zahodnih držav vključene v posredovanja, ki jih nekateri označujejo kot »nov tip preventivnih (*pre-emptive*) posredovanj (Forster, 2006, str. 8). Posredovanjem v Afganistanu (2001) in Iraku (2003), v katerih so bile v prvi fazi ključni akter ZDA, je sledila dolgotrajna prisotnost vojaških sil, v katere so bile vključene vojske številnih evropskih držav. Leta 2003 je imelo 27 držav članic EU skupaj v različnih operacijah v tujini nameščenih 70.281 vojakov. To število se je postopoma zmanjševalo, vendar je do leta 2008 še vedno presegalo številko 60.000, leta 2011 pa ima ta skupina držav še vedno v operacijah v tujini 48.992 vojakov (Geigerich in Nicoll, 2012, str. 59).

Danes na verjetnost posredovanja vpliva tudi širši sklop družbenih in tehnoloških dejavnikov, kot na primer destabilizacija določenih držav ali območij, možnost, da države in tudi nedržavni akterji uporabijo zelo uničevalne vojaške tehnologije idr. Kot opozarja Arnold (2008, str. 191–2), se z globalizacijo povečuje medsebojna odvisnost držav in celo najmočnejše države so bolj ranljive kot v preteklosti. Širitev vojaške tehnologije, posebno na področju orožij za množično uničevanje in balističnih raket, je povečala pripravljenost mednarodne skupnosti za izvajanje prepovedi teh sredstev in za preventivno delovanje proti »malopridnim« državam. Razvoj mednarodnih norm, predvsem na humanitarnem področju, pa je lahko še dodatna spodbuda za posredovanje ob grobi kršitvi človekovih pravic.

Osinga in Lindley-French (2010, str. 17–8) ugotavljata, da sedanost označuje »nova strateška kompleksnost«, v kateri je pomemben dejavnik opora zahodne varnostne politike na proaktivno strategijo zmanjševanja tveganja z vojaškim angažiranjem na območjih, kjer gre za padle države in za širitev posledic državljanskih vojn in drugih notranjih konfliktov. Za sedanje obdobje so v spoprijemanju s tveganji značilni »previdnostni pristop« (*precautionary approach*) in strateška posredovanja. Takšna posredovanja pa so malo ali samo neposredno povezana z izvajanjem samoobrambe (Forster, 2006, str. 196).

3 SPREMINJANJE VLOGE VOJSKE V TEORETIČNI PERSPEKTIVI

Z vplivom zgoraj navedenih sprememb na vlogo vojske se v zadnjih dveh desetletjih ukvarjajo skoraj vsi pomembni raziskovalci vojske na Zahodu. Znanstvene razprave opozarjajo na spremembe, ki so posledica razmer v mednarodnem okolju in v številnih državah tudi notranjih družbenih sprememb. V evropskem kontekstu je najbolj splošna sprememba zmanjšanje pomena zunanje obrambne funkcije vojske in predvsem pomena obrambe ozemlja, ob hkratni preusmeritvi na nove naloge (Edmunds, 2005, str. 9; Moskos, 2005; Forster, 2006, str. 2; Malešič, 2005, str. 1). Spreminjanje prednostnih nalog v vojski je zahtevalo tudi predrugačenje obrambnih doktrin, strukture vojske, opreme, načel delovanja in usposabljanja.

Kot ugotavlja Moskos (2005, str. 20–1), je bila za tradicionalno vojsko temeljna grožnja sovražna invazija, njena temeljna naloga pa je bila obramba domovine. Po koncu hladne vojne so naloge vojske vedno bolj osredotočene na multinacionalne mirovne in stabilizacijske operacije. Značilnost tega obdobja je zmanjševanje pogostosti vojn med državami in porast števila vojn znotraj držav ter terorizma, ki presega državne meje. Meni tudi, da bodo v prihodnje države najbolj verjetno v vojnah z necentraliziranimi revolucionarnimi gibanji. Moskos z uporabo koncepta »postmodernega vojaštva«⁸ teoretično ilustrira spreminjanje njegove vloge v obdobju po hladni vojni. Koncept, ki sicer odraža predvsem razvoj ameriškega vojaštva, je

⁸ Omenjeni koncept temelji na razlikovanju tipov vojaške organizacije v različnih obdobjih: moderni tip (obdobje pred hladno vojno 1900–1945), zgodnjemoderni tip (obdobje hladne vojne 1945–1990) in postmoderni tip (obdobje po letu 1990).

precej uporaben tudi za razumevanje vojaštva evropskih držav. »Postmoderni« tip vojaštva označujejo spremembe nalog, odnosa z okoljem ter notranje strukture in značilnosti. Z vidika spreminjanja njegove vloge so ključne naslednje spremembe: namen vojaštva se spreminja od vodenja vojn k nalogam, ki so za vojaštvo netradicionalne; vojaške sile se uporabljajo v mednarodnih nalogah, ki jih odobrijo ali pa vsaj legitimizirajo naddržavne strukture; vojaške sile se internacionalizirajo z oblikovanjem večnacionalnih struktur. »Postmoderni« koncept vojaštva je povezan s spremembami groženj – v preteklosti sta grožnja predstavljali predvsem sovražna invazija ter jedrska vojna, v sedanjosti pa grožnje nastajajo na »poddržavni« ravni, kot sta na primer etnično nasilje in terorizem. Skladno s tem se spreminjajo tudi glavne naloge vojaštva – od obrambe domovine in podpore zavezništvu v preteklosti k novim nalogam, kot so mirovne in humanitarne naloge (Moskos, Williams, Segal, 2000, str. 2–17). Predstavljeni model je sicer presplošen, da bi popolnoma ustrežal značilnostim spreminjanja vloge vojaštva v različnih državah v Evropi, očitno pa odraža splošen trend sprememb na tem področju.

V evropskih državah spreminjanje vloge vojske ne poteka samo v nacionalnem kontekstu, temveč na to vliva tudi skupna politika, ki se oblikuje v okviru EU in Nata. Tudi teoretične razprave o prihodnji vlogi Nata kažejo na spreminjanje prioritet od obrambe ozemlja k posredovanju ob krizah in konfliktih v svetu ter k spoprijemanju z grožnjami, ki ne pomenijo neposrednega ogrožanja ozemlja članic. Izvirni namen zavezništva je bil vojaška obramba držav članic. Osnovna podmena 5. člena Severnoatlantske pogodbe (SAP) je bila nevarnost hkratnega napada vzhodnega bloka na skupino najbolj strateško izpostavljenih članic zavezništva, vzporedna podmena pa, da bodo napad izpeljale izključno oborožene sile sovražnih držav (Bebler, 2006, str. 28). Kolektivna obramba je bila tradicionalno pojmovana kot zaščita ozemelj zaveznic pred oboroženim napadom (Yost, 2010, str. 489). Preobrazba Nata v zadnjih dveh desetletjih spreminja njegov ozemeljsko obrambni značaj, kar se je jasno odrazilo tudi v njegovem zadnjem strateškem konceptu iz leta 2010.⁹ Flockhart (2011, str. 15–6) v analizi tega dokumenta opozarja na preusmeritev Nata »k bolj globalnemu angažiranju, ker so vse tri ključne naloge zavezništva (vključno s kolektivno obrambo) pridobile globalno in ekspedicijsko razsežnost in ker ni več specifične omembe 'ozemlja' zavezništva ali držav članic ... v novem strateškem konceptu je 'obramba ozemlja' osredotočena na raketno obrambo.« Ugotavlja, da kljub ohranjanju veljavnosti 5. člena SAP sedanji Natov strateški koncept dokazuje, da Nato ni več preprosto »obrambno zavezništvo«, temveč varnostna institucija, ki je regionalno umeščena, vendar se zaveda, da je varnost v 21. stoletju globalna.

Spremembo povezanosti določil 5. člena SAP in obrambe ozemlja nekateri avtorji obravnavajo kot »deteritorializacijo« kolektivne obrambe. Pri tem Natov statični, na odzivu temelječ in ozemeljski koncept kolektivne obrambe zamenjuje funkcionalni pristop (Yost, 2010, str. 505–7; Zapolskis, 2010, str. 46). Prelom z uveljavljeno vlogo Nata v obrambi ozemlja članic se v praksi pa tudi v strateških dokumentih

⁹ Celovita analiza Strateškega koncepta Nata 2010 je bila predstavljena v članku Aljaža Fabjana, objavljenem v reviji *Sodobni vojaški izzivi*, december 2012.

izrazito odraža z usmeritvijo v krizni menedžment. Težišče delovanja zavezništva so v zadnjih dveh desetletjih predstavljale operacije, predvsem tiste bolj dolgotrajne, ki jih je izvajalo na Balkanu in v Afganistanu. Ozemeljski vidiki, ki so skozi 6. člen SAP vgrajeni v koncept kolektivne obrambe, bodo v prihodnje vse manj pomembna podlaga za njeno izvajanje. Uporabo koncepta kolektivne obrambe bodo lahko zahtevale različne grožnje, ki niso neposredno usmerjene na ozemlje zaveznic.¹⁰ Zaveznice se danes srečujejo z vprašanji, ali je mogoče določilo o kolektivni obrambi uporabiti tudi v primeru drugih groženj, kot so kibernetiski napad, napad z orožji za množično uničevanje, zaznana nevarnost terorističnega napada ali prekinitvev poti za preskrbo z energetskimi viri (Zapolskis, 2010, str. 32; NATO 2020, 2010, str. 14–5). V prihodnje bo razumevanje kolektivne obrambe (uporaba 5. člena SAP) verjetno vse manj povezano z neposrednimi grožnjami ozemlju zaveznic.

Vse navedene spremembe odpirajo številna vprašanja o razumevanju vloge vojske, ki je bilo uveljavljeno v zadnjih nekaj stoletjih. Predružačenje varnostnega okolja ne pomeni, da se tradicionalno razumevanje vojske kot jamstva ozemeljske celovitosti države v celoti umika iz razumevanja varnosti. »Obramba nacionalnega ozemlja ostaja čvrsto ukoreninjena v institucionalni legitimnosti oboroženih sil ... kar otežuje opuščanje ali deprioritiziranje vloge oboroženih sil v obrambi ozemlja« (Edmunds, 2005, str. 10). Vendar pa spremembe, ki so privedle do minimaliziranja verjetnosti ozemeljskih groženj, odpirajo vprašanje, kako naj države svoje varnostne doktrine in vojaške strukture prilagodijo drugim, bolj verjetnim grožnjam varnosti. Grožnje, ki danes pomenijo bolj verjetno ogrožanje interesov ali pa resno oviro delovanja držav, niso primarno grožnje ozemeljski celovitosti. Njihovo odvrčanje pa pogosto zahteva uporabo vojske v okviru mednarodnih organizacij ali koalicij zunaj ozemlja države, lahko se pokaže potreba po vnaprejšnjem preventivnem delovanju, ki ni le reakcija na dejanje nasprotnika, pogosto pa je nujna tudi dolgotrajna prisotnost v nestabilnih območjih.

Spremembe varnostnega okolja zahtevajo prilagoditev strukture in zmogljivosti oboroženih sil. Žabkar (2005, str. 134–5) ugotavlja, da v obdobju globalizacije prevladuje prepričanje, da evropske države v prihodnje ne bodo več potrebovale nekdanjih množičnih oboroženih sil niti množičnih rezervnih enot, ki jih je mogoče ob napetosti mobilizirati. »Namesto tega zadostujejo: 1. manjše število trenutno pripravljenih visokomobilnih zračnodesantnih, pomorskodesantnih, oklepni in mehaniziranih enot vrhunske kakovosti; 2. močna letalska in satelitska podpora; pomorska in zračnotransportna sredstva za njihov hiter prenos do kriznih območij.«

Z vidika pričujoče razprave pa je najbolj pomemben trend širitev razumevanja vloge vojsk pri zagotavljanju nacionalne varnosti, in sicer od varovanja ozemlja države k širšemu sklopu nalog, ki vključujejo tudi delovanje v mirovnih stabilizacijskih in

¹⁰ V resnici danes kot edino morebitno, čeprav malo verjetno, neposredno grožnjo ozemlju zaveznic obravnavajo omejen poseg Rusije, proti kateri od baltskih držav ali Poljski. Vendar v Natu takšna možnost, predvsem pa možnost obsežnejše vojne, ne vzbuja velike zaskrbljenosti; menijo namreč, da bi takšen scenarij bilo mogoče dovolj zgodaj predvideti in da imajo dovolj zmogljivosti za odgovor (Asmus, 2010, str. 2).

drugih operacijah ob krizi v tujini. Ozemeljska celovitost države v takih primerih praviloma ni ogrožena. Manj jasna in neposredna je tudi povezanost z nacionalno varnostjo države. V širšem smislu je v takih primerih uporaba vojske lahko povezana z zagotavljanjem nacionalne varnosti, vendar je povezava pogosto manj očitna, zato je lahko tudi problematična z vidika legitimnosti v domači javnosti.

Ob tem, ko je postopno slovo od ozemeljsko obrambne funkcije vojske za evropske države v zadnjih dveh desetletjih najbolj izrazit proces povezan z vprašanjem njenih nalog, je problematika aktualna tudi z vidika širšega konteksta njene družbene vloge. Raziskovalci opozarjajo, da se spreminjata pomen in položaj vojske v družbi. Edmunds (2005, str. 10) meni, da se je za večino evropskih držav možnost zunanje vojaške grožnje tako zmanjšala, da ne zagotavlja več nespornega razloga za obstoj in delovanje oboroženih sil. Gledano z zornega kota uvodoma predstavljenih funkcij, kot jih obravnava Forster, je mogoče zaznati spremembe pravzaprav pri vsaki od petih funkcij (Forster, 2006, str. 96–7). Glede temeljne funkcije, to je zagotavljanja nacionalne varnosti, je zaslediti trend upadanja pomena vojske kot posledice zmanjševanja groženj ozemeljski celovitosti držav. Vendar je v obdobju po 2001 zaradi zaznave groženj terorizma zaslediti tudi širitev nalog, ki so pogosto tudi ekspedicijske narave. Izvajanje mirovnih nalog prav tako vstopa v okvir razumevanja njene varnostne vloge. Funkcija vojske v graditvi državnosti prav tako v sodobnih evropskih državah postaja manj pomembna, deloma zato, ker se njena socializacijska vloga z odpravo nabora zmanjšuje, pa tudi sicer pri oblikovanju nacionalnih vrednot v sodobnosti izgublja svojo vlogo. Vendar o slednjem ni enotnega mnenja in Edmunds (2005, str. 13) meni, da graditev državnosti v evropskih državah ostaja pomembna funkcija vojske, tudi zaradi odsotnosti jasne grožnje. Pomen pa dobiva vloga vojsk na področju pomoči domačim civilnim oblastem, delno zaradi spreminjanja prioritet ob odsotnosti zunanje grožnje in delno zaradi vloge, ki se vojski pripisuje v boju proti terorizmu. Znatno se je okreplila vloga vojske pri izvajanju različnih aktivnosti, ki jih splošno obravnavajo kot vojaško diplomacijo; predvsem gre za različne oblike vojaškega sodelovanja, ki poteka med članicami Nata in EU ali pa med članicami in tretjimi državami.¹¹

4 PRIHODNJA VLOGA VOJSK V OKVIRU NATA IN EU

Razmišljanja o vlogi vojsk v prihodnosti potekajo tudi v okviru EU in Nata. Pri tem so namen vojaških sil in njihove naloge preveč splošno in nenatančno predeljeni in zdi se, da je več pozornosti namenjene razpravi in politiki glede vojaških zmogljivosti.¹² Watanabe (2010, str. 62) meni, da je EU konec devetdesetih začela razvoj zmogljivosti brez trdnega dogovora o vrstah nalog, ki naj bi jih v prihodnje izvajala. Geigrich in Nicoll (2012, str. 53–4) ugotavljata, da izkušnje zadnjih 20. let

¹¹ Za te aktivnosti se pogosto uporablja tudi izraz *obrambna diplomacija (defence diplomacy)*, ki pa je vsebinsko nekoliko širši sklop aktivnosti. Vojaška diplomacija predstavlja segment obrambne diplomacije. Za obsežen pregled aktivnosti obrambne diplomacije po hladni vojni glej Cottey in Forster, 2004.

¹² V EU prizadevanja za povečanje skupnih vojaških zmogljivosti držav članic potekajo v okviru programa *Pooling and Sharing*, v Natu pa gre za podobna prizadevanja v okviru pobude, imenovane *Smart Defence*.

kažejo, da bodo evropske države tudi v prihodnje morale pošiljati vojaške sile v zelo različne operacije z raznovrstnimi nalogami: »Difuzna narava groženj v negotovem svetu prispeva k splošni nejasnosti glede namena obstoja oboroženih sil, dokumenti glede obrambne politike, ki so nastajali v obdobju od konfliktov na Balkanu naprej pa so bolj ko ne podobni seznamu nevarnih problemov in brez resnejših prizadevanj po oblikovanju prioritet.« Menita, da v sedanjih varnostnih razmerah obstaja vrsta negotovosti v soseščini, vendar ni novih neposrednih in eksistenčnih groženj varnosti evropskim državam. S podobno negotovostjo glede prihodnjih nalog se srečujejo tudi v Natu. Zavezništvo poleg odvracanja in obrambe, ki še vedno spadata med njegove temeljne naloge, po hladni vojni izvaja vrsto vojaških nalog, ki niso povezane s kolektivno obrambo.¹³

V svetovnem merilu je velika verjetnost dinamičnih in nepredvidljivih dogajanj v prihodnosti in tudi verjetnost varnostnih groženj in konfliktov. Vsako predvidevanje o uporabi vojaške sile je pravzaprav zelo tvegano.¹⁴ Z vidika osredotočenosti na evropski kontekst pa je mogoče orisati nekatere dejavnike, ki bodo vsaj na splošno opredeljevali vlogo vojaškega dejavnika. Gre za povezanost evropskega prostora, varnostna ureditev v tem prostoru pa je tudi močno institucionalizirana. Ključne varnostne probleme bo v prihodnje Evropa verjetno reševala predvsem v okviru EU in Nata. Tudi uporaba vojaške sile bo v prihodnje najbrž večinoma potekala na multilateralnih temeljih v okviru EU ali Nata.

V evropskih okvirih je pomembna norma uporabe vojaške sile multilateralizem.¹⁵ Kot ugotavlja Forster (2006: 264–7), se je multilateralizem uveljavil kot značilnost evropske varnostne ureditve, posebej skozi izvajanje misij, ki so postale posebej številčne v devetdesetih letih. Nato in EU sta odigrala ključno vlogo pri uveljavljanju te prakse. Multilateralizem je dejansko osnovni gradnik obeh organizacij. EU je v svoji Varnostni strategiji kot enega od ciljev postavila »učinkovit multilateralizem« (Evropska varnostna strategija, 2003), koncept delovanja Nata pa temelji na kolektivni obrambi (5. člen SAP), posvetovanju (4. člen SAP) in vedno bolj tudi kolektivni varnosti, ki je bila v strateškem konceptu Nata iz leta 2010 tudi razglašena za eno od nalog Nata.

Integriranost in praksa multilateralnosti v evropskem prostoru sestavljata specifični varnostni kontekst, v katerem se oblikujejo skupne identitete in politike, usmerjene

¹³ Pogosto te naloge označujejo s skupnim imenom »operacije izven 5. člena SAP (non-Article 5 operations). Za podrobnejši opis Natovih vojaških in drugih nalog glej Yost, 2010, posebej str. 490–4.

¹⁴ V bližnji preteklosti je prišlo do vrste oboroženih konfliktov ali vojn, ki so izbruhnile nepričakovano in so pomenile presenečenje. Kot primere lahko navedemo iraško okupacijo Kuvajta in Zalivsko vojno leta 1991, ki je temu sledila; t. i. arabsko pomlad, ko so nemiri zajeli večje število držav v Severni Afriki in na Bližnjem vzhodu ter posredovanje Rusije na ukrajinskem polotoku Krim leta 2014.

¹⁵ Danes v svetovnih merilih najdemo soobstoj dveh načel pri vzdrževanju mednarodnega reda. Prvo je uveljavljanje multilateralizma, ki pomeni, da mora vzdrževanje reda potekati na način, o katerem se sporazumejo vse države, ki so glavni delovalci v mednarodnem sistemu, in da mora delovanje potekati z odobritvijo mednarodne skupnosti, zastopane prek OZN. Drugi pristop favorizira delovanje po lastni presoji, če je treba tudi brez mednarodnega soglasja. Izvajajo ga predvsem ZDA kot edina preostala velesila (Gray, 2012, str. 339–40).

v prihodnost. Zato so lahko pogledi in ocene, ki obravnavajo prihodnjo varnostno okolje in vlogo Nata in EU, razmeroma dober indikator prihodnje vloge vojsk njenih članic. V nadaljevanju je predstavljeno nekaj analiz, ki obravnavajo verjetno prihodnost, so kot »kažipot« politiki in v najširšem smislu načrtujejo okvire o vlogi vojaške sile v prihodnje.

Leta 2013 sta Natovi strateški poveljstvi za operacije in transformacijo pripravili poročilo *Strategic Foresight Analysis*, ki predstavlja poglede na prihodnje strateško okolje zavezništva. Poročilo ugotavlja, da prihodnost ni povsem predvidljiva niti vnaprej opredeljena, vedno pa obstaja možnost »strateških šokov«. Politično bo prihodnost opredeljeval pojav novih velesil, kar bo lahko vir nestabilnosti, na Nato pa bodo lahko vplivale krize, oddaljene od njegovega območja. Družbene spremembe bodo posegale na področje demografije in pospeševale procese urbanizacije, vplivale na omrežja ljudi ter krhanje njihovih identitet. Kot posledica urbanizacije se lahko pojavi potreba po izvajanju bojnih ali varnostnih operacij v urbanih okoljih. Nadaljeval se bo hiter razvoj na znanstvenem področju in potencialni nasprotniki bodo imeli povečane možnosti dostopa do inovativnih tehnologij. Mednarodni tokovi dobrin, ljudi, informacij, denarja in idej bodo v globaliziranem svetu ključni, njihovo morebitno pretrganje pa bi imelo daljnosežne posledice. Globalne posledice bo imelo tekmovalstvo za redke surovine, hrano, vodo in energetske vire (*Strategic Foresight Analysis*, 2013).

Razmišljanja v zavezništvu o prihodnjih varnostnih grožnjah in vlogi vojske je mogoče predstaviti na podlagi dveh analiz, nastalih v zadnjih letih. Leta 2010 je bila objavljena analiza *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*, ki je nastala v procesu priprav novega strateškega koncepta Nata, sprejetega istega leta na vrhunskem srečanju v Lizboni. Analiza opozarja na spremembe temeljnih funkcij Nata: zavezništvo v hladni vojni je bilo usmerjeno predvsem na koncentriranje vojaških sil za odvrčanje ali odbijanje napada na ozemlje članic. V sodobnosti skrb zavezništva vzbujajo dogajanja v njegovem okolju, kot na primer možnost, da bi regionalni spori ali poskusi političnega izsiljevanja spodkopali varnost vzdolž njegovih meja, pa tudi spremenljive in manj predvidljive nevarnosti, kot so terorizem, širitev jedrskih in drugih naprednih oborožitvenih tehnologij, kibernetični napadi, sabotaže na energetskih cevovodih in prekinitvev kritičnih pomorskih oskrbovalnih poti. Učinkovito zoperstavljanje tem grožnjam se mora pogosto začeti daleč prek meja članic zavezništva. Možnosti neposrednega napada na zavezništvo so v doglednem času majhne (*NATO 2020*, 2010, str. 3–5). Nato in EU ostajata osrednje območje stabilnosti v evroatlantskem prostoru in čeprav je na tem območju vrsta problemov, je verjetnost vojaških konfliktov (meddržavnih ali notranjih) zelo majhna (prav tam, str. 12).

V prihodnje bodo, kot navaja analiza varnostno pomembne teme »odnosi z Rusijo«, dogajanja v srednji Aziji, na Bližnjem vzhodu, v Azijsko-pacifiški regiji in Afriki. Vendar pa iz nobenega od teh sklopov problemov ne izvirajo ozemeljske grožnje območju zavezništva. Oceno varnostnega okolja v poročilu zaključuje ugotovitev,

da konvencionalna vojaška agresija na zavezništvo ali njegove članice ni verjetna, vendar takšne možnosti ne moremo povsem izključiti. Najbolj verjetne grožnje zaveznicam v prihajajočem desetletju so nekonvencionalne in predvsem:

1. napad z balističnimi raketami,
2. napadi mednarodnih terorističnih skupin,
3. različno obsežni kibernetiski napadi (prav tam, str. 14).

Istega leta so strokovnjaki nacionalne obrambne univerze ZDA objavili poročilo *Affordable Defense Capabilities for Future NATO Missions*. Poročilo obravnava bodoče naloge Nata in potrebne reforme oziroma pobude za učinkovito izvajanje nalog. V novih razmerah, ugotavlja poročilo, bo Nato potreboval zmogljivosti za operativno delovanje daleč prek svojih teritorialnih meja, posebno v pomorskem prostoru, vesolju in kibernetickem prostoru. Delovanje Nata bo obsegalo zelo različne aktivnosti oziroma odzive na grožnje, saj »varnosti ni mogoče definirati več samo v smislu obrambe ozemlja« (Affordable Defense Capabilities, 2010, str. 7). Prihodnje naloge Nata so razdeljene v štiri ključne kategorije: 1. zagotavljanje kolektivne obrambe na temelju 5. člena SAP, ki obsega konvencionalno, strateško-jedrsko in pomorsko dimenzijo; 2. spopadanje z netradicionalnimi grožnjami državi in družbi,¹⁶ predvsem s terorizmom, nevarnostjo uporabe orožij za množično uničevanje in kibernetickimi napadi; 3. ekspedicijsko delovanje v odzivanju na krize in zagotavljanje stabilnosti v postkonfliktnem obdobju, ki poleg razvoja sodobnih vojaških zmogljivosti za ekspedicijsko delovanje zahteva tudi dopolnjevanje z različnimi civilnimi aktivnostmi – tako imenovani celovit pristop (*comprehensive approach*); 4. obrambna diplomacija, ki obsega sodelovanje z nečlanicami na področju vojaškega usposabljanja, reform in oblikovanja interoperabilnosti z Natom (podrobneje v tabeli 1).

Tudi v povezavi z vlogo EU lahko najdemo podobna pričakovanja o nalogi vojske v prihodnje. Proces razvoja koncepta in strukture skupne varnostne in obrambne politike spremljajo analize varnostnega okolja in različnih scenarijev uporabe vojaške sile v prihodnje. Njihov namen je podpora prizadevanjem za razvoj ustreznih vojaških zmogljivosti članic. Leta 2006 je nastala študija *Long Term Vision*, ki na podlagi predvidevanj dogajanj do leta 2025 predstavlja te ključne spremembe glede oboroženih sil:

1. vlogo vojaških sil bo zaznamoval prehod od vojskovanja industrijske dobe k vojskovanju informacijske dobe;
2. stopnjevanje tempa tehnoloških sprememb;
3. ekspedicijsko, koalicijsko in celovito (*comprehensive*) vojskovanje, ki bo bolj kot k »zmagi« usmerjeno v doseganje stabilnosti.

¹⁶ Po letu 2001 v ZDA in tudi v Natu in nekaterih članicah tovrsten vidik varnosti označujejo z izrazom »domovinska varnost« (*homeland security*).

Tabela 1:
Kategorije nalog
in pobude v
okviru Nata
Povzeto po:
Affordable
Defense
Capabilities,
2010.

Naloge	Pobude za zmogljivosti
Zagotavljanje varnosti v povezavi s 5. členom SAP – odvracanje in obramba	Pobude na področju konvencionalnih zagotovil: dograjevanje sistema kriznega menedžmenta, zmogljivosti strateškega ocenjevanja, sistema načrtovanja in vaj; reorganizacija in dograjevanje Večnacionalnega korpusa Severovzhod in Natovih odzivnih sil; vzdrževanje operacije varovanja zračnega prostora baltskih držav in koordinirana vojaška pomoč tem državam.
	Pobude na področju strateških zagotovil: vzdrževanje kredibilnega sistema jedrskega odvracanja; razvoj režima odvracanja od uporabe jedrskega orožja proti zaveznicam (vključno s protiraketno obrambo); nadaljnji razvoj in integracija sistema balistične raketne obrambe; zagotovitev dostopnosti do vesoljskega prostora.
	Pobude glede sposobnosti poznavanja spremljanja pomorske situacije: krepitev možnosti poznavanja situacije na periferiji Nata (skrajni sever, Perzijski zaliv, Indijski ocean); integracija pomorskih operacij Nata in EU; krepitev skupne pomorske obveščevalne mreže.
Preprečevanje in odpravljanje posledic netradicionalnih groženj varnosti članic	Pobude na področju delovanja proti terorizmu: širitev veljavnih programov in obveščevalnih aktivnosti na tem področju.
	Pobude za obvladovanje posledic morebitne uporabe orožij za množično uničevanje in množičnih nesreč.
	Pobude za zagotavljanja kibernetске obrambe: zaščita lastnih omrežij, razvoj zmogljivosti zgodnjega opozarjanja, razvoj usposabljanja ter vaj za kibernetско obrambo.
Izvajanje ekspedicijskih operacij kriznega odzivanja in stabilizacijskih operacij	Pobude za krepitev premestljivosti in uporabnosti Natovih sil v visoki pripravljenosti; izboljšave procesa načrtovanja in generiranja sil; razvoj doktrine in standardov ter izobraževanja in urjenja za večnacionalno delovanje.
	Pobude za interoperabilnost na področju C4ISR*: nadaljnji razvoj tehnologij, ki jih omogoča omrežje in razvoj sposobnosti povezovanja nacionalnih elementov v strateško-operativna omrežja.
	Pobude za nadaljnji razvoj celostnega (vojaškega in civilnega) pristopa: razvoj znanja in vzpostavitev centra odličnosti za to področje; izboljšanje vključevanja civilnih zmogljivosti v izvajanje stabilizacijskih operacij.
	Pobude za povečanje interoperabilnosti sil za specialno delovanje.
Obrambna diplomacija	Pobude za interoperabilnost z državami nečlanicami: zagotavljanje pomoči pri reformah oboroženih sil; ugotavljanje »nišnih« zmogljivosti.
	Pobude na področju vojaškega urjenja in obrambnih reform ter vojaške pomoči nečlanicam/partnerjem.
	Vojaško sodelovanje z nečlanicami/nekdanjimi nasprotnicami (Rusija, Srbija, Kitajska).

* - *command, control, communications, computers, intelligence, surveillance and reconnaissance*

Leta 2013 je bila končana študija Inštituta EU za varnostne študije *Enabling the Future*, ki obravnava mogoče prihodnje scenarije varnostnega okolja in vrste vojaških operacij v okviru EU ter daje predloge za nadaljnjo krepitev vojaških zmogljivosti EU. Izhaja iz analize varnostnega okolja in groženj do leta 2025. Prihodnje grožnje varnosti so predvsem v nerešenih vprašanih vzhodne in južne soseščine EU, to so nestabilnosti, do katerih je v zadnjih nekaj letih pripeljala tako imenovana arabska

pomlad, pa tudi nestabilnosti v celotnem loku, ki se razteza od zahodne do vzhodne Afrike, do Perzijskega zaliva, Indijskega oceana in v osrednjo Azijo (Enabling the Future, 2013, str. 16 in 20). Kljub priznavanju, da je oblikovanje scenarijev glede prihodnosti zelo tvegano, so avtorji oblikovali šest ilustrativnih scenarijev prihodnjih varnostnih groženj:

1. grožnje varnosti članicam EU (*Threats to the European Homeland*): grožnjo bi v tem primeru predstavljala avtoritarna etnonacionalistična država na obrobju EU, ki bi lahko posegla po klasičnih vojaških grožnjah in predvsem po kibernetičnih napadih. Ni pričakovati resnejšega ogrožanja ozemlja EU, odgovor na grožnjo pa bi obsegal predvsem odvrčanje napada z zagotavljanjem ustrezne obrambe ozemlja in obrambo pred kibernetičnimi napadi;
2. kritična nestabilnost v jugovzhodni Aziji: pojav in ambicije nove velesile v tem območju bi znatno omajala stabilnost. Nestabilnost bi v veliki in predvsem pomorski regiji glede na njene interese zahtevala prisotnost pomorskih sil EU v regiji;
3. boj za moč v indijsko-pacifiškem območju: morebitne napetosti in ustvarjanje koalicij okoli večjih držav tega območja bi lahko pripeljale do spopadov, ki bi ogrozili plovbo v Arabskem morju in Hormuški ožini. To bi zahtevalo angažiranje pomorskih sil držav EU za ohranjanje odprtih pomorskih poti v tej regiji;
4. humanitarna kriza v osrednji Afriki: nastanek nemirov in uporabe oboroženega nasilja po zlomu državnih struktur v enih izmed držav tega območja. Posledično pride do humanitarne krize in žrtev ter do nujnosti evakuacije evropskih državljanov iz države. Položaj zahteva humanitarno posredovanje članic EU in vzpostavitev območja prepovedi letenja ter zračne napade za preprečevanje agresivnega delovanja režima, ob globljem zapletanju v krizo pa tudi posredovanje kopenskih enot;
5. grožnje kritični infrastrukturi v svetu: ekstremna skupina v eni izmed držav v regiji osvoji oblast, zasede območja okoli Sueškega prekopa ter ob grožnji z orožjem zahteva posebne »dajatve« za prehod ladij. Za zagotovitev svobodne plovbe je treba uporabiti zračne in letalske sile;
6. agresivno vedenje režima na Bližnjem vzhodu; ena izmed držav v regiji vodi vse bolj agresivno mednarodno politiko, razvije jedrske zmogljivosti, s katerimi lahko ogrozi ozemlje Evrope in izvede poseg proti manjši, prozahodno usmerjeni sosedu. Položaj zahteva mednarodno posredovanje, od članic EU se pričakuje, da bodo zagotovile dovolj sil za obsežno ekspedicijsko posredovanje, vključno s pomorskimi in zračnimi silami, treba je zagotoviti tudi taktično in strateško protiraketno obrambo.

Avtorji študije menijo, da obsežnejša konvencionalna vojaška grožnja ozemlju članic EU v bližnji prihodnosti ni verjetna. Najbolj verjetne so grožnje kibernetičnega napada in balističnega raketnega napada, kar pa zahteva posebno vrsto odziva. Kot najbolj verjetne vrste vojaških operacij pod okriljem EU obravnavajo delovanje zunaj območja Evrope, in sicer s prisotnostjo vojaških sil ter ofenzivnimi in defenzivnimi delovanji – tabela 2. Vojske evropskih držav se pri tem srečujejo z novo paradigmo vojaških operacij, ki jo zaznamuje na omrežje osredotočeno (*net-centric*) koalicijsko

in ekspedicijsko vojskovanje (Enabling the Future, 2013, str. 9). Poleg navedenih aktivnosti je pričakovati tudi potrebo po angažiranju pri izvajanju mirovnih operacij in stabilizacijskih aktivnostih na območjih konfliktov.

Tabela 2:
Mogoče vrste
vojaških operacij
pod okriljem EU
do 2025
Vir:
Enabling the
Future, 2013,
str. 28.

Prisotnost sil v sosesčini EU (<i>forward presence</i>)	Pomorske patrulje za krepitev regionalnega zaupanja, zaščito tržnih komunikacij ali preprečevanje piratstva (npr. v Indijsko-pacifiški regiji ali Gvinejskem zalivu)
	Obvladovanje pomorskega območja za odvratanje agresije v obdobjih napetosti
Ofenzivne naloge (<i>offensive missions</i>)	Napotitev sil za ustavitev državljanske vojne v Srednji Afriki ali kje drugje
	Ekspedicijsko vojskovanje za omejevanje agresivnega režima na območju širšega srednjega vzhoda
Defenzivne naloge (<i>defensive missions</i>)	Obramba (po možnosti odvratanje) kibernetičnih ali balističnih raketnih napadov na ozemlje evropskih držav
	Zaščite čezmorskih ozemelj ali kritične infrastrukture (npr. Sueškega prekopa)

Prikazane analize in ilustrativni scenariji morebitnih prihodnjih varnostnih groženj Natu ali EU kažejo tudi na pričakovanja glede najverjetnejše vloge vojske v prihodnosti. Njena vloga je tudi odraz specifičnega položaja in interesov Evrope. Pri reševanju notranjih problemov evropskega območja, to je med članicami EU in Nata, vojaška sila zelo verjetno ne bo imela nobene vloge. Glede morebitne uporabe vojaške sile bodo večjega pomena turbulentni dogodki v sosesčini Evrope in na globalni ravni. Uporaba vojaške sile ostaja eden izmed instrumentov politike zaradi morebitnega vpliva nestabilnosti v sosesčini, energetske odvisnosti, pomembnosti transportnih poti, ki Evropo povezujejo s svetom, in drugih dejavnikov, zaradi katerih je Evropa občutljiva za dogajanja v svojem okolju. Vzrok za uporabo vojaške sile je lahko tudi humanitarno posredovanje.

Kot najverjetnejše neposredne grožnje, ki bi imele posledice tudi na ozemlju napadene države, so obravnavani kibernetični napadi, raketni napadi in uporaba orožij za množično uničevanje ter teroristični napadi. Teroristično delovanje bi najverjetneje potekalo v urbanem okolju. Vse to pa so grožnje, proti katerim klasični koncepti obrambe ozemlja niso učinkoviti. V članicah Nata in EU najverjetneje ne bo prihajalo do obrambe lastnih meja oziroma vojaško delovanje ne bo potekalo na njihovem ozemlju. Veliko bolj verjetno pa je ekspedicijsko vojaško delovanje z visoko tehnološko razvitimi silami, ki pa se bo razlikovalo od meddržavnih vojn v preteklosti.

Sklep V evropskih državah se zaradi sprememb v zadnjih dveh desetletjih vloga vojsk pomembno spreminja. Pomen pridobivajo funkcije, ki niso tipično vojaške, kot sta vojaška diplomacija in pomoč domačim oblastem, vendar temeljni namen vzdrževanje vojsk ostaja varovanje pred grožnjami, ki izvirajo iz mednarodnega okolja držav. Izrazito se je zmanjšal pomen vojske za obrambo ozemlja, kar je bila v preteklosti njena prednostna naloga. Vse to zahteva drugačne pristope k razumevanju in organiziranju vojsk. Te ostajajo eden izmed instrumentov zagotavljanja nacionalne varnosti, vendar se poudarek v njihovi uporabi preusmerja k spopadanju z grožnjami, ki ne ogrožajo ozemeljske celovitosti države. Prevladujoča logika multilateralnega pristopa k varnostnim problemom in večnacionalne uporabe vojske pa pomeni, da je vojsko vse težje razumeti le v povezavi s funkcijo obrambe države, temveč je o njeni vlogi treba razmišljati v kontekstu varnosti, ki pa je v globaliziranem svetu veliko bolj celovita kategorija.

Zelo verjetno bodo v prihodnosti nastajali konflikti, ki bodo od evropskih držav zahtevali tudi vojaške ukrepe. Pri tem je malo verjetno, da bi prišlo do potrebe po obrambi lastnega ozemlja, temveč bodo vojske opravljale druge naloge, predvsem z različnimi posredovanji zunaj območja lastne države. Proces preoblikovanja obrambnih doktrin in strukture vojsk, ki to preobrazbo spremlja, ni preprost. Glede tega so med evropskimi državami tudi precejšnje razlike.¹⁷ Ker bodo krizne razmere lahko zahtevale posredovanje, ki ne bo neposredno povezano z obrambo ozemlja države, se v novi luči odpirajo vprašanja uporabe vojsk. Vprašanja legitimnosti in legalnosti uporabe vojaške sile bodo verjetno precej bolj zapletena kot v primeru tradicionalnih meddržavnih spopadov. V posameznih primerih vojaških posegov, še posebej večnacionalnih, je lahko povezava med neposrednimi nacionalnovarnostnimi interesi države in uporabo vojaške sile manj jasna in neposredna. Pričakovati je tudi, da se bodo zaostрила vprašanja o upravičenosti uporabe vojaške sile z vidika učinkovitosti doseganja zastavljenih ciljev. Tako so na primer do posegov v Iraku in Afganistanu danes številne evropske države precej skeptične. Podobna stališča lahko zasledimo tudi glede sicer vojaško uspešnega Natovega posredovanja v Libiji.

Danes enega izmed strateških dejavnikov predstavljajo tudi stališča javnosti do uporabe vojaške sile in skladno s tem se odpirajo tudi vprašanja, kako izvajanje različnih nalog vpliva na položaj vojske v družbi. Izrazit problem, povezan s spremembo vloge vojske, je tudi razvoj ustreznih vojaških zmogljivosti. Posredovanje v različnih kriznih situacijah, obramba pred balističnimi raketnimi in kibernetскими napadi ipd. zahteva bistveno drugačne in bolj raznovrstne zmogljivosti kot obramba ozemlja države. Tudi na tem področju se evropske države z različnim tempom prilagajajo novim zahtevam, prevladujoč splošen problem pa je neustreznost za obrambo ozemlja prilagojenih vojaških sil za nove naloge.

¹⁷ *Te se na primer kažejo v Natu kot razlike med pripravljenostjo in sposobnostjo posameznih zaveznic za prispevek k operacijam zavezništva in strukturi Natovih odzivnih sil. Po eni izmed ocen je v EU samo tretjina držav članic takšnih, za katere lahko rečemo, da obrambne zadeve obravnavajo resno in ki so prepričane, da je s posredovanjem mogoče reševati varnostne probleme (Grant v Yost, 2010, str. 521).*

Za oblikovalce obrambne politike je razumevanje varnostnega okolja in bodoče vloge vojske ključnega pomena. Spreminjanje vloge vojske v sodobnih varnostnih razmerah predstavlja številne izzive. Ti so po eni strani povezani z odnosom med vojsko in njenim družbenim okoljem, kot na primer javna podoba in sprejemljivost vojske, zaupanje javnosti, legitimnost uporabe vojaške sile idr. Po drugi strani pa se vojske srečujejo z izzivi glede ustrezne notranje reorganizacije, strukture, tehnološke opremljenosti, izurjenosti idr., kar mora zagotoviti njihovo učinkovitost pri izvajanju pričakovanih nalog. Razumevanje vojske kot enega izmed varnostnih instrumentov države, katerega naloge v sodobnosti presegajo obrambo ozemlja države pred zunanjim vojaškim ogrožanjem, lahko znatno pripomore k reševanju vprašanj o njenem položaju v družbi in njenem strukturnem preoblikovanju.

Literatura

1. *Affordable Defense Capabilities for Future NATO Missions*. 2010. Washington. National Defence University.
2. Arnold, M., J., 2008. *Intervention*. V Snyder C., A., ur: *Contemporary Security and Strategy*. New York: Palgrave Macmillan.
3. Asmus, R., et al. 2010. *NATO, new allies and reassurance*. Centre for European Reform. www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2010/nato-new-allies-and-reassurance, 3. 12. 2013.
4. Art, J. R., 1992. *The Four Functions of Force*. V Art J. R. in Jervis R.: *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. New York. Harper Collins Publishers.
5. Bebler, A., 2006. *EU, Nato in sodobni mednarodni terorizem*. V Malešič, M., (ur.) *Varnost v postmoderni družbi*. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede.
6. Cottey, A., Forster, A., 2004. *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*. Adelphi Paper 365. London, Oxford University Press.
7. *Enabling the Future. European military capabilities 2013–2025: challenges and avenues*. 2013. EU Institute for Security Studies. <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/enabling-the-future-european-military-capabilities-2013-2025-challenges-and-avenues/>, 26. 11. 2013.
8. Edmunds, T., 2005. *A New Security Environment? The Evolution of Military Roles in Post-Cold War Europe*. V Edmunds, T., Malešič, M., ur: *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*. Amsterdam, Berlin. IOS Press.
9. Fabjan, A., 2012. *Analiza Strateškega koncepta Nata 2010*. *Sodobni vojaški izzivi*, 14–4.
10. Flockhart, T., 2011. *After the Strategic Concept: Towards a Nato Version 3.0*. Copenhagen, Danish Institute for International Studies.
11. Forster, A., 2006. *Armed Forces and Society in Europe*. London. Palgrave MacMillan.
12. Garnett, J., 1987. *The Role of Military Power*. V Baylis, J. et al. *Contemporary Strategy: Theories and Concepts*. New York, London. Holmes & Meier.
13. Geigerich, B., Nicoll, A., 2012. *The Struggle for Value in European Defence*. *Survival – Global Politics and Strategy*, 54/1.
14. *Global Trends 2025: A transformed World*. 2008. <http://www.dni.gov/index.php/newsroom/reports-and-publications?start=35>, 5. 12. 2012.
15. Gray, S., C., 2012. *War, Peace and International Relations: An introduction to Strategic History*. London, New York. Routledge.
16. Grizold, A., Bučar, B., 2011. *Izzivi sodobne varnosti: od nacionalne in mednarodne varnosti do človekove varnosti*. *Teorija in praksa*, 48–4.
17. Kaldor, M., 2006. *New & Old Wars*. Cambridge. Polity Press.

18. Keohane, R., Nye, J., 1989. *Power and Interdependence*. Harper Collins Publishers.
19. King, A., 2010. *The Internationalization of the Armed Forces*. V Soeters, J., C. van Fenema, P., Beeres, R. *Managing Military Organizations: Theory and practise*. London, New York. Routledge.
20. Kotnik, I., 2012. *Orchestrating the Instruments of National Power*. *Sodobni vojaški izzivi*, 14–3.
21. *Long Term Vision for European Defence Capability and Capacity Needs*. 2006. European Defence Agency. http://www.eda.europa.eu/docs/documents/Long-Term_Vision_Report, 3. 1. 2014.
22. Malešič, M., 2005. *Introduction: the Challenge of Defence Transformation in Europe*. V Edmunds, T., Malešič, M. ur. *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*. Amsterdam, Berlin. IOS Press.
23. Moskos, C., Williams, J., A., Segal, D., R., 2000. *The Postmodern Military*. New York, Oxford. Oxford University Press.
24. Moskos, C., 2005. *Military Systems in the 21st Century: Changes and Continuities*. V Edmunds, T., Malešič, M. ur. *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*. Amsterdam, Berlin. IOS Press.
25. *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_05/20100517_100517_expertsreport.pdf, 20. 12. 2013.
26. Osinga, F., Lindley-French, J., 2010. *Leading Military Organizations in the Risk Society: Mapping the New Strategic Complexity*. V Soeters, J., C. van Fenema, P., Beeres, R. ur. *Managing Military Organizations: Theory and practise*. London, New York. Routledge.
27. Soeters, J., Fenema, P., C., Beeres, R., 2010. *Introducing Military Organization*. V Soeters, J., C. van Fenema, P., Beeres, R. ur. *Managing Military Organizations: Theory and practise*. London, New York. Routledge.
28. *Strategic Monitor*, 2012. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. Hague.
29. *Strategic Foresight Analysis*. NATO, 2013. <http://www.act.nato.int/sfa-report>, 6. 10. 2013.
30. Svete, U., Guštin, D., Prebilič, V., 2010. *Asimetrija in vojaška organiziranost: slovenske izkušnje*. V Malešič, M., (ur.) *Mednarodne razsežnosti varnosti Slovenije*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
31. Yost, S., D., 2010. *NATO's Evolving Purposes and the Next Strategic Concept*. *International Affairs*, 86–2.
32. Watanabe, L., 2010. *Securing Europe*. Palgrave Macmillan.
33. Zapolskis, M., 2010. *Redefining the EuroAtlantic Security Agenda: What is the Role for the New NATO Strategic Concept?* *Lithuanian Foreign Policy Review*, 23/2010.
34. Žabkar, A., 2005. *Izzivi tretjega tisočletja in oborožene sile*. V Beber A., (ur.) *Sodobno vojaštvo in družba*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

MLADI, DOMOLJUBJE IN NACIONALNA VARNOST: VOJSKA KOT STEBER DOMOLJUBNIH STRUKTUR

THE YOUNG, PATRIOTISM AND NATIONAL SECURITY: ARMED FORCES AS A PILLAR OF PATRIOTIC STRUCTURES

Povzetek Globalizacija je bistveno spremenila mednarodno varnostno arhitekturo. Globoke reforme nacionalnovarnostnih sistemov, ki se osredotočajo predvsem na vedno višjo profesionalizacijo in specializacijo, so postale nujna posledica. Pa vendar je, če želimo zagotoviti neko stopnjo varnosti, pogoj nedvomno osebni motiv oziroma motivacija posameznika tako pred vstopom kakor pri opravljanju nalog znotraj nacionalnovarnostnega sistema. Motivacija pa bolj kot kjer koli drugod izhaja iz občutka domoljubja pri posamezniku, zato države domoljubju v sodobnih nacionalnovarnostnih sistemih namenjajo veliko pozornosti. Vprašanje je, ali se tako vedenje preslikava v civilno družbo, katere pomemben del je nacionalnovarnostni sistem. Še posebno zanimivo je ugotavljati povezavo med mladimi in domoljubjem ter nacionalno varnostjo, saj je tudi od tega odnosa odvisna prihodnost nacionalnovarnostnega sistema kot tudi prihodnjega zagotavljanja varnosti. Rezultati kažejo zaskrbljujoč odnos mladih do vprašanj vojske in vojaških zadev ter politike in političnih zadev.

Ključne besede *Domoljubje, nacionalna varnost, vojska, identiteta, nacionalizem.*

Abstract Globalization has significantly changed the international security architecture. Radical reforms of national security systems have become a necessary consequence, focusing mainly on the higher level of professionalization and specialization. However, in order to ensure a certain level of security, the pre-condition undoubtedly lies in the personal motive or motivation of individuals both, before they join the military service and when they perform duties within the national security system. Motivation, more than anything else, derives from an individual's sense of patriotism. Therefore, individual countries devote a lot of attention to patriotism in modern national-security systems. At this point the question arises whether such behaviour is reflected also in the civil society, whose important part is the national security

system. It is particularly interesting to determine a connection between the youth, patriotism and national security, as this relationship is important for the future of both, the national security system and provision of security.

Key words *Patriotism, national security, armed forces, identity, nationalism.*

Uvod Domoljubje ali patriotizem je čustvo, je fenomen, ki se razvije samoniklo, saj se vsak posameznik rodi v nekem socialno-kulturnem okolju. To ga v nekem obsegu določa, zato domoljubja ni mogoče kupiti, ukazati ali prepovedati. Zaradi teh značilnosti moramo domoljubje razumeti kot čustvo, ki ima v hierarhiji vrednot zato poseben položaj. Ljubiti dom in domovino v širšem kontekstu je nekaj, kar je in bo za vedno žlahtno dejanje, saj pomaga in zagotavlja preživetje tako družine kot posledično naroda ali nacije. Temeljna hipoteza, ki utemeljuje ta članek, se glasi, da so oborožene sile eden izmed temeljev domoljubja in da vojska deluje in mora delovati kot pomemben steber domoljubnih vzorcev, kar naj bi se kazalo v civilni družbi ter na populaciji mladih.

Široko sprejeto razumevanje pojmuje domoljubje kot »občutek pripadnosti narodu« (Conover in Feldman, 1987, str. 1) ali »stopnja ljubezni in ponosa do določenega naroda« (Kosterman in Feshbach, 1989, str. 271). Višjo stopnjo nesoglasja pa je mogoče zaslediti glede tega, kako se domoljubje meri. Pogosto se domoljubni elementi povezujejo s politično ideologijo. Tako predvsem v ZDA velja aksiom, da politični konservativci delujejo bolj domoljubno kot liberalci. Prav tako je mogoče v ZDA identificirati tri različne prevladujoče vrste domoljubja (Schatz in Stauc, 1997; Parker, 2003). Prvo je simbolno domoljubje, ki temelji na čustveni navezanosti na simbole ameriške države in ZDA. Drugo je konstruktivno domoljubje, ki predstavlja racionalno razsežnost tega pojava, ki se izraža skozi konstruktivno kritiko vlade in njenega početja. Tretja vrsta pa je slepo domoljubje, katerega gonilna sila v ozadju je iracionalna razsežnost, ki v osnovi predstavlja »ekstremno zvestobo, ki ne sme biti postavljena pod vprašaj« (Parker, 2003, str. 14).

Tocqueville govori o nagoni ljubezni do lastne države, kar pomeni, da je zanj domoljubje nekaj povsem naravnega. Gre torej za naravno željo po teritorialnosti, ki skupaj z družino predstavlja primarno vez posameznikove osebnosti s teritorialno skupnostjo, ki jo je nezavedno ponotranjil. Ljudje tako postanejo predani ljudem in krajem, ki so jim znani, ter vzgoji, ki so je bili deležni in jim predstavlja korenine domoljubja. Ne nazadnje ne smemo pozabiti dejstva, da vse to poteka v danih socialno-kulturnih, zgodovinsko regionalnih in drugih okoliščinah, na katere posameznik ne more vplivati. Človeku so z rojstvom dani neka kultura in vedenjski vzorci, ki so značilni za vse pripadnike nekega naroda in se močno kažejo v nadaljnjem življenju človeka. Domoljubna čustva in občutki se tako kažejo v prvobitni navezanosti na neko ozemlje in družbo. Domoljubje najdemo tudi na seznamu državljskih vrlin, in sicer kot izpeljano vrlino, ki je odvisna od kraja in časa in ne od splošne moralne značilnosti človeka.

Izražanje domoljubja postane še bistveno bolj pomembno pri vprašanju aktivnosti oziroma pasivnosti posameznika kot opredeljevanje ali karakteriziranje domoljubja skladno z že predstavljeno tipologijo domoljubja. Kahne in Middaugh (2006, str. 603) menita, da so aktivni domoljubi pomemben element in celo temelj sodobnih demokracij, saj s svojo aktivnostjo izkazujejo politično participacijo ter tako sooblikujejo državo, v kateri živijo. Z drugimi besedami, svojih stališč ne ohranijo zase, temveč z različnimi aktivnostmi, tudi udejanjanjem pasivne in aktivne politične pravice, tvorno prispevajo k oblikovanju domoljubja. Na podlagi teh dejstev je mogoče celo trditi, da so tako aktivni člani neke skupnosti evolutivni tvorci domoljubja.

V primeru različnih izrednih razmer, ki pomenijo realno grožnjo skupnosti, se taka čustva hitro izostrijo in so obrambni mehanizem ter motivacijska platforma za njen obstoj. Žal pa domoljubje lahko hitro postane žrtev ločevanja skupnosti, kar je še posebno aktualno v času notranjih državnih in asimetričnih konfliktov. Pogoj za vodenje takega boja je oblikovanje čim bolj homogenizirane skupnosti, ki temelji na jasni drugačnosti, dodan pa ji je tudi šovinizem – jasno poniževanje drugih in povečevanje svojih pripadnikov skupnosti. To pa je jasen korak prevrednotenja domoljubja v nacionalizem, ki vodi v oblikovanje posameznih zaključenih družbenih skupnosti kot celice vodenja oboroženega boja. Zato moramo domoljubje kot izoblikovano čustvo, na katerem temeljita narodna samozavest in s tem strpnost, razumeti kot porok za zmanjševanje možnosti sporov in večjo socialno kohezivnost v družbi kljub morebitnim razlikam v njej. Ta izhodišča pa so bistvena, saj je domoljubje najosnovnejši gradnik vsakega obrambnega sistema, zlasti takrat, ko govorimo o državni vojski, ki poleg vseh značilnosti kot najbolj državotvoren element pravzaprav definira državo. Če izhajamo iz tega, se morajo pripadniki oboroženih sil popolnoma identificirati z državo, ki naj bi jo branili in skrbeli za njene interese. To pomeni, da je vojaška služba najbolj izrazito državna služba in na njeno identiteto pomembno vpliva nacionalna identiteta (Južnič, 1993, str. 27–31), zato domoljubje ostaja, kar je od nekdaj bilo, in sicer temeljna vrednota vsakega vojaka. Kar mogoče lahko postane vprašljivo, je, ali lojalnost režimu oziroma vladajočim elitam prevlada v primerih nasprotno si stoječih vrednot v razmerju do lastnega naroda. Z drugimi besedami, ali vojaški sistem sledi političnim odločitvam tudi tedaj, ko te niso več domoljubne in ne predstavljajo blaginje za ves narod oziroma v skrajnosti lahko pomenijo zapostavljanje naroda zaradi lastnega preživetja.

1 DOMOLJUBJE IN NACIONALNA IDENTITETA

Vprašanje nacionalne identitete je danes kljub občutku, da je svet postal majhna globalna vas, še kako pomembno. To še posebej velja v globaliziranem in multikulturnem svetu, kjer se vse bolj jasno zarisuje os lokalno – nacionalno – globalno (Pikalo, 2010). Pri tem gre seveda tako za pomen lastne osebne identitete kot tudi nacionalne. Kot ugotavljata Prebilič in Barle Lakota, je aktivno in samozavestno nastopanje v globalnem okolju mogoče samo, če imamo zelo trdno zasidrane korenine. Kar pa ni mogoče, če povsem zanemarimo vidik domoljubja kot osnove oblikovanja identitete (Prebilič in Barle Lakota, 2011, str. 176).

Identiteta je sestavljena iz podobnosti in razlik, je način, po katerem se posamezniki ali skupnosti razlikujejo v primerjavi z drugimi posamezniki ali skupnostmi (Ule Nastran, 2000, str. 3). Ko govorimo o nacionalni identiteti, s katero so neposredno povezani vojaški sistemi, gre za vsoto dejavnikov, ki določajo nabor podobnosti in razlik. Je svojstvena, nezamenljiva in neodtujljiva. To je jedro naroda, njegovo bistvo in njegov smisel obstoja. Ker se je mogoče strinjati z dejstvom, da je večina narodov v svojem zgodovinskem razvoju le postala tudi nacija in tako oblikovala svojo ter v mednarodnem prostoru priznano državno tvorbo, je povsem logično razumeti vojaško identiteto v povezavi z nacionalno. Prav vojaški sistem je namreč branik obstoja naroda, nedvomno pa nacije, zato je vojaška identiteta v razmerju do nacionalne identitete posebna in ji je strukturno ter vsebinsko nekako podrejena. Nacionalno identiteto moramo razumeti kot izostreno in opredmeteno komponento sicer vsebinsko širše nacionalne zavesti, ki jo Južnič (1993, str. 320) razume kot najbolj bistven sestavni del nacionalne identitete. Ta se oblikuje skozi daljša zgodovinska obdobja in je nerazdružljivo povezana s prostorom ter nacijo tega prostora. Prav to pa je bistveno v vsej zasnovi identitete. Temeljna značilnost je poleg že omenjenih lastnosti zmožnost identificiranja tako posameznikov kot družbenih skupin. In prav s prostorsko sestavino se je najlažje poistovetiti in je posredno ter neposredno pomemben dejavnik vpliva na nacionalno identiteto. Po Smithu (1998) ima nacionalna identiteta dvojno funkcijo: ekonomsko-teritorialno-politično funkcionalnost, ki zagotavlja državi vire, ozemlje in delovno silo, naslanja pa se na racionalne procese, toda tudi zasebno notranjo funkcionalnost, ki posamezniku zagotavlja samodefiniranje, samospoštovanje ter zaznave sebe in drugih. Postavlja pa se vprašanje možnosti identifikacije in pripadnosti svoji etnični skupini ter hkrati delitev vrednot in občutkov identifikacije s širšo, heterogeno skupino (Sidanius in drugi, 1997).

Mogoče in morda nujno pa je predstaviti še eno, nič manj ali celo bolj pomembno tretjo funkcijo nacionalne identitete – varnostno. Res je, da je ta funkcija v veliko primerih posledica delovanja drugih sistemov, ne samo in izključno nacionalnovarnostnega, zlasti kadar je govora o varnosti v njenem najširšem pomenu besede, je pa to izrazito izostreno v primerih obrambe elementov nacionalne identitete. Varnost v najširšem pomenu besede lahko opredelimo kot stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in narave (Grizold, 1992, str. 63). Ali drugače: zgodovina nas uči, da popolna prisilna integracija, katere cilj je izkoreniniti narod ali nacijo, zahteva najprej vojaško premoč in nato sistematične ukrepe raznarodovanja oziroma izbrisa nacionalne identitete. In prav to je temeljni cilj vseh vojaških sistemov. Sistematični ukrepi raznarodovanja so vrhunec dosegli prav v času tik pred in med drugo svetovno vojno. Za to obdobje (glej Ferenc, 1996) je značilna najbolj brutalna oblika fizičnega izkoreninjenja tedaj vse bolj jasno izrisanih potez slovenske nacionalne identitete. Z vsemi sredstvi so želeli preprečiti vojaško nadvlado in neprekinjeno delovati pri zaščiti svojega naroda oziroma nacije. To pa vključuje tudi pojem nacionalne identitete.

2 DOMOLJUBJE IN NACIONALIZEM

Domoljubje se pogosto pojavlja v istem kontekstu kot nacionalizem, vendar pa ju ne gre zamenjevati (glej tudi Nincic in Ramos, 2012). Najprej je nacionalizem povezan s konceptom nacije, torej konstitutivnega naroda, naroda, ki je dosegel oziroma si zagotovil državo. Zato je hote ali nehote povezan tudi z državnimi atributi in je s tega vidika nadpomenka domoljubju, ki se lahko in tudi se oblikuje v večnacionalni državi oziroma v državi, kjer prevladuje kak večinski, najmočnejši ali najvplivnejši narod. Razmerje med njima navadno ni komplementarno, temveč prihaja do trenj med njima. Obstaja pa tudi drugačna razlika med obema pomenoma. Domoljubje pomeni pozitivno čustveno razmerje do dežele, torej domovine in ljudi, ki ji pripadajo (Sruk, 1995, str. 234), ter ima največkrat naklonjen odnos do pripadnikov drugih narodov, kultur in ras. Za nacionalizem te prvinske pozitivne karakternosti ni mogoče vedno dokazovati. Nacionalizem ima namreč zelo različne politične in družbenomoralne implikacije in manifestacije: od skrajno pozitivnih do popolnoma nesprejemljivih, med katere spadajo vse tiste oblike, ki so prežete z nedemokracijsko, skrajnim nacionalnim šovinizmom, ekstremno ksenofobijo in superiorno ideologijo, ki temelji na poniževanju ali podjarmljenju drugih, navadno manjših narodov in nacij (Prebilič in drugi, 2013, str. 11).

Domoljubje v demokraciji odraža ljubezen, ki ljudi združuje in povzroči, da so posledično za nacionalno državo pripravljeni storiti marsikaj. Domoljubje najpogosteje definiramo kot predanost državi, nekateri avtorji pa tudi kot predanost narodu (Prebilič in drugi, 2013, str. 11). Nikakor pa domoljubja ne smemo in ne moremo enačiti z nacionalizmom, čeprav si vsaj v delu delita isto vrednostno izhodišče – narodi obstajajo, obstoj lastnega naroda pa ima za posameznika posebno moralno vrednost, zato je narod vreden posebne naklonjenosti. Vsak nacionalist je tako gotovo tudi domoljub, zavezan pripadnosti svoji domovini in svojemu narodu, vendar pa vsak domoljub ni nujno tudi nacionalist v smislu iskanja skladnosti naroda¹ (Prebilič in drugi, 2013, str. 12).

Občutek pripadnosti državi (domoljubje) in naciji (rodoljubje²) navadno označujemo kot nacionalno identifikacijo. V lastni nacionalni državi se domoljubje in rodoljubje pokrivata. Pri državljanih, ki ne živijo v svoji nacionalni državi, pa se domoljubje in rodoljubje razlikujeta, na primer Slovenci v Sloveniji se identificirajo s slovensko državo (domoljubje) in s slovensko nacijo (rodoljubje), slovenski državljani drugih nacionalnosti pa se identificirajo samo po domoljubju s slovensko državo, ne pa tudi po rodoljubju s slovensko nacijo. Seveda je povsem mogoče, da se nekdo ne poistoveti tudi s svojo domovino. Pripadnost je torej lahko subjektivna in objektivna.

¹ Ta je najprej povezan s konceptom nacije, torej konstitutivnega naroda, ki je dosegel oziroma si zagotovil državo. Zato je hote ali nehote povezan tudi z državnimi atributi in je s tega vidika nadpomenka domoljubju, ki se lahko in tudi se vzpostavi v večnacionalni državi oziroma v tisti, v kateri prevladuje kak večinski, najmočnejši ali najvplivnejši narod. Razmerje med njima navadno ni komplementarno, temveč se med njima pojavljajo trenja.

² Rodoljubje je opredeljeno kot »čustvena povezanost z nacionalno skupnostjo« (Prebilič in drugi, 2013, str. 18).

Če se državljan neke države ne identificira z državo, v kateri živi, se v tem primeru objektivna in subjektivna identifikacija ne pokrivata.

Nacionalizem se razlikuje od domoljubja, ker v nacionalno identifikacijo poleg domoljubja vključuje tudi rodoljubje. Domoljubje in rodoljubje sta res dve dimenziji nacionalne identifikacije, ki se merita z neodvisnimi skalami, vendar pa to ne pomeni, da je rodoljubje nujno agresivno in povezano s ksenofobijo³. Ksenofobija je druga spremenljivka, ki se razlikuje od domoljubja, je pa lahko v enaki meri povezana z domoljubjem in rodoljubjem. Seveda je mogoče, da dobi nacionalna identifikacija v nekaterih okoliščinah negativen predznak; v tem primeru se nacionalizem, ksenofobija in šovinizem pomensko zelo približajo.

Domoljubje in rodoljubje sta povezana s poznavanjem nacionalne skupnosti in države. To vedenje (znanje) ni dano, niti se ne podeduje, temveč moramo do njega priti z raziskovanjem in prenosom na mladi rod. Nacionalna zavest se razvija s pomočjo kulturnih vsebin in znanja o domovini. Prav tako ta zavest obstaja v objektivnem in subjektivnem smislu, ki se razlikujeta, saj noben posameznik ne more vedeti vsega o svojem narodu in domovini, zato mora biti določen neki minimum, ki naj bi ga poznali vsi posamezniki, da bi se lahko izoblikovala solidarnost med člani nacionalne in državne skupnosti. Nacionalizem ima veliko pomenov. Nekateri ga izenačujejo z domoljubjem in rodoljubjem in je predvsem politično načelo, ki naj zagotovi istovetnost politične in nacionalne skupnosti. Ob tem je Smith (2003) prepričan, da vdanost naciji nima tekmeča, zato je nacionalizem najvišja vrednota kolektivne avtonomije (Smith, 2003). Prav zato je treba razlikovati zaščito vrednot lastne kulture od negativnih občutkov do vrednot drugih kultur. Šovinizem je tak negativen občutek do pripadnikov drugih kultur. Nacionalizem je doktrina, po kateri se človeštvo deli na nacije, edina legitimna oblika vladavine pa je upravljanje samega sebe (Smith, 2003), zato smrt za domovino pomeni moralno vzvišenost, ki je ne morejo doseči smrti za druge pripadnosti (Benedict, 1990).

3 DOMOLJUBJE IN NACIONALNA VARNOST

Kot smo že ugotovili, je domoljubje najbolj osnoven gradnik vsakega obrambnega sistema. Zakaj? Več je vzrokov, velja pa izpostaviti dva, morda najbolj bistvena: obramba domovine pomeni zaščititi življenjski prostor naroda, kar je seveda pogoj za njegov obstoj in zaščita naroda. Seveda pa je še bistveno bolj preprost in vsakdanji vzrok: domoljubje pomeni ščititi dom, svoje najbližje, bistvo vsake družbe – družino. Če izhajamo iz tega, se morajo pripadniki oboroženih sil popolnoma identificirati z državo, ki naj bi jo branili in skrbeli za njene interese. Iz tega izhaja tudi antično povečevanje smrti za domovino, o kateri je pisal v svojih Odah Horacij, in kar je bistveno sporočilo Homerja – Sladko in častno je umreti za svojo domovino (Lanning, 2005, str. 14). Bistvenih sprememb v tem pogledu domoljubja skozi optiko vojaške službe niti ni bilo. Celo več, vzpon najemništva v 15. in 16. stoletju je nujno

³ Z besedo ksenofobija označujemo sovraštvo do tujcev in vsega, kar je tuje. Gre za vrsto fobije, pri kateri se kaže pretiran strah pred tujci (Prebilič in drugi, 2013, str. 18).

po tesnejši povezanosti med domoljubjem in oboroženimi silami ponovno postavil v ospredje, saj se je prav nedomoljubnost oziroma identitetna kriza najemnikov izkazala kot največja in ključna pomanjkljivost take vojske⁴. Zato ostaja in je bilo domoljubje vedno temeljna vrednota vsakega vojaka. Pri tem se poraja pomembno vprašanje povezanosti med domoljubjem in nacionalno varnostjo.

Prav zaradi teh dejstev je mogoče dokazati tesno in neposredno povezanost med nacionalno ter vojaško identiteto, ki čustveno in komplementarno dopolnjuje domoljubje.

Kot ugotavljata Prebilič in Juvan (2012), je mogoče trditi, da obstajajo nekateri elementi vojaške tradicije, ki ustvarjajo vsako vojsko in predstavljajo bistvo sistema. Med drugimi spada med te elemente tudi »jasno opredeljen patriotizem, ne kot sestavni del nacionalizma v negativnem pomenu besede, temveč kot ljubezen do domovine in naroda v obliki zaščitnika«. Ob že ugotovljenem ne smemo pozabiti na vsem znani Hungtingtonov model vojaške profesije, ki temelji na treh dimenzijah: (specialističnem) znanju, odgovornosti in bojni morali (*l'esprit du corps*) (Iliso in Nagy, 2004, str. 123). Če je prva stvar izobraževanja, urjenja in usposabljanja, sta drugi dve povezani z domoljubjem, saj se navezujeta na udejanjanje znanja, in s tem z delovanjem oboroženih sil. Pri tem pa nedvoumno trčimo na vprašanje: koga braniti in zakaj? Brez vsebinsko jasnega in razumljivega odgovora tretja dimenzija, ki se nanaša na bojno moralo, nedvomno ne bo dosegla svojega namena, s tem pa je v osnovi hendikepirana vojaška profesija in neposredno prizadeta bojna moč.

Verjetno ni naključje, da so največ raziskovalne pozornosti namenili odnosu med domoljubjem in nacionalno varnostjo v Združenih državah Amerike (ZDA)⁵ in v Izraelu (Arad in Alon, 2006). ZDA kot država, ki je v posebnem stanju v »vojni proti terorizmu« vse od napada na World Trade Center 11. septembra 2001, in druga, kot država, ki je zaradi zgodovinskih okoliščin v stanju vojne pripravljenosti vse od njene ustanovitve leta 1947. Na podlagi tega je mogoče domnevati, da mora biti država v stanju ogroženosti (resnični ali navidezni), da se začne zavedati pomena domoljubja kot temeljne sestavine nacionalne varnosti. Po drugi strani pa je vsekakor mogoče najti tudi take države, ki se ne spoprijemajo s stalnimi in neposrednimi grožnjami njihovi varnosti, pa so kljub temu znane po visoki stopnji domoljubja.

Bistvenega pomena za celotno razpravo o povezavi med domoljubjem in nacionalno varnostjo je, da zavrneemo povezave med domoljubjem, nasiljem in nagnjenostjo k vojni. Nedvomno je lahko nekdo domoljub, vendar nasprotuje vojni in konkretnim vojaškim posegom. Tako enačenje domoljubja in podpore vojni je prišlo do izraza v prvih letih po začetku ameriškega vojaškega posega v Iraku leta 2003. Za razumevanje ameriškega domoljubja v omenjenem obdobju je treba razumeti tudi ameriško

⁴ *Lojalnost »condottierijev« je bila zagotovljena izključno skozi odnos, definiran z zadostnim plačilom. Res je, da spopadi med takimi vojaškimi profesionalci niso bili krvavi in marsikatero mesto ni utrpelo uničenja, saj je bila v ozadju vedno tudi preračunljivost, vendar čustvene vezi žrtvovanja prav v tem času popolnoma izgubijo svoj pomen in smisel (Trease, 1971, str. 342).*

⁵ *Podobno ugotavljajo tudi Prebilič in drugi (2013).*

pojmovanje domoljubja. Domoljubje je v ZDA v bistvu »kulturna konstrukcija, ki se krepi skozi različne simbolne rituale, na primer izobešanje zastave in recitiranje prisege zvestobe« (Hamilton, 2012, str. 15). Za razumevanje tega koncepta je treba osvetliti tudi zgodovinski koncept in diahrono uporabo domoljubja. O'Leary in Platt (v Hamilton, 2012, str. 17) zagovarjata, da so bili rituali, povezani z domoljubjem, »institucionalizirani v času med državljansko vojno v 19. stoletju in med prvo svetovno vojno«. Ritualni in simboli, ki jih danes jemljemo kot značilno ameriške, so v resnici posledica zavestne konstrukcije. Ljubezen do domovine in nacionalno pripadnost je treba gojiti in krepiti ter se ju naučiti. V času oblikovanja in razvijanja domoljubja v ZDA sta se izoblikovala dva izraza domoljubja: domoljubje kot ljubezen do domovine in domoljubje kot ljubezen do načela. Ljubezen do domovine se dotika vprašanja zvestobe: domovino je treba ljubiti in ji biti zvest ne glede na politike in ukrepanje. Ljubezen do načela pa se dotika vprašanja nacionalnih vrednot: domovino je treba ljubiti in ji biti zvest zaradi tega, kar predstavlja oziroma zagovarja (Hamilton, 2012: 17).

3.1 MLADI, DOMOLJUBJE IN VOJSKA

Vojska lahko deluje kot domoljubna struktura v tolikšni meri, kot so domoljubni njeni pripadniki. Vsekakor je za domoljubje pripadnikov določenih oboroženih sil bistveno tudi to, koliko so domoljubni mladi, iz katerih se »črpa« človeška sila za oborožene sile. Tako je za razpravo o vlogi SV kot domoljubne strukture treba raziskati tudi domoljubje med splošno slovensko populacijo mladih, ki v določenem deležu predstavljajo morebitne bodoče pripadnike SV.

Raziskava med slovensko populacijo mladih je bila izvedena na dveh ločenih vzorcih, in sicer z uporabo praktično enakega vprašalnika za vsako izmed obeh ciljnih (mladih) populacij. Časovno gledano sta bili obe raziskavi izvedeni hkrati, marca in aprila 2012, na reprezentativnem vzorcu 1000 učencev zadnjih razredov osnovnih šol in 1000 dijakov zadnjih letnikov srednjih šol; pri tem so bile v reprezentativni naključni vzorec enakopravno vključene osnovne in srednje šole iz vseh slovenskih pokrajin. Vprašalnik je bil s pomočjo anketarjev posredovan v 45 izbranih osnovnih šol iz vseh statističnih regij (reprezentativni vzorec) v Sloveniji, kjer je vprašalnik ob prisotnosti anketarjev izpolnilo 915 učencev zadnjih razredov (od 1000 posredovanih vprašalnikov, kar predstavlja 91,5-odstotno realizacijo). Hkrati je bil vprašalnik prek anketarjev posredovan tudi v 45 srednjih šol v vse slovenske regije (reprezentativni vzorec), kjer je vprašalnik ob prisotnosti anketarjev izpolnilo 964 dijakov zaključnih letnikov srednjih šol (od 1000 posredovanih vprašalnikov, kar predstavlja 96,4-odstotno realizacijo). Podatki iz vrnjenih vprašalnikov so bili obdelani s pomočjo statističnega programa SPSS. Rezultati in analiza celotne raziskave so bili objavljeni v knjigi *Odnos mladih do domoljubja*, avtorjev Prebilič, Haček in Kukovič, ki je izšla leta 2013 pri založbi Fakultete za družbene vede v Ljubljani. Za našo razpravo bomo uporabili le tiste podatke, ki se nanašajo na odnos mladih do nacionalne varnosti in vojske, ter podatke, na podlagi katerih je mogoče sklepati o odnosu mladih do domoljubja. Za SV je bistveno vedeti, kakšna je populacija, ki vstopa v službo v SV.

Učenci osnovnih šol so bili naprošeni, naj skladno s svojimi prioritetaami razvrstijo svoje interese. Iz spodnje tabele (glej tabelo 1, prvi stolpec) je razvidno, da učenci osnovnih šol največji interes izkazujejo za prijateljstvo (3,74), temu sledijo zabava in prosti čas (3,69), služba in poklic (3,53), spolnost in ljubezen (3,38). Odgovori srednješolcev (glej tabela 1, drugi stolpec) so podobno razporejeni. Največji interes prav tako izkazujejo za prijateljstvo (3,75), zabavo in prosti čas (3,65), službo, poklic (3,63) ter spolnost in ljubezen (3,55).

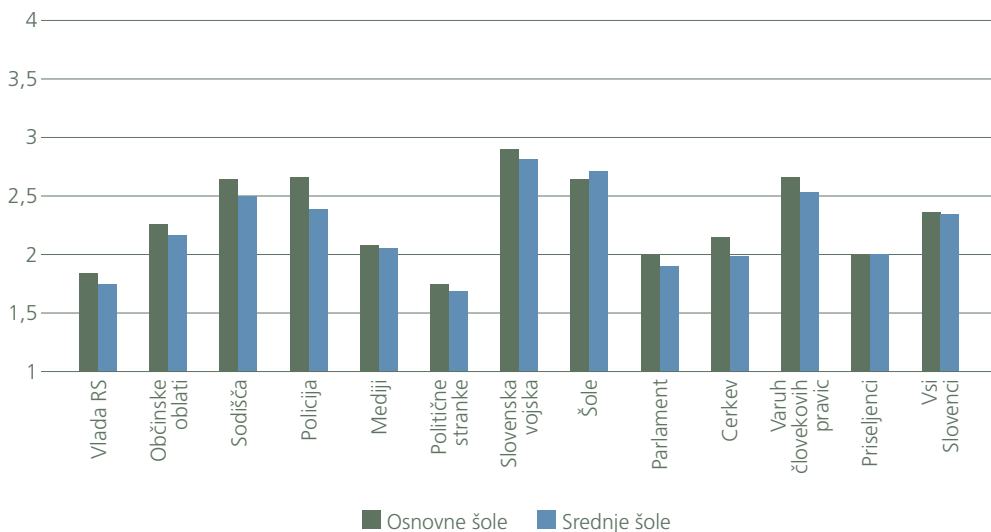
Tabela 1:

Interes	Srednje vrednosti odgovorov (OSNOVNA ŠOLA)	Srednje vrednosti odgovorov (SREDNJA ŠOLA)
prijateljstvo	3,74	3,75
zabava in prosti čas	3,69	3,65
služba, poklic	3,53	3,63
spolnost in ljubezen	3,38	3,55
skrb za lastni zgled, zunanji videz	3,35	3,24
šola in izobraževanje	3,33	3,32
delo in zaposlitev	3,32	3,53
družinsko življenje	3,31	3,33
šport in športno dogajanje	3,14	2,97
znanost in znanstveni dosežki	2,54	2,57
tehnika in tehnični dosežki	2,5	2,50
umetnost in kultura	2,39	2,44
nastajanje neodvisne slovenske države	2,37	2,36
nacionalna preteklost in usoda naroda	2,35	2,37
vera in versko življenje	2,15	1,94
vojska in vojaške zadeve	2,12	1,94
politika in politična dogajanja	1,89	2,02

Pridobljeni podatki jasno izražajo range njihovega zanimanja, med katerimi izrazito zaostaja zanimanje za politiko in politična dogajanja. Prav nič bolje ni z zanimanjem za vojsko in vojaške zadeve, ki je pri srednješolcih celo na zadnjem mestu skupaj z vero in verskim življenjem (1,94). To je zaskrbljujoče, saj je to področje zaradi večjega zanimanja za tehniko uživalo večjo podporo. Vzrok lahko najverjetneje pripišemo jasnejši ločitvi med civilnim in vojaškim okoljem, kar se je povsem očitno vzpostavilo tudi v mišljenju in zavedanju mladih in ne zgolj starejših. Drug vidik, morda še bolj zaskrbljujoč, pa je dejstvo, da je zelo nizko tudi zanimanje, povezano z nastankom neodvisne slovenske države (2,37 in 2,36), nacionalno preteklostjo in usodo naroda (2,35 in 2,37). Pri obeh skupinah odgovorov so vsi precej nizko izmed

vseh sedemnajst interesov. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da je zanimanje mladih za vojsko in vojaške zadeve skoraj nepopravljivo nizko na njihovi interesni lestvici. Z drugimi besedami, tako nizek interes kaže že popolnoma apatično držo mladih do vojske. Prav to pa je tudi predmet rahle kontroverznosti, ki jo tudi sicer vse bolj lahko spremljamo v sodobnih družbah – odiranje vojaške institucije na obrobje civilne družbe ter hkratno zaupanje v njen profesionalizem. Mladi namreč ob procesu merjenja zaupanja v institucije prav Slovensko vojsko (tako osnovnošolci kot srednješolci) uvrščajo na sam vrh v Republiki Sloveniji (glej graf 3). SV je tako tista institucija, ki ji mladi najbolj zaupajo, vendar je zanimanje zanjo zelo majhno. Vzrok je poleg profesionalnosti vojske nedvomno tudi njena oddaljenosti od vsakdanjih dnevnopolitičnih dogajanj, v še vedno žlahtnem prepoznavanju vloge vojske pri obrambi domovine in v močnem humanitarnem poslanstvu, ki se izkazuje ob različnih naravnih nesrečah v Sloveniji. V sicer konfuznem in moralno načetem družbenem sistemu se zdi, da je vojska institucija, ki kljub vsemu ohranja del vrednostnega sistema, predvsem kot nekakšno obliko zanesljivosti in stabilnosti.

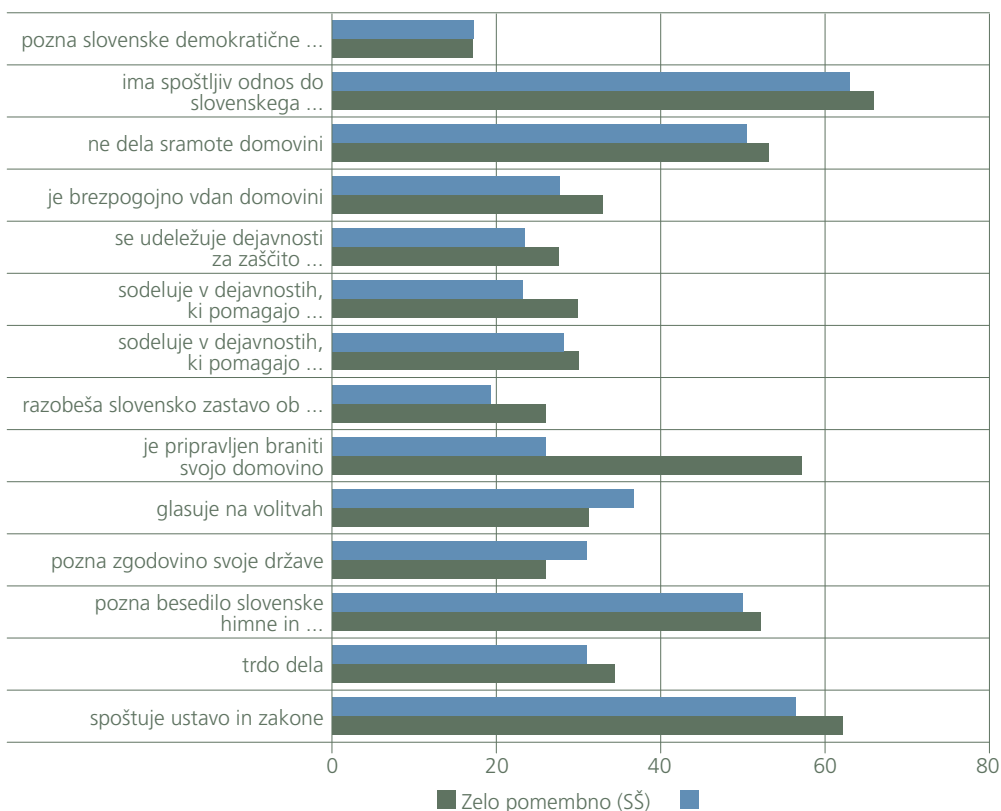
Graf 1:
Zaupanje mladih
v institucije
(2010)

In tu se kontroverznosti, povezane s SV in mladimi v Sloveniji, ne nehajo. Pri evalvaciji domoljubnih komponent in njihovi izraznosti so se izkazala zanimiva dejstva. Če je za vojsko spoštovanje državnih simbolov ne samo zakonsko opredeljeno dejstvo, temveč tudi izrazita notranjesistemska častna vrednota, ki je del vsake vojaške tradicije, tega med mladimi ni zaznati (glej graf 4). Razobešanje slovenske zastave zanje ni pomembno (vrednosti dosegajo 20 %), prav tako so manj pomembni poznavanje lastne zgodovine (manj kot 35 %) ter aktivnosti s področja narodne solidarnosti (vsega 30 %) in zaščita nacionalne kulturne in naravne dediščine (manj kot 30 % vprašanih mladih). Posebej pa je komentarja vredno dejstvo, da

mladi med domoljubne komponente ne prištevajo tudi obrambe domovine. To bi storilo vsega 27 % srednješolcev in bistveno več osnovnošolcev – 57 %. Vzrok za tako veliko razliko med mladimi v vsega štiriletnem razmiku lahko pojasnimo z že omenjenim razmišljanjem v sodobni družbi – obrambo domovine naj opravijo tisti, ki so zato plačani in usposobljeni, mladi za državo pač niso pripravljeni žrtvovati svojega življenja (kar je nedvomno tudi posledica nizke stopnje zavednosti pomena države in slabe lastne artikulacije domoljubja), kar se žal kaže v precejšnji razočaranosti nad državo, ki jo mladi ocenjujejo skozi politike, državne institucije in dnevnapolitično dogajanje. V tem pogledu SV seveda ni krivec. Pravzaprav je izjema, da kot pomemben institucionalni del države ohranja visoko in kakovostno samopodobo, nedvomno pa ta dejstva ne govorijo v prid državi kot celoti, saj je prav družbena kohezija pogoj za spopad z različnimi nacionalnimi (pre)obremenitvami in je zanje potreben določen družbeni konsenz.

Graf 2: Zelo pomembno se mi zdi, da domoljuben državljan ...

Sklep

Ko govorimo o domoljubju, mladih in nacionalni varnosti, je mogoče ugotoviti, da med temi subjekti nedvomno je neka povezanost, ki bi morala vsaj v določenih dejstvih biti popolnoma jasna, nedvoumna in bi se morala medsebojno dopolnjevati. Pravzaprav bi lahko sklenili, da naj bi mlada, zdravo domoljubna oseba morala biti tista, ki ji varnost in obramba domovine veliko pomenita. Pa ni povsem tako. Najprej ta mlada domoljubna oseba ni družbeno aktivna, kar pomeni, da je distancirana od tega, kaj in kako se z njeno domovino dogaja. Taka ni aktiven član skupnosti, temveč izrazito pasiven, ki v številnih primerih popolnoma ignorira življenje okoli sebe. Razrast takega razmišljanja pa nedvomno pomeni konec našega družbenega sistema – demokracije. Ta zahteva sodelovanje pripadnikov neke skupnosti. Če te ni, to ni več vladavina večine, kakor jo sicer preprosto definiramo, temveč vladavina manjšine, ki pa se je v zgodovini že izkazala kot neuspešna oblika urejanja družbenopolitičnega življenja v posameznih skupnostih. Tukaj je še nacionalnovarnostna komponenta. Že besedna zveza nacionalna varnost jasno ugotavlja, da je za tako obliko varnosti treba zagotoviti koordinacijo prizadevanj nacije, torej vseh pripadnikov neke družbene skupnosti. Neaktivnost, družbeno nesodelovanje, apatičnost in individualnost so ne le jasni pokazatelji razpada družbene kohezije, temveč tudi prva ovira družbe v njenem razvoju. Samo tesno socialno kohezivne družbe so tudi uspešne, saj temeljijo na medsebojni pomoči, razumevanju in prerazporejanju nacionalnega bogastva na eni ter bremena na drugi strani med vse pripadnike te skupnosti. Z varnostjo ni nič drugače, z domoljubjem prav tako ne. Prav domoljubne družbe poleg spoštovanja kulture, jezika, zgodovine in izročila temeljijo najprej na spoštovanju njenih lastnih pripadnikov. Taka samopodoba pa je temelj za obrambo pred anomalijami družbe, kot je ekstremni nacionalizem in z njim povezana šovinizem ter ksenofobija. Neodgovorjeno vprašanje pa kljub temu ostaja: kdo in kako bo (če bo) kaj spremenil med našimi mladimi na dokazanih dejstvih v tem prispevku? Nekaj je namreč jasno – samo se ne bo spremenilo nič!

Literatura

1. Arad, U. in Alon, G., 2006. *Patriotism and Israel's National Security*. Institute for Policy and Strategy, Izrael. Dostopno na: http://www.herzliyaconference.org/eng/uploads/1388pat_e.pdf. 15. 3. 2013.
2. Benedict, A., 1990. *Nacija: Zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Conover, P. in Feldman, S., 1987. *Memo to NES Board of Overseers Regarding »Measuring Patriotism and Nationalism*. Dostopno na: <http://www.electionstudies.org/resources/papers/documents/nes002263.pdf>. 20. 6. 2013.
4. Ferenc, T., 1996. *Raznarodovalna politika okupatorjev*. V *Enciklopedija Slovenije*. Zv. 10: Pt-Savn, str. 113.
5. Grizold, A., 1992. *Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti*, V Grizold, A. (ur.), *Razpotja nacionalne varnosti*, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
6. Hamilton, H., 2012. *Can You Be Patriotic and Oppose the War?* V *Controversia*, Vol. 8 (1). Str. 13–35.
7. Južnič, S., 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Ilisoi, D. in Nagy, D., 2004. *Patriotism and Military Values, Management and Socio-Humanities*, "Henri Coanda" Air Force Academy, Brasov Romania, str. 121–25.

9. Kahne, J. in Middaugh, E., 2006. *Is Patriotism Good for Democracy? A Study of High School Seniors' Patriotic Commitments, Patriotism and Education, Phi Delta Kappan, Vol. 87, No. 8, str. 600–7.*
10. Kosterman, R. in Feshbach, S., 1989. *Toward a Measure of Patriotic and Nationalistic Attitudes. V Political Psychology 10 (2), str. 257–74.*
11. Nincic, M. in Ramos, J. M., 2012. *The Sources of Patriotism: Survey and Experimental Evidence. Foreign Policy Analysis, str. 373–88.*
12. Lanning, M. L., 2005. *Mercenaries, Balantine Books, New York, str. 42–52.*
13. Parker, C. S., 2003. *Shades of Patriotism: Group Identity, National Identity, and Democracy, Paper prepared for the annual meeting of the American Political Science Association in Pennsylvania. Dostopno na: http://www.polsci.ucsb.edu/faculty/parker/workingpapers/shades_of_patriotism.pdf. 20. 3. 2013.*
14. Pikalo, J., 2010. *Državljanstvo in globalizacija, K državljanski vzgoji za sodoben svet, Ljubljana: Založba Sophia.*
15. Prebilič, V. in Barle Lakota, A. 2011. *Domoljubje v slovenskem šolskem sistemu. V Šolsko polje, letnik XXII, št. 1-2, str. 175.*
16. Prebilič, V. in Juvan, J. 2012. *(Ne)obstoj slovenske vojaške identitete = (Non)existence of Slovenian military identity. Sodobni vojaški izzivi, letn. 14, št. 1, str. 55–67.*
17. Prebilič, V., Haček, M., in Kukovič, S. 2013. *Odnos mladih do domoljubja, Ljubljana: FDV.*
18. Schatz, T. R. in Stauc, E., 1997. *Manifestations of Blind and Constructive Patriotism: Personality Correlates and Individual-Group Relations. V D. Bar-Tel, Staub, E. (ur.), Patriotism in the Lives of Individuals and Nations, Chicago, Nelson Hall, str. 229–245.*
19. Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S., in Pratto, F. (1997): *The Interface Between Ethnic and National Attachment – Ethnic Pluralism or Ethnic Dominance? Public Opinion Quarterly, 61, str. 102–133.*
20. Smith, A. D., 1998. *Nacionalni identitet. Beograd: Čigoja štampa.*
21. Smith, A. D., 2003. *Nacionalizam i modernizam. Zagreb: FPZ.*
22. Struk, V., 1995. *Leksikon politike. Maribor: Založba Obzorja.*
23. Trease, G., 1971. *The Condottieri – Soldiers of Fortune, Holt, Reinhart and Winston Inc., New York.*
24. Ule Nastran, M., 2000. *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov. Ljubljana: Zbirka Sophia.*

TRANSFORMACIJA OBRAMBNEGA RESORJA – RAZUMEVANJE V SVETU IN PRI NAS

DEFENCE SECTOR TRANSFORMATION: AS UNDERSTOOD IN THE WORLD AND SLOVENIA

Povzetek Definicije transformacije v svetu in pri nas so številne in različne, še bolj pa so različna dojetanja globine transformacijskih sprememb in poti, potrebnih za njeno uresničevanje. Transformacija ni preprosta manjša sprememba organizacije, pač pa organizirano prilagajanje organizacije za njeno uspešno delovanje v prihodnje. Za njeno izvajanje uspešne organizacije razvijajo in angažirajo svoje najdragocenejše potencialne. Članek obravnava vprašanja opredelitve transformacije in vzvode uresničevanja transformacijskih sprememb.

Ključne besede *Transformacija, obramba, inovacije, vodenje, gibka organizacija.*

Abstract The term transformation has various definitions that are used in the world and Slovenia. What is more, the comprehension of the depth needed to undertake the transformation and of the ways to implement it is even more complex. The transformation is not a simple and minor change within an organization. It is an organized adaptation of an organization aimed to ensure its successful performance in the future. For the transformation to be successful, organizations develop and engage their most valuable assets. The article discusses issues concerning the definition of the transformation and aspects of implementing the transformation.

Key words *Transformation, defence, innovation, leadership, agile organisation.*

Uvod Spremenjene varnostne in ekonomske razmere ter napredek v tehnološkem razvoju so prevladujoči vzroki, ki so večino evropskih držav pripeljali do odločitev za spreminjanje svojih oboroženih sil. Poglavitni cilj sprememb je vzpostavljanje ravnovesja med grožnjami, doktrino delovanja in ekonomskimi razmerami, ki se nenehno spreminjajo. Nenehno spreminjanje zahteva tudi nenehno prilagajanje.

Obseg in predvsem globina sprememb in s tem učinki so odvisni od številnih dejavnikov, katerih razumevanje je pomembno za spodbujanje transformacijske kulture organizacije ter uspešno uveljavitev sprememb. Organizacije se transformacije lotevajo zelo različno, z različnimi pričakovanji in metodami, vse pa z jasnim razumevanjem nujnosti sprememb. Pogosto avtorji navajajo težavnost sprememb in vzroke za to, ki so še posebno izraziti pri radikalnejših transformacijskih spremembah. Nujnost sprememb na eni strani in tveganja na drugi zahtevajo celovit pristop, ki upošteva številne dejavnike sprememb. Različni pristopi k transformaciji obrambnih resorjev ali nacionalnih vojsk izhajajo iz različnih pojmovanj transformacije, ciljev in pogledov na nadaljnji razvoj.

V tem članku analiziramo opredelitve, globino transformacije in temeljne elemente uresničevanja transformacijskih ciljev po svetu in pri nas. Dosedanji potek transformacije na Ministrstvu za obrambo Republike Slovenije je prinesel prve rezultate in tudi prva spoznanja o zahtevnosti take naloge. Analiza teoretičnih in praktičnih spoznanj transformacije v obrambnih resorjih in podjetjih zahodnih držav so podlaga za primerjalno analizo nacionalnih pogledov na transformacijo ter končne ugotovitve.

1 TEORIJA IN PRAKSA TRANSFORMACIJE

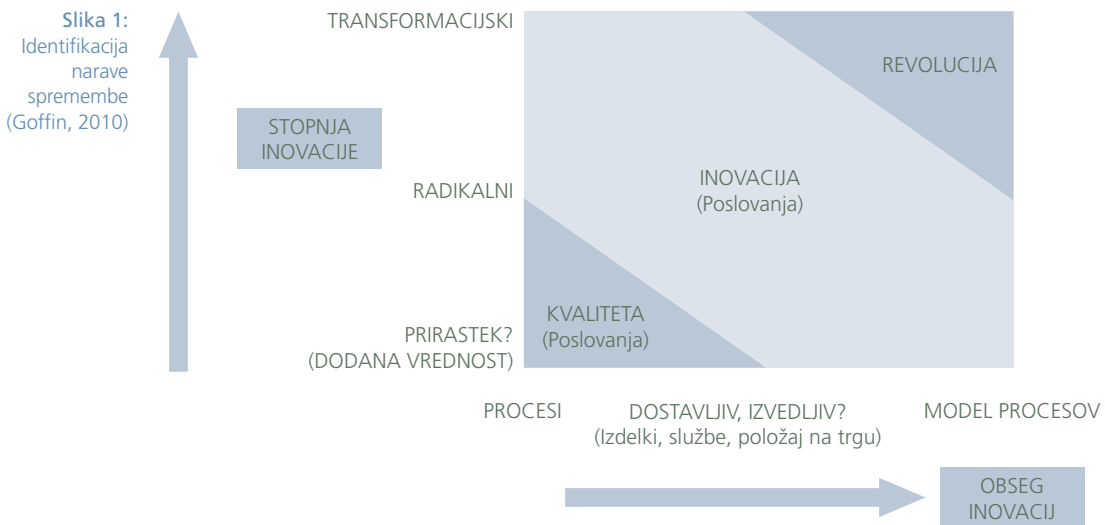
Definicije transformacije se v splošnem razlikujejo med seboj glede obsega in globine v posameznih primerih, tako v svetu kot pri nas. Najpogosteje je že iz definicije mogoče razumeti opredelitev predmeta in obsega transformacije.

1.1 Splošno pojmovanje transformacije

Slovar slovenskega knjižnega jezika pojasnjuje transformacijo kot preoblikovanje ali preobrazbo in kot spremembo ali pretvorbo. Prvi pomen je bolj oblikovne narave, kot na primer umetniška transformacija resničnosti, drugi pomen pa je bolj vsebinski, kot na primer pretvorba vodne energije v električno (SAZU, 2008).

Pred vsako spremembo in odobritvijo investicij v transformacijo se mora vodstvo v prvi fazi odločiti o obsegu in značaju spremembe. Spremembo lahko uvrstimo glede na obseg spremembe v modelu delovanja in mobilizacijo udeleženih (slika 1). Obseg predstavlja celotno spremembo v zmogljivostih, potrebnih za spremembo modela operativnega delovanja (na primer sprememba v konceptu delovanja, procesih, tehnologiji, organizaciji, organizacijskem vedenju in kulturi). Mobilizacija se nanaša na obseg vključenih ljudi, na primer na število ljudi, organizacijskih enot in lokacij

(Roussel, 2005). Včasih so spremembe lahko tudi postopne, saj zmogljivosti že obstajajo in so potrebni le popravki v zmanjševanju stroškov, kakovosti ali krajših časih realizacije nalog. Sprememba glavnih zmogljivosti in koncepta operativnega delovanja ali široka mobilizacija pa spremembo določa kot transformacijsko, na primer nov model poslovanja ali nove zmogljivosti, zmanjševanje stroškov režije, bistvene spremembe v kakovosti izdelkov in storitev v celotni organizaciji. Jasnost odločitev o globini spremembe je zelo pomembna za pridobitev ustrezne podpore udeleženi in izvajanje procesa spremembe.

Obvladovanje sprememb je proces za pridobivanje podpore pri vseh, ki se jih spremembe dotikajo. Roussel (2008) izpostavlja transformacijske programe, ki so bolj celoviti in zajemajo več ljudi. Izvedba transformacijskih programov zahteva dodelitev virov in določitev prednosti. Vodilne organizacije vzpostavijo izvajanje transformacije in redno operativno delo vzporedno. Po ugotovitvah Roussla transformacijski programi zahtevajo znatno krajši čas implementacije sprememb za isti učinek kot pa klasični programi sprememb.

1.2 Pojmovanje vojaške transformacije

Pojem transformacije je nadomestilo za besedo sprememba, ki pa različnim narodom, organizacijam in posameznikom pomeni različno. Hammond (2009) omenja obstoj najmanj treh različic razumevanja besede *transformirati*. Prva je v spremembi zunanje podobe, kot je pridobitev nove opreme. Druga je sprememba stanja, narave ali funkcioniranja in pomeni pretvorbo v nekaj drugega. Tretja je sprememba osebnosti ali karakterja, ki je bistveno bolj celovit proces, nujen za spoprijemanje z izzivi 21. stoletja. Številne vojske se osredotočajo na prvi pomen pojma transformacije, ki

pomeni modernizacijo in postavlja težišče na tehnični vidik sprememb. Številne so pristopile k racionalizaciji, celo bistvenemu zmanjšanju vojske ter pretvorbi v manjše in zmogljivejše sile s spremembo organizacije, procesov in doktrine transformiranih sil. Hammond (2009) trdi, da je bistvo uspešne transformacije temeljita sprememba zmožnosti drugačnega razmišljanja, izobraževanja in urjenja, potrebnega za sposobnost prilagajanja na prihodnje izzive.

Pojem vojaške transformacije je zadnji od medsebojno povezanih pojmovanj, ki so se pojavila v zadnjih desetletjih, in opisujejo spremembe, ki se dogajajo v vojskah zahodnih držav. Pogledi na transformacijo so bili neposredno ali posredno povezani z razumevanjem vpliva tehnologije na vojskovanje in nujnost povezovanja tehnoloških, doktrinarnih in organizacijskih sprememb, da bi pomagali vojskam pri prilagajanju spremenjenim varnostnim izzivom moderne dobe (Sloan, 2007).

Alberts (2005) opredeljuje večdimenzionalnost transformacije ameriškega obrambnega ministrstva, ki obsega spremembe narave vojaških nalog, spremembe v načrtovanju in izvajanju vojaških operacij ter spremembe poslovnih procesov, ki ustvarjajo zmogljivosti, potrebne za izvajanje operacij. Ti procesi obsegajo tudi neposredno in posredno podporo izvajanju operacij. Cebrowski (2003) vidi transformacijo kot sočasni razvoj konceptov, procesov, organizacije in tehnologije. Sprememba na vsakem izmed teh področij zahteva spremembo v preostalih. Za zaključevanje vojaške naloge je potreben niz medsebojno povezanih zmogljivosti, ki jih lahko razumemo kot paket zmogljivosti za izvajanje vojaške naloge. Alberts (2005) jih opisuje kot paket zmogljivosti (angl. Mission capability package), ki so v medsebojni odvisnosti. Za zmogljivosti poslovnih procesov so značilni kadri, model procesov in informacijska tehnologija. Vojaške zmogljivosti pa najpogosteje opisujejo še z dodatnimi elementi, kot so koncepti bojevanja in doktrine, usposobljenost, voditeljstvo in interoperabilnost. Zmogljivost je celovita, če je doseženo skladje vseh elementov.

Transformacijo razumemo kot proces, ki spreminja stanje oboroženih sil z uporabo novih konceptov, novih zmogljivosti, kadrovskega potencialov z novimi znanji in novo organizacijsko strukturo (Gehman, 2004). V zamisel o transformaciji vojske sta vgrajeni dve bistveni lastnosti, in sicer ideja o spremembi in ideja o vzroku ter posledici (Labbe, 2005). Transformacijo na obrambnem področju je O'Rourke (2006) opredelil kot skokovito spremembo velikega obsega, po možnosti prebojno, v vojaški oborožitvi, konceptih delovanja in organizaciji. Vse prepogosto pa smo, kadar govorimo o transformaciji obrambnega resorja, priča poenostavitvam, v katerih je transformacija sinonim za zmanjševanje obsega in proračuna obrambe. V realnosti je transformacija obrambnega področja večplastna in s številnimi ostmi, pri čemer je bistveno sodelovanje vladnih organov, obrambne industrije in civilne družbe. V RS ta proces poteka skozi oblikovanje dolgoročne rešitve, srednjeročnega obrambnega programa in na proračunskih usklajevanjih, ko se določa dvoletni izvedbeni poslovni plan obrambnega resorja.

Paketi vojaških zmogljivosti prihodnosti predstavljajo pravo vrednost transformacije, ki pa se razlikujejo po stopnji inovacij, vključenih v celovit paket vojaške zmogljivosti (Alberts, 2005). Inoviranje, uvedba nečesa novega ali neobičajnega, je osrčje transformacije, ki pa se ne konča z odkritjem ali stvaritvijo, temveč z uveljavitvijo v praksi. Sposobnost za oblikovanje novih idej in njihovo uresničevanje v praksi je zelo pomembna sposobnost danes in bo še bolj pomembna v prihodnosti.

Transformacijo vojske ZDA je začelo njihovo ministrstvo za obrambo, da bi ohranilo vojaške prednosti. Razloge za transformacijo lahko strnemo v tri točke:

- spoznanje, da je nacionalno in globalno varnostno okolje 21. stoletja popolnoma drugačno od ustaljenih pogledov ter zahteva drugačne zmogljivosti in kompetence;
- informacijska doba in nove tehnologije ponujajo nepredvidene možnosti za razvoj operativnih konceptov, ki lahko občutno povečajo konkurenčne prednosti;
- poslovne procese v obrambnih strukturah je treba prilagoditi tako, da zagotavljajo hitro prilagajanje spremembam na polju globalne in nacionalne varnosti.

V Natu razumemo transformacijo kot proaktiven proces razvoja in uvajanja inovativnih konceptov, doktrine in zmožnosti, da bi se izboljšali uspešnost in interoperabilnost Nata in partnerjev (vir: MC 0583, MC Policy for Nato Concept Development and Experimentation). Umešča se v Natov proces obrambnega planiranja, pri katerem zavezništvo išče najboljše rešitve za primanjkljaje v zmogljivostih. V svetu sprememb številne oborožene sile in zveza Nato iščejo rešitve v prilagajanju zmogljivosti za delovanje ter ustrezen odziv na grožnje varnosti današnjega časa, spremenjene ekonomske pogoje in nepredvidljive okoliščine uporabe sil. Evropski obrambni sistemi svojo transformacijo navadno udeležujejo s spremembami na področju razvoja zmogljivosti, doktrine poveljevanja in kontrole ter razvoja za delovanje v mrežnem okolju (Teriff, 2010). Pogosta je doktrinarna usmerjenost za delovanje zunaj nacionalnega prostora, ki se navadno izvaja v sodelovanju s koalicijskimi partnerji. Za tako delovanje je potrebna transformacija nacionalnih zmogljivosti k skupnim standardom, vključno s tehnološkimi, saj je brez učinkovite izmenjave informacij sodelovanje zelo oteženo (Smith, 2006).

Resolucija o dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske (v nadaljevanju: SV) do leta 2025 (ReSDPRO SV 2025) opredeljuje potrebo po transformaciji SV in preoblikovanju ter racionalizacijo upravnega dela MO. Od zagotovitve pogojev in sposobnosti za pravočasno transformacijo z vidika obsega in strukture, organiziranosti ter opremljenosti in usposobljenosti Slovenske vojske bo v veliki meri odvisna sposobnost uspešnega in učinkovitega odzivanja Slovenske vojske na vojaške grožnje in njeno sodelovanje (ReSDPRO). Splošno uveljavljen namen transformacijskih aktivnosti, proučevanje obrambnih zmogljivosti in njihovo ustrezno prilagajanje prihodnjim zahtevam so uveljavljeni tudi v slovenskem obrambnem resorju. Srednjeročni obrambni program (SOPR) do leta 2018 predvideva prednostne transformacijske spremembe na področju preoblikovanja SV, integracije strateške ravni in spremembe pri kadrih, v logistiki ter komunikacijskih in informacijskih sistemih. Temelji naj na nenasilnem, domišljenem pristopu, znanju

in prednostih informacijske družbe ter spreminjanju obrambno-vojaških struktur, organiziranosti in nalog ter vloge vojske v družbi (Šteiner, 2009, str. 119–123). Tak pristop pa zahteva vzpostavitev ustreznih vzvodov, prek katerih se cilji transformacije posledično uresničujejo.

1.3 Vzodi transformacije

Spremembe so potrebne zaradi nenehnih sprememb v družbi, vendar podrobnosti izvedbe pogosto ostajajo potovanje v neznano. Splošen dogovor o okvirni spremembi je lahko doseči, podrobnosti o novem pristopu v poveljevanju in kontroli, doktrini, izobraževanju in usposabljanju pa je najpogosteje treba še oblikovati. Razvoj in vzpostavitev vojaških zmogljivosti prihodnosti se v praksi razlikujeta od razvoja zmogljivosti za izvajanje poslovnih procesov po številu elementov zmogljivosti ter načinu njihovega oblikovanja. Razvoj vojaških zmogljivosti je potrjen disciplini obrambnega načrtovanja in programiranja. Za njihovo uveljavitev v praksi pa so potrebni številni dodatni vzvodi.

Po sprejemu odločitve o obsegu in globini transformacijskih sprememb je od vzvodov za izvajanje transformacijskih aktivnosti odvisno njihovo uresničevanje. Vzodi sprememb so mehanizmi, prek katerih organizacija uresničuje spremembe v sposobnosti za bistveno spremenjeno izvajanje poslanstva. Med številnimi vzvodi podrobneje obravnavamo obvladovanje procesov in razvoj potencialov, kot so razvoj kadrovskih sposobnosti, razvoj strateških tehnologij ter pripravljenost za razvoj in akcijo.

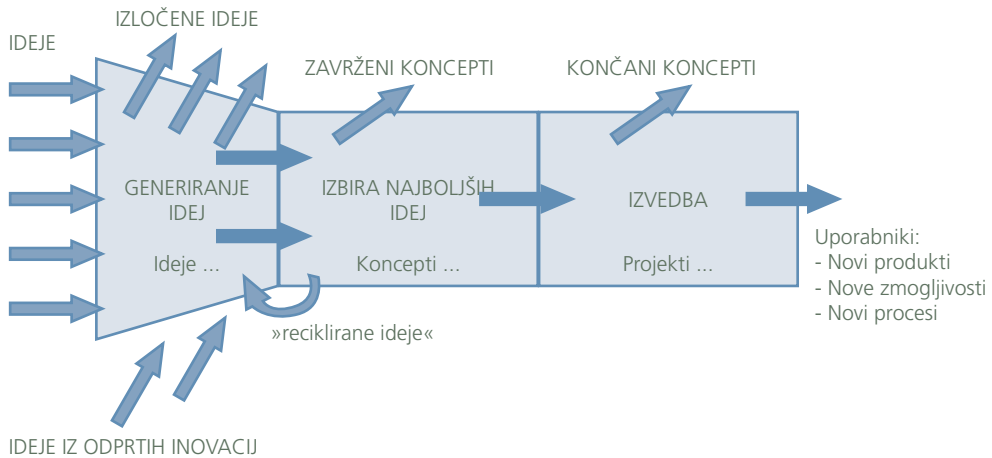
1.3.1 Procesi

Na rezultate organizacije neposredno vpliva stopnja zrelosti procesov. Proces je v splošnem niz aktivnosti, ki jih izvajajo akterji procesov z ustreznimi orodji in potrebnimi viri informacij za izvedbo izdelka ali storitve. Transformacijski proces je del procesov, s katerimi se organizacija prilagaja prihodnjim zahtevam.

Obvladovanje procesov in stopnja avtomatizacije poslovanja omogočata prehod na nove oblike organiziranosti, kot je matrična ali procesna, kar ima za posledico hitrejšo odzivanje na spremembe v okolju in učinkovitejše upravljanje. V obrambnih resorjih so procesi večplastni in težje razumljivi, saj se še vedno pogosto ohranjajo funkcije kot prevladujoča oblika organiziranja. Izkušnje komercialnih organizacij pri razvoju novih izdelkov in storitev ter stalnem prilagajanju spremembam na trgu prodirajo tudi v obrambne resorje, kjer take izkušnje ustvarjalno uporabljajo za reševanje specifičnih izzivov razvoja vojaških zmogljivosti. Najhitreje se prenos izkušenj uresničuje na manj vojaško specifičnih področjih, kot je logistika, informacijska tehnologija ali razvoj kadrov.

Za razvoj novih storitev, izdelkov ali zmogljivosti je zelo pomembna inovacijska sposobnost organizacije. Inovacijski proces (slika 2) zahteva vodenje, ki spodbuja nastajanje idej, njihovo selekcijo in usmerjanje h konceptualnim odločitvam ter oblikovanju izvedbenih razvojnih ali transformacijskih projektov.

Slika 2:
Proces
obvladovanja
idej (Goffin,
2010)

Razvoj konceptov in eksperimentiranje (CD&E) je v Natu uveljavljen proces (CD&E je angleška kratica za Concept Development and Experimentation) za inovativno uresničevanje transformacijskih sprememb. Metodologija CD&E obsega pripravo osnovnega koncepta in njegov nadaljnji razvoj, verifikacijo in odločanje ob izvedbi niza eksperimentov. Metodologija omogoča nastanek inovativnih, izvedljivih in učinkovitih rešitev za ugotovljene pomanjkljivosti v okviru načrtovanih rokov in danih virov. Eksperimentiranje je metoda za pridobivanje novega razumevanja groženj in novih vidikov uporabe alternativnih rešitev (NATO SACT, 2005). Ob pomanjkanju virov in pritisku rokov je treba prepoznati in obvladovati tveganja sprememb. Tveganja so prehitro napredovanje zamisli v izvedbo brez zadostnih dokazov in razumevanja vzročno-posledičnih zvez, prezgodnja pomiritev le z eno potjo reševanja, napredovanje na podlagi poskusov in napak namesto sledenju teoretičnim dokazom, nizka stopnja uporabe potenciala lastnih kadrov in druga (Alberts, 2005). Številna tveganja kažejo na nujnost kakovostnega procesa transformacije. Z eksperimenti se ob uporabi znanstvenih metod in analiz iščejo ter preverjajo rešitve za zapolnitev vrzeli med trenutnim in ciljnim stanjem zmogljivosti.

Odmeven primer transformacije procesov v Natu je koncept podpore logističnih rešitev za mednarodne operacije, da bi se zagotovila višja učinkovitost. V tem primeru je Nato oblikoval model procesa za logistično obvladovanje razvoja sil in podpore mednarodnih operacij (angl. Business Process Model for NATO Operations Logistic Chain Management (OLCM) for Deployment and Sustainment). Model opisuje celovito preoblikovanje logističnih procesov z upoštevanjem najnovejših konceptov logistike in zmogljivosti informacijske tehnologije. Model procesov je bil verificiran z metodologijo preigravanja razvojnih konceptov (angl.: Concept Development Assessment Game (CDAG)). Na podlagi ugotovitev eksperimenta je bil izboljšán in uporabljen na vaji, na kateri je bil dodatno preverjen z vidika učinkovitosti in praktičnosti pred odločitvami o uveljavitvi v praksi. To je primer odlično prenesenih metod iz poslovnega sveta na področje obrambe, na katerem je

bil proces razvoja konceptov in eksperimentiranja zastavljen tako, da je sistematično pripeljal idejo o spremembi do njene zrelosti za odločitev o uvedbi.

Temelj sposobnosti organizacije za ustrezno prilagajanje izzivom prihodnosti je v izvajanju transformacijskega procesa, ki pa ga ne smemo jemati samo z vidika njegovih formalnih faz. Začne se že pri viziji spremembe, ki je stvar vodenja in podlaga za uspešno oblikovanje spremembe ter njeno uresničitev. Za spremembo je potrebno delovanje kadrovskega potenciala organizacije, ki lahko z inovacijami doseže bistvene spremembe in zamisli tudi uresniči.

1.3.2 Razvoj potencialov

Interni procesi in učinki delovanja organizacije značilno razkrivajo velike vrzeli med trenutnimi sposobnostmi ljudi, sistemov in postopkov ter tistimi, ki so potrebne za uresničevanje izboljšane delovanja organizacije (Alberts, 2005). Za zapolnitev te vrzeli mora organizacija investirati v spremembo kompetenc ljudi, izboljšati dostop do informacij, informacijske tehnologije in sisteme ter uskladiti organizacijske postopke in cilje zaposlenih s cilji organizacije (Kaplan, 1996). Vidik učenja in rasti je temelj vsake strategije sprememb (Kaplan & Norton, 2001, str. 93).

Potenciali za učenje in rast so kompetence, ki postavljajo temelje za razvoj klasičnih vzvodov sprememb, kot so zadovoljstvo zaposlenih, motiviranost in produktivnost. Vpliv na osebnostni razvoj kadra in organizacijsko vedenje se neposredno kaže v razvoju kadrovske kompetenc, razvoju in uporabi strateških tehnologij, dostopu do informacij in razvoju organizacijske klime (Laske, 2001). Strategija sprememb je zelo odvisna od organizacijskih vrednot, ki pa jih je za spremenjene cilje treba spremeniti, saj spremenjene vrednote vplivajo na organizacijsko vedenje, ki se kaže na drugih pokazateljih sprememb. Tudi razvoj inovacijske kulture v organizaciji zahteva skrbno načrtovane ukrepe, ki se nanašajo na najbolj subtilne dejavnike, ki vplivajo na človeško vedenje v organizaciji (Buytendijk, 2009). Razvoj inovativnosti je dejavnik, ki ga številne organizacije definirajo preozko in pri tem stavijo na ozek tim ljudi in produkte, ki jih ti razvijajo. V primerjavi s tem uspešni inovacijski vodje opredeljujejo inovativnost širše in v izboljšave storitev, procesov, poslovnih modelov, komuniciranja ali strukture stroškov vključujejo celotno organizacijo (Adachi, 2012).

Vodenje so skupinske aktivnosti članov organizacije, s katerimi se postavljajo usmeritve, gradi prevzemanje obveznosti in ustvarja usklajenost (McCaughey in Van Velsor, 2004). Ta opredelitev obsega aktivnosti ali sposobnosti vodilnih v organizaciji za oblikovanje jasne vizije in delitev te vizije z drugimi tako, da so ji pripravljeni slediti. Vključuje tudi zagotavljanje informacij, znanja in metod za uresničitev vizije in usklajevanje konfliktnih interesov vodilnih in deležnikov (Poslovni slovar). Vodenje ni proces menedžmenta, temveč mehkejši socialni vpliv, ki maksimira prizadevanja drugih za uresničitev ciljev (Kruse, 2013). Martin in Ernst (2005) ugotavljata, da večplastne spremembe zahtevajo nova znanja, vire in poglede, ki jih je mogoče najti zunaj organizacije. Ti izzivi zahtevajo tudi spremembo v voditeljstvu, ki se od klasičnega individualnega vodje giblje v smer bolj inovativnih vodij in

sodelovanja. Šavc in Mikuž (2009) ugotavljata, da je uveljavljanje nacionalnih ciljev sil, dogovorjenih z Natom, v Sloveniji prispevalo predvsem k uporabnejšim in racionalnejšim vojaškim zmogljivostim. Tako sta Slovenija in zavezništvo dobila potrditev, da je mogoče doseči cilje s konsistentno obrambno politiko in načrtovanjem ter usklajenostjo ciljev na vseh ravneh. O nujnosti usklajenosti ciljev in meril po celotni organizacijski strukturi govori tudi Kaplan (2001), ki meni, da je le tako mogoče usmeriti energijo in vire organizacije v skupne in pomembne cilje.

Nič se v organizaciji ne zgodi brez človeškega dejavnika. Šteiner (2011, str. 57) predlaga, da se čim prej uvede nov kompetenčni model za vojaške profesionalce, saj slovenski obrambni sistem in Slovenska vojska v obdobju tranzicije nista dokončno odpravila starega modela, ki ni primerljiv s tistim, ki ga imajo skoraj vse preostale članice zavezništva. Brez najpomembnejših strateških sistemov si napredka organizacije danes ni mogoče več predstavljati. V strateške sisteme poleg oborožitvenih sistemov uvrščamo tudi informacijsko tehnologijo. Brez vizionarskega vodenja in podpore je večina sprememb informacijske tehnologije neučinkovitih, saj je zelo malo verjetnosti, da bo samo z vidika uvajanja informacijske tehnologije dosežena ustrezna mobilizacija za podporo preoblikovanja procesov in transformacije organizacije (Attaran, 2004). Posledično preoblikovanja procesov ni mogoče uveljaviti brez zagotovitve dostopa do kakovostnih informacij za odločanje na vseh ravneh organizacije (Popovič in soavtorji, 2009).

S sprejetjem SOPR 2013–2018 si je Ministrstvo za obrambo RS postavilo razvojne cilje, ki vključujejo tudi potencialne rasti. Med njimi izstopajo uveljavitev kompetenčnega modela, uvajanje merjenja uspešnosti in učinkovitosti, razvoj organizacijske kulture in izboljšanje dostopa do najpomembnejših informacij.

2 RAZISKAVA POGLEDV NA TRANSFORMACIJO

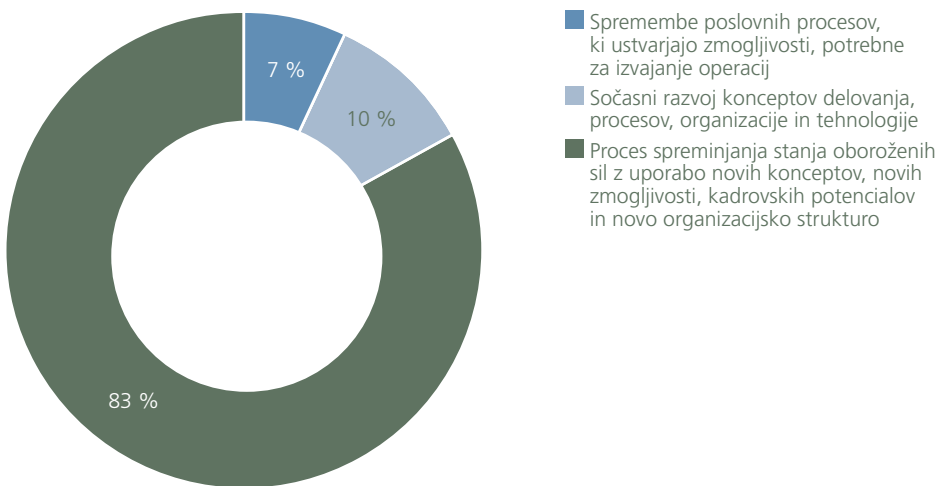
Na podlagi analize strokovne literature o transformaciji je mogoče sklepati o skupnih pogledih na opredelitev transformacije, o procesu izvajanja in o dejavnikih njenega uspešnega uresničevanja. Cilj raziskave je bil ugotoviti, kje transformacija obrambnega resorja sledi splošnim opredelitvam in kje se potencialno razlikuje.

Na podlagi pogledov iz strokovne literature je bil oblikovan vprašalnik. Z odgovori so anketirani izrazili poglede, ki so si jih o vprašanih transformacije oblikovali do septembra 2013. Vprašalnik je vseboval 14 vprašanj, ki so se nanašala na opredelitev transformacije, globino, proces in vzvode transformacije. Vprašalnik je podpiral preverjanje teze, da pogledi zaposlenih o transformaciji v obrambnem resorju v povprečju ne odstopajo od ugotovitev iz strokovne literature.

Na vprašanja je v obdobju enega meseca izmed 250 naključno izbranih zaposlenih na anketo odgovorilo 60 zaposlenih. Med anketiranimi je bilo 28,3 odstotka vodilnih delavcev MO in SV. Na ravni 5-odstotne verjetnosti ni statistično pomembnih razlik v odgovorih med vodilnimi in drugimi zaposlenimi.

Na vprašanje o razumevanju opredelitve pojma transformacije je bilo izraženo večinsko mnenje anketiranih (83 odstotkov), da je transformacija proces, ki spreminja stanje vojske z uporabo novih konceptov, novih zmogljivosti, kadrovskih potencialov z novimi znanji in novo organizacijsko strukturo (slika 3). Sledijo jim anketirani (10 odstotkov), ki transformacijo razumejo kot hkratni razvoj konceptov delovanja, procesov, organizacije in tehnologije, in tisti, ki menijo, da transformacija pomeni spremembe poslovnih procesov (7 odstotkov). Za ponujeni pojem transformacije kot spremembe narave vojaških nalog ali spremembe v načrtovanju in izvajanju vojaških nalog se ni opredelil nihče izmed anketiranih.

Slika 3:
Opredelitve
pojma
transformacija

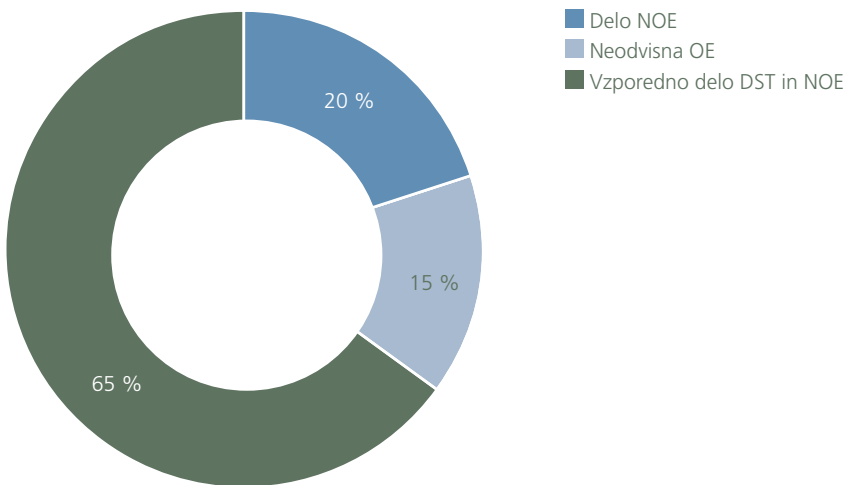

Na vprašanje o globini sprememb na MO, ki jo lahko ocenimo z obsegom vsebinske spremembe in števila ljudi, vključenih v spremembe, so mnenja deljena in enakomerno razporejena. Pri tem 28 odstotkov anketiranih meni, da gre za manjše spremembe, 36 odstotkov anketiranih pa meni, da gre za spremembe bistvenih elementov zmogljivosti ali bistveno spremembo miselnosti in konceptov delovanja za prihodnost.

Poznavanje transformacijskega procesa, ki ga opredeljuje metodologija razvoja konceptov in eksperimentiranja, je slabo, s povprečno oceno 2,05. Slabo je tudi poznavanje procesa razvoja zmogljivosti (povprečna ocena 2,60). Obe oceni ne odstopata bistveno od ocene razvojne stopnje obvladovanja poslovnih procesov na obrambnem področju, ki je po oceni s povprečno oceno 2,07 na drugi razvojni stopnji zrelostnega modela. Po metodologiji ocenjevanja zrelosti druga stopnja pomeni, da je del procesov organiziranih in se obvladovanje izvaja na ravni oddelkov.

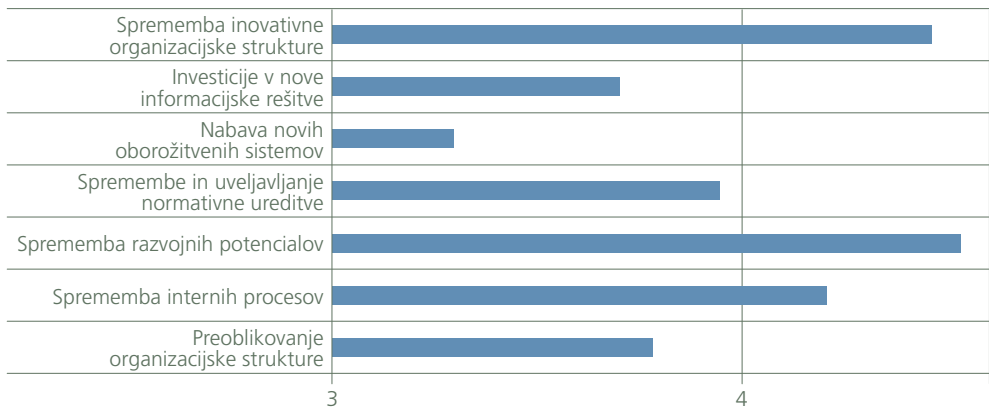
Na vprašanje o organizaciji za transformacijo obrambnega resorja prevladuje večinsko mnenje (65 odstotkov anketiranih), da je najbolj primerna organizacijska rešitev posebna organizacijska enota (delovna skupina za transformacijo-DST), ki tesno sodeluje z notranjimi organizacijskimi enotami. Sledi rešitev, v kateri notranje organizacijske enote izvajajo proces transformacije po redni poti (20 odstotkov). Anketirani so najmanj naklonjeni rešitvi, pri kateri neodvisna organizacijska enota pripravlja predloge transformacijskih sprememb (15 odstotkov).

Slika 4:
Primernost
organizacijske
rešitve

Slika 5:
Primernost
vzvodov
sprememb

Povprečne ocene pomembnosti vzvodov sprememb

Glede vzvodov, ki naj jih MO uporablja v procesu transformacije, so anketirani z oceno na lestvici od 1 do 5 največji pomen (povprečna ocena 4,52) pripisali razvojnim potencialom, kot so kompetence kadrov, razvoj strateških tehnologij, dostop do informacij ter pripravljenost na spremembe in akcijo. Sledita jim razvoj inovativne organizacijske kulture (povprečna ocena 4,45) in sprememba internih procesov s povprečno oceno 4,19. Za uspeh procesa transformacije se jim zdijo manj pomembni nabava opreme (3,29), investicije v informacijsko tehnologijo (3,69) in spreminjanje normativne ureditve (3,93).

V razlagah in predlogih sprememb anketirani pogosto omenjajo potrebo po sistemskih spremembah, ki bodo od birokratskega odnosa pripeljali do profesionalnega odnosa današnjega časa. Pogosto anketirani predlagajo bolj korenite spremembe v kadrovske politiki, brez katerih bodo spremembe težavne, če ne že nemogoče. Samo s površinskimi spremembami, brez uveljavljanja višjih standardov, ne bo mogoče uresničiti učinkov, ki jih spremenjeno varnostno okolje zahteva in zaveznitvo pričakuje.

3 RAZPRAVA

V preteklosti sta se upravni del MO in predvsem SV pogosto preoblikovala. Z vidika ideje o spremembi, obsega in spremembe v konceptu delovanja imajo prehodi iz Teritorialne obrambe v SV, od naborniške v profesionalno vojsko, uveljavitev standardov Nato in začetki sodelovanja v mednarodnih operacijah vse značilnosti transformacijskih sprememb. Pri celovitem obvladovanju procesa transformacije pa obrambni resor še ni izkoristil vseh možnosti, s katerimi bi lahko spremembe uresničeval še uspešneje in učinkoviteje.

V obrambnem resorju Republike Slovenije je obseg prihodnjih transformacijskih sprememb opredeljen v strateških in programskih dokumentih, pri čemer smeri sprememb ne odstopajo od sprememb v drugih državah. Tudi rezultati ankete kažejo visoko enotnost v opredelitvi pojma transformacije, ki ne odstopa od opredelitev v drugih državah. Razlike nastajajo pri določenosti globine in jasnosti vzvodov sprememb ter doslednosti uresničevanja transformacijskih ciljev. Samo opredeljevanje transformacije v dokumentih očitno ne zadošča. Treba je načrtovati in izvajati komuniciranje z vsemi udeleženi, sicer ostane strategija slabo sprejeta.

O vprašanju globine transformacijskih sprememb na MO so mnenja anketiranih različna, čeprav Srednjeročni obrambni program govori o zelo pomembnih spremembah. Izvedbeni dokumenti ne opredelijo eksplicitno, katere naloge se izvajajo kot del procesa stalnih razvojnih sprememb in katere po procesu transformacije. Mnenja anketiranih je mogoče razložiti z nejasno komunikacijsko strategijo ali pa različnostjo razumevanja globine transformacije med zaposlenimi. Oba možna vzroka lahko bistveno vplivata na uspešnost izvajanja transformacijskih aktivnosti.

Iz raziskave je mogoče ugotoviti nizko stopnjo poznavanja procesa transformacije in procesa razvoja vojaških zmogljivosti, kar dodatno lahko vpliva na uspešnost načrtovanja in uveljavljanja sprememb. Dejanska organiziranost za izvajanje transformacijskih projektov, ki potekajo v okviru funkcionalne organizacije z uveljavljeno hierarhično strukturo vodenja, odstopa od večinskega mnenja anketiranih, ki ocenjujejo vzpostavitev vzporedne organizacijske enote, ki bo tesno sodelovala z organizacijo, za najbolj sprejemljivo obliko organizacije. Za uspešno uresničevanje transformacije so nujne tudi spremembe v načinu organiziranja, procesu in kompetencah, ki so pomembne za kakovostno načrtovanje in uresničevanje transformacijskih sprememb.

O vzvodih, ki naj bi jih MO uporabljal v procesu transformacije, se mnenja anketiranih razlikujejo od povprečnih vzvodov v evropskih državah, ki temeljijo na racionalizaciji in spremembi organizacije, procesov in doktrine transformiranih sil. Anketirani namreč največji pomen pripisujejo razvojnim potencialom, kot so kompetence kadrov, razvoj strateških tehnologij, dostop do informacij, pripravljenost na spremembe in akcijo. Sledita jim razvoj inovativne organizacijske kulture in sprememba internih procesov. Taka mnenja so usmerjena v dolgoročno in trajno sposobnost prilagajanja spremembam, ki prihajajo, in ne samo v zahteve trenutnih razmer. Že stanje zrelosti internih procesov kaže, da neposreden razvoj vzvodov sprememb ni potreben samo za dolgoročne spremembe, temveč tudi za uspešno uresničevanje kratkoročnih, saj je poznavanje transformacijskega procesa, njegovih možnosti in tudi pasti bistveno za vsak transformacijski projekt. Kakovostno obvladovanje transformacijskega procesa pomeni sposobnost oblikovanja in sprejemanja jasnih in merljivih ciljev transformacijskih sprememb, ustrezno organiziranost za generiranje idej ter njihovo pretvarjanje v prakso delovanja, kulturo sodelovanja ter učinkovito izmenjavo in delitev informacij. Brez kakovostnega obvladovanja procesa transformacije se potencial transformacijskega projekta lahko hitro spremeni v proces običajnih sprememb in izničijo se prednosti transformacijskega procesa pred običajnim procesom sprememb.

4 UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Transformacija je proces nenehnega prilagajanja nenehno spreminjajočim se razmeram. Pri sprejemanju odločitve o posameznem projektu sprememb mora vodstvo sprejeti tudi jasne odločitve o globini in obsegu sprememb, ki jih je mogoče uresničiti le s široko paleto ukrepov s kratkoročnimi in dolgoročnimi učinki. Ukrepi se nanašajo na spremembe v modelu operativnega delovanja, v procesih in razvoju potenciala organizacije, brez katerih ni mogoče razviti trajne sposobnosti prilagajanja.

Proces transformacije se bistveno razlikuje od procesa sprememb, kot smo ga poznali v preteklosti. Zahteva jasno vizijo o spremembah, ki so potrebne in jih po koncu transformacijskega projekta organizacija pričakuje. Jasna in usklajena strategija poti do pričakovanih učinkov, ki jo sprejmejo vsi vključeni, je temeljna

podlaga, brez katere ni mogoče dosledno izvajati sprememb. Če organizacija vzpostavi proces izvajanja transformacijskih projektov in za spremembe angažira svoje najpomembnejše potenciale, so rezultati hitrejši, posledice sprememb bolj predvidljive in učinki sprememb bolj zanesljivo uresničljivi. Tudi bolj korenite spremembe v konceptih delovanja ne dajejo pričakovanih učinkov brez usklajene in merljive strategije, podprte z ustreznimi programi ukrepov in izbranimi viri. Oblikovanje strategije sprememb in njeno sprejemanje pa sta odvisna od sprememb na področjih vodenja in organizacijske kulture.

Dolgoročnih in trajnih sprememb ni mogoče uresničiti brez razvoja potencialov organizacije. Brez pravih investicij v razvoj kadra in strateških tehnologij, v izboljšanje dostopa do informacij ter pripravljenost na spremembe in akcijo bosta prilagajanje spremembam v okolju in uspešno uresničevanje poslanstva vedno težji. Transformacijski projekti in uporaba metodologije CD&E pa lahko odločno prispevata k večji inovativnosti, razvoju in verifikaciji konceptov ter razvoju organizacijske kulture za izzive prihodnosti.

V Srednjeročnem obrambnem programu je Vlada Republike Slovenije jasno opredelila ukrepe sprememb obrambnega resorja, ki se nanašajo tako na kratkoročne kot dolgoročne ukrepe. Brez dobrega razumevanja vzročno-posledičnih odnosov, celovitega obvladovanja procesa transformacije in sistematičnega vodenja projektov transformacijskih sprememb je v zelo spremenljivem okolju ekonomske situacije nemogoče predvideti učinke ukrepov. Enkratno spreminjanje procesov na daljše obdobje ne zadošča več, organizacija mora vzpostaviti svojo sposobnost stalnega in celovitega spreminjanja. Pri tem je ob spremembi modela procesov treba doseči tesno povezanost informacijske tehnologije, virov informacij z normativno ureditvijo in razvojem kadrovske kompetenc.

Za nenehno prilagajanje in uspešno uresničitev vsakega transformacijskega projekta in prilagajanja okolju v celoti so nujni aktivno sodelovanje vodstva, jasna strategija in njeno dosledno izvajanje v celotni organizaciji.

Literatura

1. Adachi, B., Helfrich, D., Schwartz, J., 2012. *Human capital trends 2012*. Deloitte Consulting LLP.
2. Alberts, D., Hayes, R., 2005. *Campaigns of Experimentation: Pathways to Innovation and Transformation*. Washington DC: CCRP Publication Series.
3. Attaran, M., 2004. *Exploring the relationship between information technology and business process reengineering*. *Information & Management*, 14, str. 585–596. Bakersfield: School of Business and Public Administration, California State University.
4. Buytendijk, F., 2009. *Performance leadership, The Next Practices to Motivate Your People, Align Stakeholders, and Lead Your Industry*. McGraw-Hill.
5. Cebrowski, A., 2003. *Military transformation, a strategic approach*. Office of Force transformation, USA DoD.
6. Gehman, H., Dubik, J., 2004. *Military transformation and Joint Experimentation: Two Views from Above*, *Defense Horizons*, Number 46, National Defense University, Washington.

7. Goffin, K., Mitchell, R., 2010. *Innovation Management, Strategy and Implementation using the Pentathlon Framework*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
8. Hammond, G., 2009. *Transformation - An Assessment. Crosscutting Issues in International Transformation*. Washington DC: National Defense University.
9. Kaplan, R., Norton, D., 2001. *The strategy-focused organization*. Harvard Business School Press.
10. Kruse, K., 2013. *What is leadership?* <http://www.forbes.com/sites/kevinkruse/2013/04/09/what-is-leadership/>. 8. 9. 13.
11. Labbe, P., 2005. *TTCP Guide for Understanding and Implementing Defense Experimentation*, <http://www.acq.osd.mil/ttcp/guidance/documents/GUIDExBookFeb2006.pdf>, 11. 4. 2012.
12. Laske, O., 2001. *A learning-and-growth metric for strategy focused organizations*. <https://balancedscorecard.org/Portals/0/PDF/Laske4.pdf>, 25. 9. 2013.
13. Martin, A., in Ernst, C., 2005. *Leadership, learning and human resource*.
14. *Management. Exploring leadership in times of paradox and Complexity* Emerald Group Publishing Limited: Corporate Governance. 5-3, str. 82–94.
15. McCauley, C., in Van Velsor, E., *The Center for Creative Leadership Handbook of Leadership Development*, 2. izdaja, San Francisco, CA: Jossey-Bass/Wiley Publishers.
16. McCauley, C. D., 2008. *Interdependent Leadership in Organizations*, Center for Creative leadership. Greensboro: North Carolina.
17. NATO MC, 2009. *MC Policy for NATO Concept Development and Experimentation, Military Decision on MC 0583*.
18. NATO SACT, 2005; *Managing transformation, Directive 80-7*.
19. O'Rourke, R., 2006. *Defense Transformation: Background and Oversight Issues for Congress. CRS Report for Congress*. Washington: Congressional Research Service. The Library of Congress.
20. Popovič, A., Coelho, P. S. & Jaklič, J. 2009. *The impact of business intelligence system maturity on information quality*. *Information Research*, 14(4) paper 417.
21. SAZU in avtorji, 2008, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2008, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC.
22. *Poslovni slovar*: <http://www.businessdictionary.com/definition/leadership.html>, 8. 9. 13.
23. *Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025*, Uradni list RS, št. 99/2010, z dne 7. 12. 2010, Ljubljana.
24. Roussel, J., 2008. *Capability-Driven Operational Transformation: A new approach to large-scale change management*. PRM.
25. Sloan E., 2007. *Military Transformation: Key Aspects and Canadian Approaches*. Ottawa: Canadian Defense & Foreign Affairs Institute.
26. Smith E., 2006. *Complexity, networking, and effects-based approaches to operations*. CCRP Publication Series, publications@dodccrp.org.
27. Šavc, P., Mikuž, I., 2011. *Razvoj Slovenske vojske v drugem desetletju njenega obstoja*. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske: *Sodobni vojaški izzivi* 13/št. 2, str. 61–81.
28. Šteiner, A., 2009. *Čas je za transformacijo*. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske: *Sodobni vojaški izzivi* 3/11, str. 119–123.
29. Šteiner, A., 2011. *Transformacija – jo hočemo, jo zmoremo?*, Ljubljana, Generalštab Slovenske vojske: *Sodobni vojaški izzivi* 13/št. 2, str. 43–61.
30. Teriff T., Osinga, F., Farell, T., 2010. *A Transformation Gap? American Innovations and European Military Change*. Stanford University Press.

VARNOST STAVB OB TERORISTIČNEM BOMBNEM NAPADU

SECURITY OF BUILDINGS IN THE EVENT OF A TERRORIST BOMB ATTACK

Povzetek Teroristične organizacije pogosto izvajajo bombne napade v bližini objektov, v katerih se ljudje zbirajo. Eksplozija v bližini stavbe ima lahko na stavbo katastrofalne učinke in lahko povzroči progresivno rušenje stavbe. Da bi ugotovil, kako varne so stavbe ob eksploziji, sem v članku s praktično računsko metodo pokazal učinke eksplozije in odziv gradbene konstrukcije glede na oddaljenost vira eksplozije in količine eksplozivnega sredstva. Preprečevanje progresivnega rušenja zgradbe, izpostavljene eksploziji, je glavni način obvarovanja stavb pred učinki eksplozije, to pa najlažje zagotovimo z vzpostavitvijo varnostne razdalje. Tako se prepreči možnost približevanja vira eksplozije v bližino stavb.

Ključne besede *Teroristični napad, eksplozija, udarni val, obtežba eksplozije, varnostna razdalja.*

Abstract Terrorist organizations often carry out attacks in the vicinity of buildings that serve as gathering points. A blast in the vicinity of any construction may have catastrophic consequences and can lead to progressive collapse of the building. In order to determine the level of safety of buildings in the event of a blast, I used a practical calculation method of blast effect and a structural response of buildings, depending on the amount of explosive used and its distance from the target. The main method to protect buildings, exposed to a blast, from effects of a blast is to prevent their progressive collapse. The easiest way to do this is to establish a safe distance, which prevents the source of a blast from getting close to a building.

Key words *Terrorist attack, blast, blast wave, blast load, safe distance.*

Uvod Zgradbe so od časov sodobnega vojskovanja izpostavljene bombnim eksplozijam, v zadnjih letih pa smo priča, ko zaradi groženj terorističnih napadov na zgradbe največjo nevarnost predstavljajo morebitni bombni napadi. Teroristične organizacije za doseg svojih ciljev največkrat uporabljajo improvizirana eksplozivna sredstva. Vse več je pobud za raziskave odpornosti gradbenih konstrukcij, obremenjenih z eksplozijo. Poleg tega potekajo številne raziskave in projekti, da bi razvili mehanizme ter sisteme za zmanjšanje posledic tovrstnih napadov, katerih glavni cilj je zagotoviti varnost ljudi v zgradbah. Ena izmed glavnih zakonitosti zagotavljanja zadostne robustnosti zgradb je preprečevanje progresivnega rušenja zgradbe, izpostavljene eksploziji. Z gradbenega vidika je treba zagotoviti konstrukcijski sistem, ki lahko prenese teroristični bombni napad brez poškodb ali z minimalno škodo. Objekti, ki bi morali biti grajeni tako, da bi prenesli obremenitev eksplozije, so predvsem objekti državnega pomena, ki bi se morali uporabljati tudi po bombnem napadu. Gradnja takih objektov zahteva veliko denarja, poleg tega pa se za doseg takih ciljev lahko zelo spremeni videz objektov, v nekaterih primerih pa tudi funkcionalnost objekta. Civilni objekti tako visokih stroškov ne prenesejo, vendar pa obstaja tudi zelo majhna verjetnost, da bo prišlo do terorističnega napada na tovrstne objekte. Na podlagi nekaterih študij (Bosiljkov, 2009, in Hinman, 2009) se je pokazalo, da imajo ukrepi za zagotovitev potresne odpornosti armiranobetonskih objektov lahko, ni pa nujno, tudi pozitivne učinke pri objektih, izpostavljenih eksplozijam.

Eksplozija kot izjemna obremenitev (v nadaljevanju povzeto po Carino, 2001) ob dogodku ustvari na konstrukcijo določeno obtežitev, ki je po nekaterih svojih lastnostih primerljiva z nam bolj znano potresno obtežitvijo. Pri teh dveh obtežitvah gre za povsem različni ekstremni sili, zaradi katerih se lahko ruši konstrukcija, pri obeh obtežitvah pa gre za dinamično obtežitev, dinamičen pa je tudi odziv konstrukcije. Pri obtežitvi eksplozije udarni val ustvari neposredno obtežitev na konstrukcijo, pri potresu pa se ustvari obtežitev, ki je posledica tresenja tal. Tudi ob eksploziji se tla tresejo, vendar je ta del obtežitve razmeroma zanemarljiv. Obtežitev eksplozije v primerjavi s potresno obtežbo traja zelo kratek čas, učinek delovanja eksplozije v primerjavi s potresom pa je lokalni. Sposobnost ohranjanja lokalnih poškodb brez popolne porušitve je bistvena podobnost med seizmično odpornostjo konstrukcij in odpornostjo konstrukcij pri delovanju eksplozije.

1 SPLOŠNO O EKSPLOZIJAM

Poznamo fizikalne, jedrske, električne in kemične eksplozije. V nadaljevanju bom obravnaval le kemične eksplozije, saj so eksplozivne snovi kemične substance ali zmesi kemičnih substanc (Mays, 1995).

Kemična eksplozija je proces zelo hitrega zgorevanja kemične substance (v nadaljevanju povzeto po Mays, 1995, str. 27), pri katerem nastanejo velike količine plinastih produktov, segretilih do visokih temperatur, zaradi česar se v okolju eksplozije zelo poveča tlak. V zelo kratkem času se sprosti veliko toplotne energije, ki se spremeni v mehansko delo. Pri detonaciji eksploziva si sledijo naslednji dogodki.

Eksplzivna reakcija ustvari vroče pline, ki so lahko pod pritiskom od 10.000 do 30.000 MPa (megapascal) in dosežajo temperaturo od 3000 do 4000 °C. Nato pride do širitve teh plinov, zato se mora zrak v okolici umakniti. Posledica tega procesa je plast stisnjenega zraka oziroma udarni val, ki nastane pred temi plini in vsebuje večino energije, sproščene pri eksploziji. Udarni val se nato sferično širi navzven od vira eksplozije, različne vrste tlaka na kraju eksplozije pa padejo na raven tlaka atmosfere. Z naraščajočo razdaljo se znižuje tudi tlak stisnjenega zraka na čelu udarnega vala. Plin se še naprej razširja, poleg tega se tudi ohlaja, tlak v okolici vira eksplozije pa pade malo pod atmosferski tlak. Rezultat čezmerne širitve plinov je sprememba smeri vala eksplozije, saj se ta zaradi majhne razlike v atmosferskem tlaku in tlaku plinov začne gibati proti viru eksplozije. To obdobje imenujemo negativna faza udarnega vala eksplozije. Potiskanje zraka in plinov stran od vira eksplozije se nato neha in sčasoma se razmere vrnejo v ravnovesje.

Na spodnjem grafu je prikazana časovna sprememba različnih vrst tlaka eksplozije, pri čemer so:

t – čas

t_a – čas prihoda čelnega udarnega vala

p_s – pozitivni tlak eksplozije

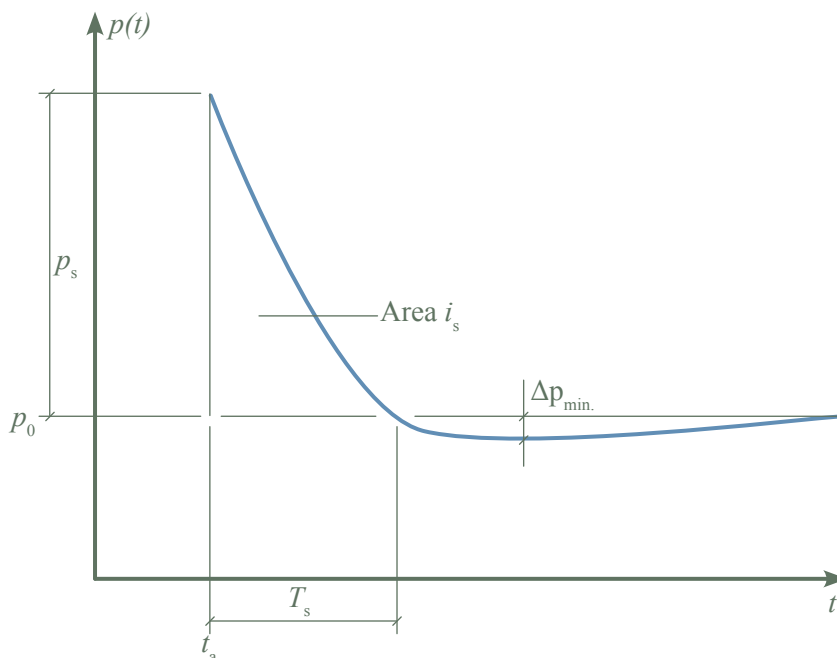
$\Delta p_{\min.}$ – negativni tlak eksplozije

T_s – trajanje pozitivne faze eksplozije

p_0 – atmosferski tlak

i_s – specifičen stranski impulz vala

Slika 1:
Časovna
sprememba
različnih vrst
tlaka eksplozije
(Mays, 1995,
str. 30)

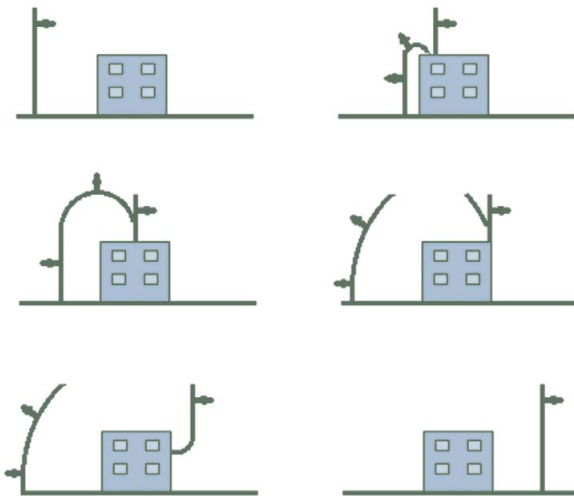

2 DELOVANJE UDARNEGA VALA EKSPLOZIJE NA OBJEKT

Udarni val je posledica eksplozije in povzroči delovanje velike sile v zelo kratkem času. Velikost udarnega vala eksplozije je obratno sorazmerna z oddaljenostjo od središča eksplozije (Carino, 2001).

Ob eksploziji v bližini stavbe se udarni val eksplozije približuje objektu in ga najprej zadane s sprednje, čelne strani objekta. Vpliv udarnega vala bo na izpostavljeno površino. Udarni val eksplozije bo na objekt deloval tako, da bo pritiskal na površino v smeri delovanja udarnega vala eksplozije, dokler bo udarni val deloval na sprednjo, čelno stran objekta. Udarni val se nato odbije od sprednje, čelne strani objekta, del udarnega vala, ki preide objekt ob strani in vrhu objekta, nato na zadnji strani objekta deluje tako, da povzroča srk (Glasstone, 1977).

Slika 2:
Delovanje
udarnega vala
eksplozije na
stavbo (narisano
po Glasstone,
1977)

Hitrost, s katero udarni val potuje po ozračju, imenujemo hitrost čelnega udarnega vala eksplozije, enota pa je $m/\mu s$. Najvišji tlak udarnega vala (p_s) pri detonaciji eksploziva, ki je postavljen na tleh, se meri v barih. Pri dimenzioniranju določenih elementov je poleg tlaka eksplozije treba upoštevati tudi rezultirajoči impulz eksplozije. Impulz udarnega vala eksplozije je vsa energija eksplozije, enote pa $kPa \mu s$. Odvisen je od tlaka eksplozije in časa trajanja obtežitve (Mays, 1995).

Pri srečanju udarnega vala z neskončno trdno površino se bo ta od trdne površine odbil, od geometrijske oblike in velikosti objekta pa je odvisno, kako se bo udarni val odbil. Nekatere geometrijske oblike objektov lahko tako le še povečajo učinek udarnega vala eksplozije, obstajajo pa tudi geometrijske oblike objektov, ki ta učinek zmanjšajo (Hinman, 2009).

Slika 3:
Oblike objektov,
ki povečajo
učinek udarnega
vala eksplozije
(narisano po
Hinman, 2009)

Slika 4:
Oblike objektov,
ki zmanjšajo
učinek udarnega
vala eksplozije
(narisano po
Hinman, 2009)

3 STANDARDI ZA DIMENZIONIRANJE STAVB, KI BI JIH ŽELELI ZAŠČITITI PRED DELOVANJEM EKSPLOZIJE

V okviru evrokodov¹ ni nobenih standardov za izračun odpornosti konstrukcije glede na obremenitev zaradi eksplozije. Eksplozije so (SIST EN 1991-1-7) definirane kot nezgodno projektno stanje. V okviru evrokodov je omenjeno le zagotavljanje robustnosti konstrukcije ob eksploziji plinskih jeklenk. Pri tovrstnih dogodkih je treba zagotoviti, da lokalna zrušitev konstrukcijskega elementa ne povzroči progresivne rušitve celotne konstrukcije.

V nadaljevanju so opisani protiteroristični standardi s področja stavb (UFC 4-010-01, 2003), razviti pa so bili na oddelku za obrambo Združenih držav Amerike. Vključujejo merila na področju načrtovanja, projektiranja, gradnje, posodobitve in obnove stavb. Ti standardi so kombinacija zahtev in predpisov. Merila so določena, da bi z njimi ublažili posledice bombnih terorističnih napadov. Večina stavb zagotavlja majhno zaščito pred bombnimi napadi. Z uporabo teh standardov zmanjšamo materialno škodo in preventivno obvarujemo človeška življenja. Pri načrtovanju zgradb pred uničujočim delovanjem eksplozije je treba upoštevati osnovna navodila za načrtovanje takšnih objektov.

¹ Evrokodi so standardi, ki določajo načela in pravila za zagotovitev varnosti, uporabnosti in trajnosti objektov, opisujejo osnove njihovega projektiranja ter preverjanja in dajejo usmeritve za dosego navedenih vidikov zanesljivosti objektov.

- Zagotoviti zadostno razdaljo med virom eksplozije in objektom: Primarna naloga načrtovanja je preprečitev možnosti približanja vira eksplozije objektu. To je najlažji in najcenejši način obvarovanja objekta pred učinki eksplozije.
- Preprečitev porušitve objekta: Za preprečevanje smrtnih žrtev je zelo pomembno, da ne pride do progresivnega rušenja objektov. Pri objektu ne sme priti do progresivnega rušenja, ne glede na to, kakšna je razdalja med virom eksplozije in objektom ali kako se objekt odzove na obtežitev.
- Izbira primerne materiala: Kadar se ob eksploziji ne poruši celoten objekt, lahko razbitine stekla oziroma delov konstrukcije povzročijo veliko smrtnih žrtev. Za zmanjševanje takšne nevarnosti je treba v objekt vgrajevati ustrezen material.
- Izbira lokacije objekta: Primerna lokacija objekta lahko močno zmanjša možnost bombnega napada.
- Omogočena nadgradnja objektov: Ob povečanju nevarnosti bombnega napada na območju, kjer je objekt, mora ta omogočati tako nadgradnjo, da bo objekt ob bombnem napadu varen.

Natančna določila so opredeljena v standardih. V njih je vse od načrtovanja stavb do načrtovanja njihove okolice in pripadajoče infrastrukture, ki je pomembna za delovanje stavbe. V nadaljevanju so opisani standardi, ki predvidevajo kemično eksplozijo v bližnji okolici objekta.

Najpomembnejši standard je tisti, ki določa minimalno razdaljo med virom eksplozije in objektom. To je stroškovno najbolj učinkovita rešitev. Omenjeno razdaljo zagotovimo tako, da onemogočimo, da so eksplozivna sredstva aktivirana v bližini objektov. Z različnimi rešitvami poskušamo zadržati aktiviranje eksplozivnih sredstev zunaj varnostne razdalje med virom eksplozije in objektom. Standard v nadaljevanju določa varnostno razdaljo za objekte, ki so bili grajeni brez posebnih načrtovanj za objekte, obremenjene z eksplozijo. Varnostne razdalje, ki jih določa predpis, so navedene v spodnji preglednici. V preglednici se pojavljata dve kategoriji eksplozije. Eksplozivna sredstva kategorije I so eksplozivi s takšno težo, da so nameščeni v vozilih, kategorijo II pa predstavljajo take vrste eksploziva, ki so tako težke, da se jih v bližino+ objektov lahko prinese v rokah. Kontrolirano območje, ki je navedeno v preglednici, je nadzorovano območje. To območje je razdalja od stavbe do tam, kjer poteka nadzor. Kontrolirano območje temelji na predvidevanju, da bodo odkrita vsa eksplozivna sredstva, če jih bodo želeli transportirati na to območje. Če okrog stavbe ni kontroliranega območja, je ena izmed rešitev, da se ceste in parkirnišča ne gradijo bližje, kot je za posamezno stavbo določeno z varnostno razdaljo. Pri novejših objektih je dovolj, da se upošteva minimalna razdalja med potencialnim virom eksploziva in objektom. Če gre za starejše objekte in se ne morejo zagotoviti razdalje za običajno konstruirane objekte, ki so navedene v preglednici, se lahko uporabi minimalna razdalja, vendar le, če se z analizo dokaže, da objekt lahko zdrži eksplozijo. Razdalja za običajno grajene objekte se uporablja pri stavbah brez posebne analize. Analizo je treba narediti, če ima objekt tri ali več etaž. S to analizo mora biti ugotovljena razdalja, pri kateri ne bo prišlo do progresivnega rušenja objekta.

Tabela 1:
Varnostna
razdalja za nove
in obstoječe
objekte (UFC
4-010-01, 2003,
str. 40)

Lokacija eksplozije	Vrsta objekta	Merodajna stopnja zaščite	Varnostna razdalja		Merodajna eksplozivna polnitev
			Razdalja pri običajno konstruiranih objektih (m)	Minimalna razdalja (m)	
Kontrolirano območje ali parkirna mesta in ceste brez kontrole	Vojaški objekti	Nizka	45	25	I
	Javne stavbe	Nizka	45	25	I
	Stanovanjske stavbe	Zelo nizka	25	10	I
Kontrolirano območje parkirnih mest in cest	Vojaški objekti	Nizka	25	10	II
	Javne stavbe	Nizka	25	10	II
	Stanovanjske stavbe	Zelo nizka	10	10	II
Zabojniki za odpadke	Vojaški objekti	Nizka	25	10	II
	Javne stavbe	Nizka	25	10	II
	Stanovanjske stavbe	Zelo nizka	10	10	II

Standardi določajo tudi, kako mora biti urejena okolica objekta. Ta mora biti pregledna, kajti oseba, ki bo eksploziv namestila v bližino objekta, eksploziva ne bo namestila tako, da bo na vidnem mestu in ga bodo lahko ljudje odkrili že pred aktivacijo. Okrog stavb mora zato biti v razdalji desetih metrov prostor, ki je pregleden. Znotraj tega prostora ne sme biti zabojnikov za odpadke, saj so ti odlično skrivališče za postavljanje improviziranih eksplozivnih sredstev. Znotraj tega prostora tako ne sme biti ničesar, kar bi omogočilo prekrivanje eksplozivnih sredstev.

Standardi posegajo tudi v dimenzioniranje objektov. Vsi elementi objektov, ki so lahko v prihodnosti cilj bombnih terorističnih napadov, morajo biti dimenzionirani po navodilih za dimenzioniranje takšnih objektov.

Standard posebej obravnava stavbe, ki imajo tri ali več etaž. Glavno nevarnost za tovrstne stavbe predstavlja progresivno rušenje. Take stavbe morajo biti zato načrtovane tako, da zaradi lokalnih poškodb, ki jih lahko povzroči eksplozija, ne pride do progresivnega rušenja celotne stavbe.

4 ANALIZA OBJEKTA, NA KATEREGA DELUJE EKSPLOZIJA, IN DOLOČITEV VARNOSTNE RAZDALJE

Za določitev varnostnega območja okrog stavbe, znotraj katerega se ne sme zgoditi eksplozija, je treba narediti analizo stavbe, obremenjeno z obremenitvijo eksplozije. V analizi je treba upoštevati več spremenljivk, kot so različne količine eksploziva, vrste eksploziva, oddaljenosti eksplozije od objekta in kot, pod katerim deluje eksplozija na objekt (Asprone, 2008). Prav tako ima okolica objekta velik vpliv na obremenitev eksplozije, ker se lahko obremenitev eksplozije z različnimi odboji poveča. Na

obremenitev eksplozije ima velik pomen tudi vpliv oblike objekta, na katerega deluje obremenitev eksplozije. Za analizo moramo povsem poznati konstrukcijo stavbe in če je mogoče, je treba pridobiti vse načrte izvedenih del na stavbi. Iz teh načrtov je razvidno, kateri materiali so bili uporabljeni ter kakšni so armiranja in vse dimenzije vgrajenih gradbenih elementov. Te podatke potrebujemo, da lahko analiziramo odziv objekta na eksplozijo. Analiza temelji na predvidevanjih (Cormie, 2009) vedenja armiranega betona, obremenjenega z obremenitvijo eksplozije.

4.1 Odziv objekta, obremenjenega z obremenitvijo eksplozije

Glede na razmerje med trajanjem obremenitve udarnega vala eksplozije in lastnega nihajnega časa konstrukcije (v nadaljevanju povzeto po Mays, 1995) določimo, kako bo eksplozivna obremenitev delovala na konstrukcijo, in sicer statično, dinamično ter impulzivno. Eksplozivno obremenitev približno modeliramo kot trikotno obremenitev, pri čemer je na začetku največja in nato sčasoma pada. Odziv sistema z eno prostostno stopnjo, ki je obremenjen z eksplozivno obremenitvijo, razdelimo na fazo, ki se ujema s trajanjem obremenitev, in na fazo lastnega nihanja.

- Dolga pozitivna faza v primerjavi s trajanjem lastnega nihanja konstrukcije. Obravnavamo dogodek, pri katerem je čas trajanja pozitivne faze eksplozije veliko daljši od časa lastnega nihanja konstrukcije. Ko je objekt obremenjen z eksplozijo, so maksimalni premiki funkcija obremenitev eksplozije in togost konstrukcije. Maksimalen premik je dosežen, še preden se je obremenitev eksplozije bistveno zmanjšala. V takšnem primeru obremenitev imenujemo kvazistatična obremenitev.
- Kratka pozitivna faza eksplozije v primerjavi s trajanjem lastnega nihanja konstrukcije. V tem primeru je obravnavan dogodek, pri katerem je čas trajanja pozitivne faze eksplozije veliko krajši od časa lastnega nihanja konstrukcije. Obremenitev se je nehala, preden se je objekt odzval nanjo. Večina deformacij se zgodi v času, daljšem od trajanja pozitivne faze eksplozije. Udarni val eksplozije bo minil, še preden se bo objekt odzval. Tak dogodek imenujemo impulzna obremenitev.
- Enako trajanje pozitivne faze obremenitve in lastnega nihajnega časa konstrukcije. V tem primeru sta trajanje pozitivne faze eksplozije in čas lastnega nihanja konstrukcije približno enaka. Obremenitev ob takšnem režimu imenujemo dinamična obremenitev.

4.2 Obremenitev eksplozije

Naslednji korak pri analizi je, da na objekt računsko nanese obremenitev eksplozije (Wassef, 2010). Obremenitev je odvisna od več spremenljivk in jo nanese za vse mogoče spremenljivke, torej se naredi obremenitev za različne količine eksploziva. Najbolje jo je narediti za tri tipe, in sicer eksploziv v kovčku s 25 kilogrami TNT², za avtomobil bombo z 250 kilogrami TNT in za tovornjak bombo s 1250 kilogrami TNT. Za izračun obremenitev eksplozije se vse vrste eksplozivov računsko pretvorijo v

² TNT – trinitrotoluen.

eksploziv TNT. Vsak eksploziv ima določen koeficient mase eksploziva v primerjavi z eksplozivom TNT. Vir eksplozije postavljamo na različne lokacije, saj eksplozija na objekt z vsake lokacije deluje drugače.

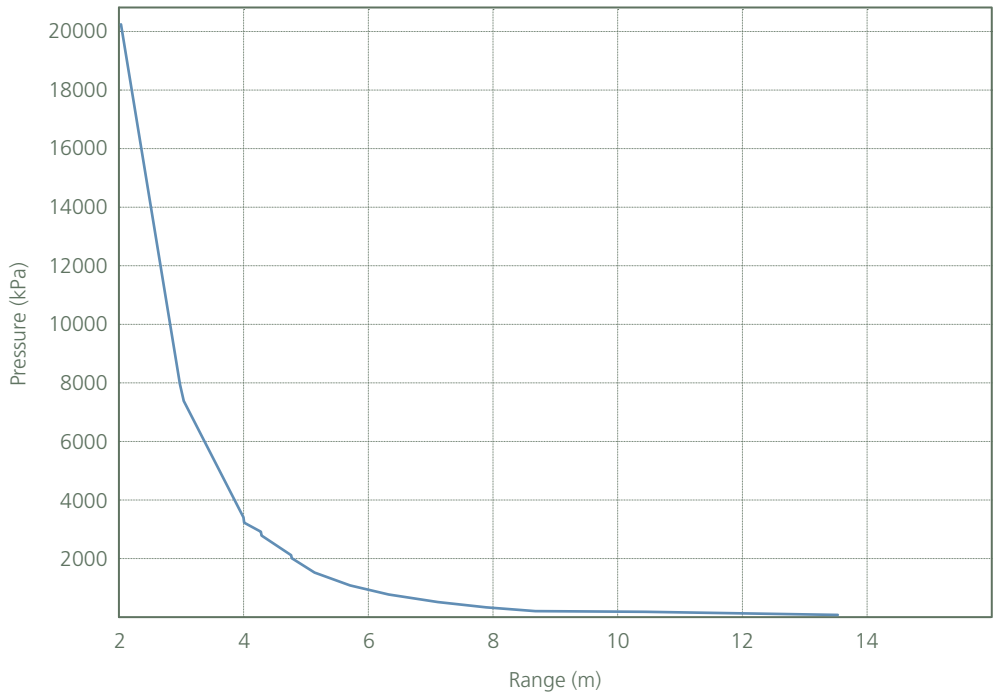
Obremenitev se določa z računalniškim programom A.T.Blast³. Program omogoča uporabniku, da določi maksimalno in minimalno razdaljo eksplozije do ploskve, na katero deluje. Uporabnik določi tudi težo eksploziva in kot delovanja eksplozije na izpostavljeno ploskev objekta. Na podlagi danih parametrov nam program izračuna hitrost udarnega vala, čas od detonacije eksplozije do začetka delovanja obremenitve eksplozije na ploskev, tlak eksplozije, impulz eksplozije in čas trajanja delovanja obremenitve. Primeri rezultatov za eksplozijo s polnitvijo 25 kilogramov TNT so prikazani v spodnjem grafu in tabeli. V programu je bilo določeno, naj izračuna rezultate na vsaka dva metra, in sicer od dveh do šestnajst metrov, pri čemer je bil kot delovanja eksplozije na ploskev 0°.

Tabela 2:
Prikaz rezultatov
udarnega vala
v tabeli za 25
kilogramov TNT
(A.T.Blast)

Razdalja	Hitrost	Čas začetka obremenitve	Tlak	Impulz	Trajanje obremenitve
(m)	(m/μs)	(μs)	(kPa)	(kPa-μs)	(μs)
2	1,7	0,7	20747,29	4380,58	0,42
4	0,88	2,44	3334,17	1712,86	1,03
6	0,61	5,2	978,02	1031,04	2,11
8	0,5	8,8	424,72	730,57	3,44
10	0,45	13,01	235,87	563,58	4,78
12	0,42	17,63	153,06	457,95	5,98
14	0,4	22,54	109,9	385,28	7,01
16	0,39	27,64	84,53	332,33	7,87

³ Računalniški program (ARA Computer Technologies), namenjen določanju parametrov udarnega vala eksplozije.

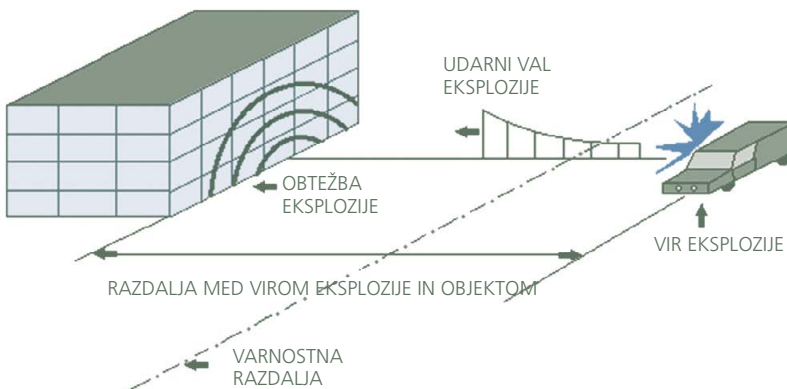
Slika 5:
Grafični prikaz sprememb tlakov eksplozije s 25 kilogrami TNT glede na razdaljo, izračunan s programom A.T.Blast

4.3 Izračun varnostne razdalje med virom eksplozije in objektom

Cilj te analize je, da ugotovim, kako daleč od stavbe se mora zgoditi eksplozija s 25, 250 in 1250 kilogrami eksploziva TNT, da ne pride do progresivnega rušenja stavbe. To razdaljo imenujemo varnostna razdalja.

Slika 6:
Varnostna razdalja med virom eksplozije in objektom, na katerega eksplozija deluje (narisano po Hinman, 2009)

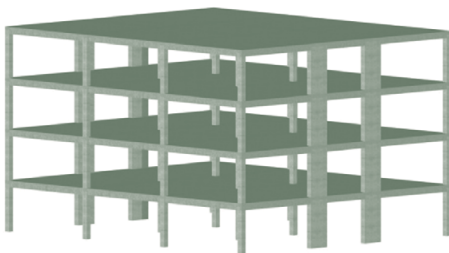
Najprej je treba ugotoviti, rušitve katerih stebrov povzročijo progresivno rušenje stavbe. Za vse prečke objekta se izračunajo mejne vrednosti momentov. V nadaljevanju se določi, kakšno obremenitev eksplozija povzroči na določeni razdalji. Nato se v programu SAP2000⁴ modelira steber in se ga obremeni z obremenitvijo, ki jo povzroča eksplozija na določeni lokaciji. Steber se nato v programu SAP2000 analizira z modalno analizo. Če je moment, ki ga povzroči obremenitev eksplozije, večji od mejnega momenta, pomeni, da se je steber zrušil. Nato se že modeliranemu objektu v programu SAP2000 smiselno odstranijo stebri in določijo različne kombinacije odstranjenih stebrov. Za vsako kombinacijo odstranjenih stebrov se naredi statična analiza stavbe. Po končani statični analizi se preverijo vse notranje sile, ki jih povzročajo lastna, stalna in spremenljiva obremenitev. Preveri se, ali so presežene mejne vrednosti notranjih sil v posameznih elementih. Za elemente, pri katerih so presežene mejne vrednosti notranjih sil, se predvideva, da so porušeni, zato se jih odstrani. Ponovno se naredi statična analiza, če so bile mejne vrednosti v drugih elementih presežene, pa pomeni, da je zaradi lokalne rušitve določenih stebrov prišlo do progresivnega rušenja objekta. S to analizo se tako dobijo vse kombinacije porušanih stebrov, ki povzročijo progresivno rušenje stavbe.

Če je bila obremenitev na tej lokaciji postavitve vira eksplozije tolikšna, da poruši takšno kombinacijo stebrov, da pride do progresivnega rušenja stavbe, pomeni, da je treba izbrati novo lokacijo postavitve vira eksplozije. Ta lokacija se izbere na večji razdalji in se še enkrat naredi celotna analiza. Postopek ponavljamo toliko časa, da pridemo do razdalje, na kateri ne pride več do rušenja stavbe, tako pa dobimo varnostno razdaljo med virom eksplozije in stavbo.

4.4 Primer analize stavbe, ob kateri se zgodi eksplozija

V nadaljevanju bom opisal primer analize delovanja eksplozije avtomobila bombe, kar ustreza 250 kilogramom TNT, na stavbo, oddaljeno 22 metrov. Obravnaval sem poslovno-stanovanjsko zgradbo, ki ima poleg pritličja še tri etaže. Predvidel sem, da je na fasadi stavbe lamelirano steklo, zato se vsa obremenitev eksplozije prenese na armiranobetonsko konstrukcijo. Arhitektura stavbe je prikazana na sliki 7. Stavba je dimenzionirana (Beg, 2009) skladno z evrokodom.

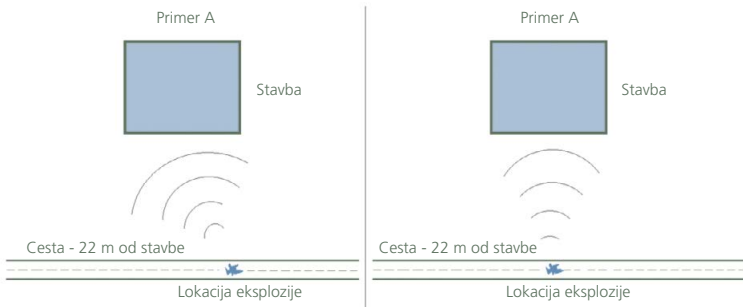
Slika 7:
Stavba v
3D-tehniki

⁴ Program SAP2000 je profesionalen programski paket za linearno ali nelinearno analizo in dimenzioniranje konstrukcij in konstrukcijskih sistemov.

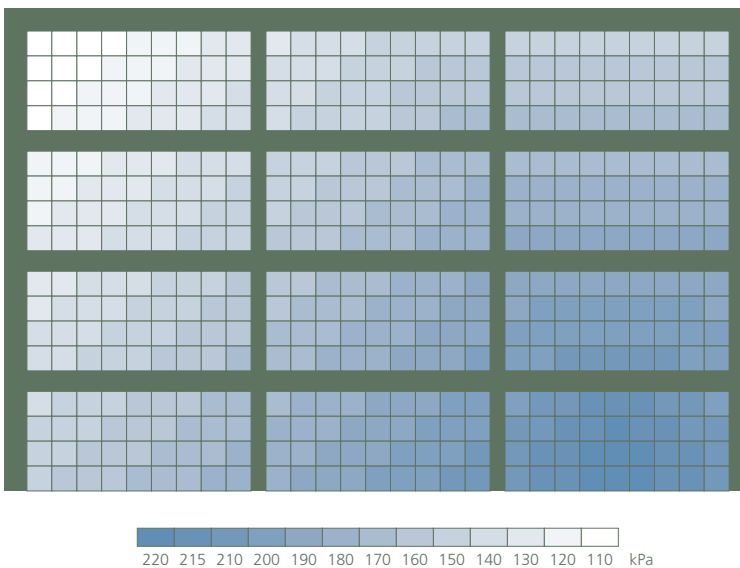
Cesta je 22 metrov oddaljena od stavbe, zanimalo pa me je, ali pride ob eksploziji avtomobila bombe do progresivnega rušenja stavbe. Analizo sem naredil za različni lokaciji eksplozije. V primeru A delovanja eksplozije na stavbo sem predvidel, da se eksplozija zgodi na cesti pravokotno ob robu stavbe. V primeru B delovanja eksplozije na stavbo sem predvidel, da se eksplozija zgodi na cesti pravokotno na sredino stavbe.

Slika 8:
Tloris lokacije
eksplozije (levo
primer A, desno
primer B)

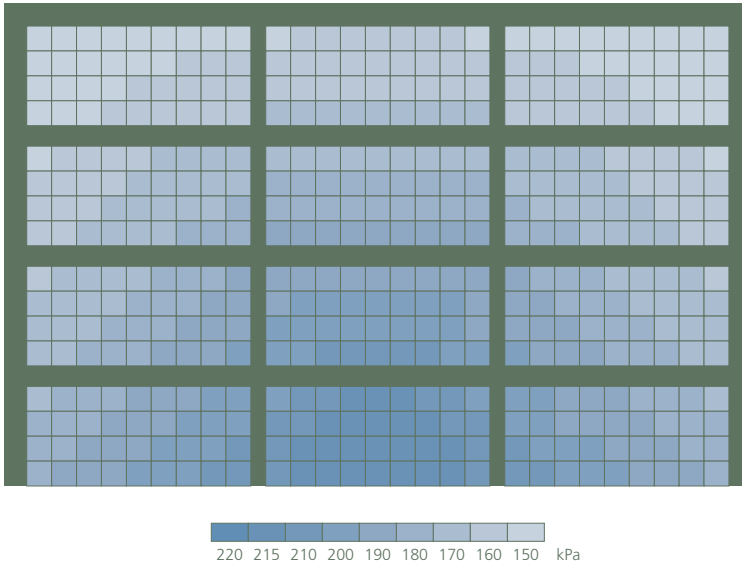
Rezultati analize v primeru A. Delovanje obremenitve udarnega vala je prikazano na sliki 9. V tovrstnem primeru je obremenitev eksplozije porušila le najbolj obremenjen stebel, kar pa ne povzroči progresivnega rušenja stavbe.

Slika 9:
Obremenitev
eksplozije na
fasado stavbe v
primeru A

Rezultati analize v primeru B. Delovanje obremenitev udarnega vala je prikazano na sliki 10. V tovrstnem primeru je obremenitev eksplozije porušila takšno kombinacijo stebrov, da pride do progresivnega rušenja stavbe.

Slika 10:
Obremenitev
eksplozije na
fasado stavbe v
primeru B

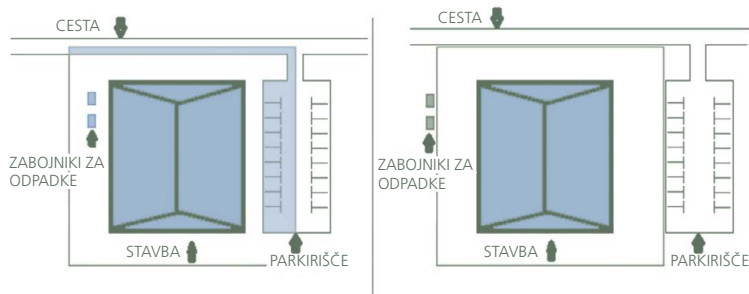
Zgornja analiza je pokazala, da bi bile posledice eksplozije avtomobila bombe v primeru B za katastrofalne. V primeru A ne pride do rušenja stavbe, ker udarni val deluje pod večjim kotom kot v primeru B in je posledično obremenitev v primeru A manjša. V primeru A je tudi razdalja med virom eksplozije in skrajno točko na fasadi, na katero udarni val deluje, večja kot v primeru B. To pomeni, da je v primeru A zato tudi obremenitev nekoliko manjša kot v primeru B, saj udarni val z večjo razdaljo slabi. Posledično udarni val v primeru A povzroči prav toliko manjšo obremenitev od udarnega vala v primeru B, da ne povzroči progresivnega rušenja stavbe.

4. 5 Ukrepi za zagotavljanje varnostnega območja okrog stavbe

Najučinkovitejši ukrep, s katerim zagotovimo varnostno območje okrog stavbe, je preureditev okolice. Okolica se preuredi tako, da se onemogoči dostop z vozili na varnostno območje, zato posledično vozilo z eksplozivom ne more v takšno bližino objekta, da bi se zaradi eksplozije rušile stavbe. Na sliki 10 je prikaz preureditve okolice objekta po opravljeni analizi vpliva eksplozije in določitvi varnostnega območja. Na levi strani slike vidimo prvotno stanje okolice stavbe in z rdečim kvadratom določeno območje, na katerem ne sme priti do eksplozije. Z oranžno barvo je označen del parkirišča in ceste, ki posega na varnostno območje. Na desni strani slike je okolica po analizi stavbe preurejena, tako da se znotraj varnostnega

območja vozila ne morejo voziti in parkirati. Parkirna mesta se prestavijo zunaj varnostnega območja, prav tako se tudi cesta premakne zunaj varnostnega območja (povzeto po UFC 4-010-01, 2003).

Slika 11: Prikaz preureditve okolice objekta po opravljeni analizi vpliva eksplozije in določitvi varnostnega območja (pripravljeno po UFC 4-010-01, 2003)

Sklep Uporabljena metodologija določanja vpliva eksplozije na objekte vsebuje nekatere pomanjkljivosti, in sicer ni upoštevana komponenta srka obremenitve in lege sosednjih objektov, predvidena sta idealna sferična eksplozija in le en dogodek, torej eksplozija, plošče konstrukcije so bile obravnavane kot idealno toge itn., vendar je s stališča inženirskega pristopa dovolj natančna za definiranje varnostne razdalje za obravnavani objekt.

Živimo v času, ko skoraj ne mine dan, da ne bi mediji poročali, da se je nekje v svetu zgodil bombni teroristični napad. Če bi želeli povečati varnost sedanjih stavb, ki jih potencialno ogroža bombni teroristični napad, bi morali vsako potencialno ogroženo stavbo analizirati glede vpliva eksplozije. Iz rezultatov analize bi dobili določeno varnostno območje okrog stavbe, ki bi ga morali nadzirati fizično ali s tehničnimi ukrepi.

Literatura

1. Asprone, D., Jalayer, F., Prota, A., Manfredi, G. 2008. *Proposal of a probabilistic model for multi-hazard risk assessment of structures in seismic zones subjected to blast for the limit state of collapse*: 10 str. http://wpage.unina.it/fatemeh.jalayer/Publications_file/SSBlast.pdf, 27. 10. 2010.
2. Beg, D., Pogačnik, A. 2009. *Priročnik za projektiranje gradbenih konstrukcij po evrokod standardih*. Ljubljana, Inženirska zbornica Slovenije: str. 1077
3. Bosiljkov, V., Gostič, S., Kržan, M., Antolinc, D., Žarnić, R. *Izdelava in demonstracija modela za načrtovanje ohranjanja umetnostnozgodovinske dediščine v vojnih spopadih: končno poročilo za CRP MIR M4-0207*. Ljubljana: UL FGG: ZRMK Inštitut, 2009.
4. Carino, N., Lew, H. 2001. *Summary of NIST/GSA Workshop on Application of Seismic Rehabilitation Technologies to Mitigate BlastInduced Progressive Collaps*. 17 str. <http://www.fire.nist.gov/bfrlpubs/build01/PDF/b01055.pdf>, 24. 1. 2011.
5. Cormie, D., et al. 2009. *Blast effects on buildings Second edition*. London, Thomas Telford Limited, 40 Marsh Wall, London E14 9TP: str. 255

6. *Glasstone, S., Dolan, P. 1977. Effects of nuclear weapons.*
7. *Hinman, E., 2009. Blast Safety of the Building Envelope. http://www.wbdg.org/resources/env_blast.php, 15. 10. 2010.*
8. *Mays, G., Smith, P. 1995. Blast effects on buildings. London, Thomas Telford Publications, Thomas Telford Services Ltd, 1 Heron Quay, London E14 4JD.*
9. *SIST EN 1991-1-7: 2006, Evrokod 1: Vplivi na konstrukcije – 1–7 del: Splošni vplivi – Nezgodni vplivi.*
10. *SIST EN 1998-1: 2005, Evrokod 8: Projektiranje potresnoodpornih konstrukcij – del 1: Splošna pravila, potresni vplivi in vplivi na stavbe.*
11. *Wassef, W., et al. 2010. Blast-Resistant Highway Bridges, Design and Detailing Guidelines. Washington, Transportation research board: 143 str. http://onlinepubs.trb.org/onlinepubs/nchrp/nchrp_rpt_645.pdf, 11. 12. 2010.*
12. *UFC 4-010-01. 2003. DoD Minimum Antiterrorism Standards for Buildings: http://www.wbdg.org/ccb/DOD/UFC/ufc_4_010_01.pdf, 27. 1. 2011.*

OBVLADOVANJE INFORMACIJ IN OMREŽNO SODELOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI – NUJNO ALI LE AKTUALNO

INFORMATION MANAGEMENT AND NETWORK COLLABORATION IN THE SLOVENIAN ARMED FORCES – A NECESSITY OR ONLY A TOPICAL ISSUE

Povzetek Živimo v času, ko sta obseg in zapletenost informacij čedalje večja, zato postaja tudi področje celovitega obvladovanja informacij s finančnega vidika čedalje pomembnejše. Čedalje pomembnejše pa je tudi vprašanje urejanja obvladovanja informacij v SV. Učinkovit proces obvladovanja informacij mora zagotoviti, da so prave informacije v procesih na voljo tako, kot je treba. Kljub množici številnih tehnologij in aplikativnih rešitev obvladovanje informacij brez ustreznega obvladovanja dejavnikov organizacijske kulture in sodelovanja, delitve informacij ter obvladovanja informacijskih potreb ni mogoče pričakovati večje učinkovitosti procesov. Članek ugotavlja, da raven celovitega obvladovanja informacij pozitivno vpliva na raven učinkovitosti in hitrost izvajanja procesov. Med vplivnimi dejavniki izstopata obvladovanje informacijskih potreb in organizacijska kultura.

Ključne besede *Obvladovanje informacij, upravljanje informacij, omrežno sodelovanje, procesi, portal.*

Abstract We are living in the time in which the extent and complexity of information are increasing. As a result, the financial aspect of comprehensive information management is becoming more important. Furthermore, the information management in the Slovenian Armed Forces is acquiring an increasingly significant role as well. An effective information management process ensures that the right information is available as and when needed. Despite numerous technologies and applied solutions, we cannot expect a higher level of efficiency without the adequate management of aspects relating to organizational culture, cooperation, information sharing and information needs. The article determines that comprehensive information management has a positive impact on the level of effectiveness and speed of process execution. In this context information management and organisational culture are the most influential factors.

Key words *Information management, network collaboration, process, portal.*

Uvod Med ekonomsko krizo in zmanjševanjem proračunskih sredstev se organizacije spopadajo z izzivom, kako kratko- in dolgoročno z uporabo sedanjih tehnologij izboljšati podporo uresničevanju ciljev organizacije. Tudi v Slovenski vojski (SV) se srečujemo z množico informacijskih sistemov, ki pogosto niso ustrezno izkoriščeni in povezani, da bi omogočali izmenjavo informacij za uspešno sodelovanje udeleženih v procesu, ki je nujno, če želimo biti učinkoviti. Če transformacija sistemov poteka brez temeljitih analiz procesov, delovnih tokov in informacijskih potreb udeleženih v njih, ni mogoče pričakovati višje stopnje izkoriščenosti informacijskih tehnologij kljub uvajanju novih tehnoloških rešitev. Področje obvladovanja informacij danes bistveno presega že davno uveljavljen proces upravljanja dokumentov. Obseg, različnost in zapletenost podatkov, ki prihajajo v organizacijo, nikoli niso bili večji. Ustrezna organizacija, kakovost in učinkovitost obvladovanja informacij so tudi v SV bistven vzvod organizacije za odzivanje na pritiske sodobnega časa.

Informacije se danes pojavljajo v najrazličnejših oblikah (simulacijski modeli, kratki filmi, kratka sporočila, kratke objave in sporočila na socialnih omrežjih), kar vodi k zahtevi po njihovem obvladovanju in usmerjanju za največjo korist organizacije.

Natova doktrina (Nato Joint doctrine for information management – JDN IM, 2006) poudarja, da je za uresničevanje ciljev obvladovanja informacij pomembna jasnost zahtev po informacijah. Te so opredeljene kot del procesa načrtovanja, s katerim se izrazi nameravana aktivnost oziroma učinek te aktivnosti. Je aktivnost v posameznem procesu ali dejavnosti, s katero je izraženo, kje, kdaj in zakaj je neka informacija nujna. Te informacije so tudi del arhitekture sistemov. V razmerah, v katerih informacijske storitve temeljijo na posameznih tehnoloških rešitvah, ne na skupni informacijski arhitekturi, je učinkovit dostop do informacije uporabniku pogosto še vedno zelo otežen.

Celovito obvladovanje informacij je zaradi novih tehnologij ter velike količine informacij zelo zapleteno in obsežno področje. Avtorji ugotavljajo, da za uspešno delovanje organizacije informacijska tehnologija ni dovolj, saj je treba obvladovati informacijo v celotnem življenjskem ciklu, z informacijsko tehnologijo ali brez nje. Kljub velikim investicijam v tehnologijo zaradi spreminjajočega se okolja še ni garancije, da bo ustrezna informacija tudi pravočasno na voljo.

V članku analiziramo obvladovanje informacij v SV in ga primerjamo z drugimi organizacijami. V SV je področje normativno urejeno od leta 2010 z Direktivo za upravljanje z informacijami¹. Na tej podlagi je bil leta 2013 formalno ustanovljen oddelek za upravljanje informacij, kar je nujen formalni korak za razvoj področja. Normativna ureditev seveda še ne pomeni uspeha v praksi, saj neustrezno razlikovanje informacije in informacijske tehnologije povzroča napetosti med nosilci tehnologije

¹ *Angleška beseda Information management je bila v SV leta 2010 prevedena kot upravljanje z informacijami (upravljanje informacij). Pozneje se je začel uporabljati prevod obvladovanje informacij, ki področje obsega bolj celovito.*

in nosilci procesov. Področje informacijske tehnologije tako še vedno prevzema področje vsebin, ob tem pa ne daje celovite podpore izvajalcem procesov. Področji obvladovanja informacij in informacijske tehnologije sta tesno povezani in drugo brez drugega ne moreta delovati.

Uvedba celovitega obvladovanja informacij v SV, le zaradi aktualnosti, ne more dati optimalnih rezultatov, če je uvedba elementov zmogljivosti področja (obvladovanje informacij, organizacijska struktura, organizacijska kultura in infrastruktura, usposobljenost kadra in uveljavljenost metod razvrščanja) pomanjkljiva.

Obvladovanje informacij je v Natu in drugih organizacijah, ki sledijo težnjam na področju obvladovanja informacij, sestavljeno iz varnostne politike, politike obvladovanja informacij, obvladovanja znanja, standardov, metapodatkov in taksonomij, med najpomembnejšimi. SV ima še veliko priložnosti, da razvije področja obvladovanja znanja ter uvedbe taksonomije in metapodatkov. Sprejeti bi bilo treba tudi standarde informacij (oblika informacij), saj je signirni načrt kot del normativne ureditve pregrob za učinkovito iskanje. Obvladovanje znanja ostaja na ravni zamisli. Normativne podlage, kot so komunikacijski načrt enot za obvladovanje informacij in pregledi informacijsko-komunikacijskih sistemov ter procesov, ki so namenjene izboljšavam, se uresničujejo le izjemoma. Področje varovanja informacij zahteva urejeno politiko dostopov skladno z normativno ureditvijo in politiko dostopov glede na potrebe po vedenju.

1 TEORIJA IN PRAKSA OBVLADOVANJA INFORMACIJ

Obvladovanje informacij vključuje ljudi, procese in tehnologijo, kar je danes tesno povezano z omrežnim sodelovanjem. Souporaba informacij je imperativ za učinkovito doseganje ciljev organizacije.

Nato je v podporo učinkovitemu odločanju oblikoval pobudo za spremembe pri obvladovanju informacij, s čimer naj bi se zagotovile prave informacije pravim ljudem, ob pravem času in v pravi obliki (Van Domselaar, 2010).

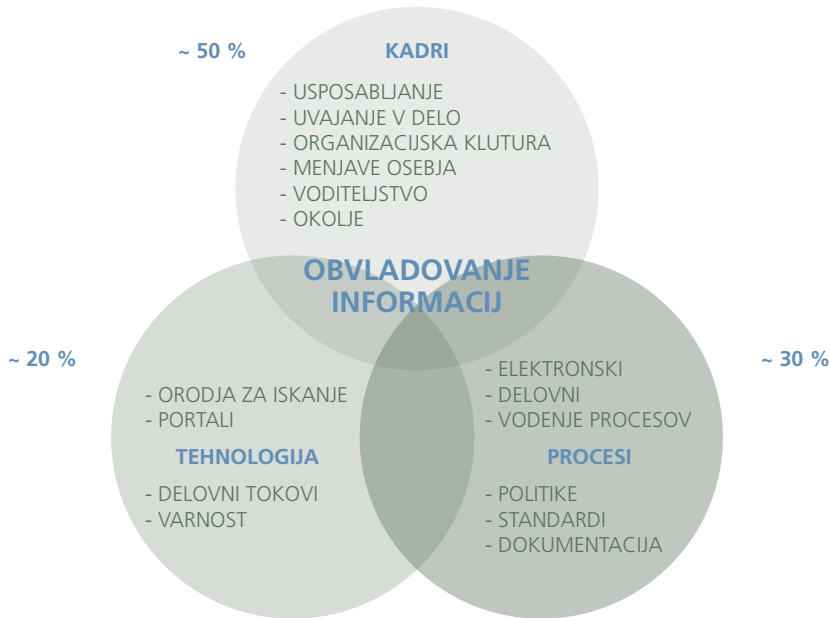
1.1 Pojmovanje obvladovanja informacij

Današnje organizacije razumejo informacije kot pomemben vir, na primer finančni ali materialni ipd. Primerno obvladovanje in uporaba informacije ustvarjata dodano vrednost s prepoznavnimi učinki. Organizacije, ki gledajo v prihodnost, obravnavajo informacije kot strateški vir, ki jim omogoča ustvarjati strateško prednost.

Vsak model obvladovanja informacij mora, kot menijo Lindermann in soavtorji (2005), vključiti kritične elemente, kot so ljudje in njihove vloge ter procesi in tehnologije za uvedbo (slika 1). K zagotovitvi kakovostnih informacij in njihove uporabnosti v procesih bistveno prispeva tudi struktura informacij.

Butler (2006) opozarja na pametnejšo uporabo informacij po načelu »naredi enkrat in večkrat uporabi, pri tem pa se izogibaj prenasičenju informacij in daj podatke tja, kjer so potrebni, ne pa povsod«.

Slika 1:
Obvladovanje
informacij (Nato
NIMA IKM
Introduction,
2010)

Linderman in soavtorji (2005) izpostavljajo poseben pomen dejavnosti razglasitve standardov, nadzora informacij, zagotavljanja, zbiranja, razširjanja in upravljanja informacij ter njihovega umika ali uničenja. Louwe in soavtorji (2010) namreč ugotavljajo, da je informacija najdragocenejše sredstvo organizacije, vendar so podatki povsod, in sicer v velikih količinah, ker so podvojeni, nasprotujoči si, nedostopni, nenadzorovani, netočni, brez pomena ali skriti v aplikacijah.

Disciplina obvladovanja informacij se deli na obvladovanje informacij z vidikov poslovanja in informacijske ter komunikacijske tehnologije. Poslovni vidik obravnava informacijo kot pomemben vir, tehnološki pa predvsem tehnološka vprašanja obdelave podatkov, pri čemer je vidik obvladovanja informacijske tehnologije preveč poudarjen, seveda na škodo obvladovanja informacij (Davenport in Prusak, 2000).

Izmenjava informacij in še posebno njihova souporaba sta tesno povezani z organizacijsko kulturo, ki takšno obnašanje spodbuja ali ovira, kar še otežuje vprašanje organizacijske umestitve obvladovanja informacij.

Organizacijska kultura je po Natovi doktrini (JDN IM, 2006) oblikovanje odnosa do vrednotenja, posredovanja, varovanja in ohranjanja informacij, skupaj z razvojem znanja posameznika in skupin.

Gurteen (1999) opozarja, da pomeni souporaba informacij drugačno videnje sveta, ki pa je izvedljivo le ob zavedanju uporabnikov, da jim tak način pomaga delo opraviti učinkoviteje. Wortel in drugi (2007) pa govorijo o dejavnikih, ki vplivajo na souporabo informacij v organizaciji in ugotavljajo, da kulturološki dejavniki, kot so organizacijska in informacijska kultura in drugi, precej vplivajo na odnos do souporabe informacij. Sociološki vidik opredeljuje vrednote, prepričanja in kulturo, iz česar je mogoče sklepati, da je razvoj kulture souporabe informacij bolj vprašanje vodenja kot pa informacijske tehnologije (McNulty, 2004).

Proces obvladovanja znanja pomaga znanje ustvariti, razširiti in porazdeliti. Obvladovanje znanja je zelo pomembno z vidika obvladovanja informacij, obsega pa pot od zbiranja podatkov do znanja za podporo odločanju.

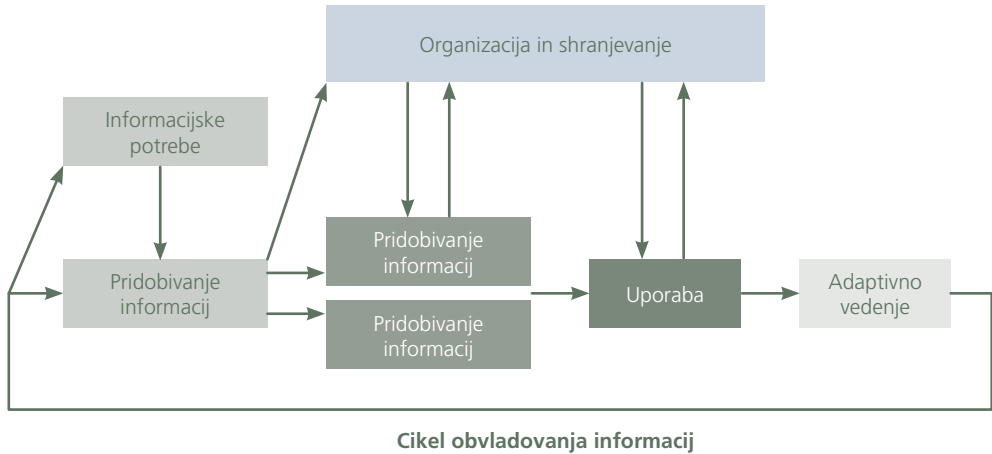
Velika količina podatkov nima dodane vrednosti, če iz njih ne pridobimo znanja. General Mattis (Call, 2009) ugotavlja, da je znanje oborožitev, ki jo uporabljamo vsakodnevno.

Call (2009) tudi ugotavlja, da velike količine podatkov in informacij same po sebi še ne pomenijo dodane vrednosti. Obvladovanje znanja vodi od podatka prek informacije do znanja, po korakih od identifikacije, ustvaritve, predstavitve ter omogočanja dostopa do usposobljenosti. Različne vire znanja je treba ustvariti tako, da jih bo mogoče analizirati, oblikovati in razvijati.

1.2 Življenjski cikel informacije in proces

Obvladovanje informacij v povezavi z ljudmi in tehnologijo v organizaciji je dejavnik, pri katerem napake slabijo delovanje organizacije. Organizacija lahko oslabi tudi zaradi tekme med notranjimi skupinami, ki so posledica pomanjkanja skupnega razumevanja, povzročenega z napačnim pretokom informacij. Organizacija tako ne zna več črpati strokovnega znanja svojih članov in kljub dobri tehnološki opremljenosti ter dobrim namenom sprejema slabe odločitve. To so nekateri znani simptomi, povezani s slabim obvladovanjem informacij. Orodja in viri informacij sicer lahko v teh razmerah pomagajo, vendar morajo biti zasnovani in razviti s širšim razumevanjem, kako se informacije v organizacijah ustvarjajo in uporabljajo (Choo, 1997).

Slika 2:
Cikel obvladovanja informacij
(Choo, 2002)

Choo (2002) je prikazal obvladovanje informacij kot cikel šestih med seboj povezanih aktivnosti, ki delujejo hkrati z aktivnostmi učenja v organizaciji (identifikacija informacijskih potreb, pridobivanje informacij, organizacija informacij in hranjenje, razvoj informacijskih produktov in storitev, distribucija in uporaba informacij) in jih podpirajo (slika 2). Proces se vedno začne na desni strani, s prilagoditvijo organizacije. Namen sistema je, da uporabnikom zagotavlja ustrezne informacije.

1.3 Organizacija obvladovanja informacij

Oseba, pooblaščenca za obvladovanje informacij, ima veliko povezovalno vlogo med procesi, ljudmi in informacijsko tehnologijo. Sodeluje pri nadzoru obvladovanja informacij v celotnem življenjskem ciklu informacije, od pridobitve, uporabe, odlaganja do arhiviranja in vpliva na to, kako natančno in varno ter učinkovito in dobro se prenašajo informacije. Niti eno področje nima možnosti za izpolnitev svojega cilja, če nima neposrednega dostopa do najnovejših in najnatančnejših informacij (Leigh, 2012).

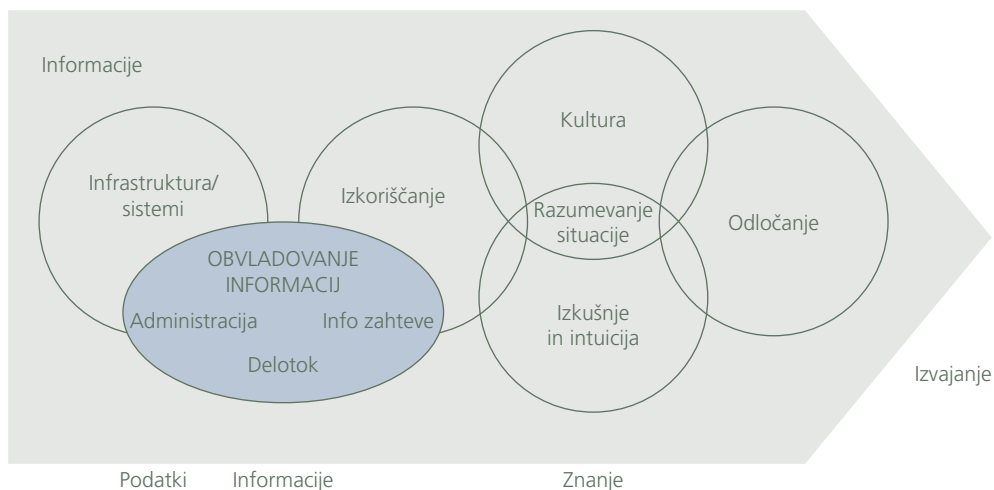
1.4 Procesi in informacijske potrebe

Organizacijske enote in posamezniki v SV se pri vsakodnevni poplavi informacij in v želji po njihovem čim učinkovitejšem obvladovanju različno organizirajo. Pogosto sledijo svojim navadam, saj prilagajanje novim zahtevam nikoli ni preprosto. Poplava informacij, slaba obveščенost o dostopnih informacijah, pomanjkanje poznavanja tehnologij ter kakovostnega procesa obvladovanja informacij povzročajo daljše procesne cikle in večje stroške posameznega procesa.

Zahteva po informaciji je opredeljena kot del načrtovanja znotraj posameznega procesa ali dejavnosti, s katero izrazimo, zakaj, kdaj in kje potrebujemo zahtevano informacijo. Če je aktivnost vezana na proces, ta običajno zahteva sodelovanje udeležencev v procesu pri izmenjavi informacij (Dovč, 2013).

Po Natovi doktrini je obvladovanje informacije proces, ki podpira učinkovito izkoriščanje informacij in skupno razumevanje situacije. Povezuje infrastrukturo, v kateri so informacije na voljo in ki omogoča njihovo uporabo, kar vodi k razumevanju informacij, odločanju in ukrepanju. Vsebuje tri dele (slika 3): določanje informacijskih potreb, obvladovanje toka informacij in administracijo informacij (postavitev organizacijske strukture, vlog, odgovornosti in pristojnosti posameznika v procesu).

Slika 3:
Umestitev
obvladovanja
informacij v
proces odločanja
(Nato JDN IM,
2006)

Pontius in Whitehead (2010) ugotavljata, da se, če ne sledimo procesom, kljub dobri tehnologiji in omrežjem, učinkovitim politikam, rešenim vsem tehničnim vprašanjem in ustreznim postopkom ne moremo izogniti negativnim posledicam.

Obvladovanje procesov in njihovo načrtovanje ali modeliranje sta pomemben del določanja informacijskih potreb, na podlagi katerih je mogoče vzpostaviti kakovostne informacijske rešitve in obvladati informacije v življenjskem ciklu.

Po Natovi doktrini informacije v omrežju klasificiramo z metapodatki po vnaprej pripravljeni standardni specifikaciji. S tem sta omogočena hitro iskanje znotraj repozitorijev in vsebin v omrežju ter njihova ponovna uporaba. Klasifikacija pomaga pri opredelitvi informacij in vsebin v omrežju, s čimer uporabniki dobijo informacijo, opredeli pa tudi, komu so informacije namenjene, kakšen je njihov obseg in

kakšni so pogoji za spreminjanje informacij in vsebin v omrežju. Metapodatki so ključni element za učinkovito izmenjavo informacij, zato je treba določiti osnovne metapodatkovne elemente za opisovanje in kategorizacijo informacij.

1.5 Tehnologija

Organizacije uporabljajo za sodelovanje številne tehnologije, ki so pogosto prepuščene uporabnikom in njihovi iznajdljivosti, da si z njimi pomagajo pri opravljanju nalog. Poleg tega tehnologije med seboj niso integrirane, kar otežuje izmenjavo informacij. S tem vprašanjem se sooča tudi SV. Celovitost obvladovanja informacij je pomemben dejavnik pri izboljšanju izkoriščenosti informacij.

Infrastruktura po JDN IM 8 2006 zagotavlja uvajanje, podporo in vzdrževanje ustrezne strojne in programske opreme ter omrežij za pridobivanje, shranjevanje in posredovanje informacij.

Louwe in soavtorji (2010) ugotavljajo, da je zelo verjetno, da brez dobro oblikovane informacijske arhitekture, ki nam pomaga pri kategorizaciji in organizaciji vsebin, ne bo mogoče pridobiti uporabne informacije niti iz sicer uporabnih podatkov.

Povezovalne zmogljivosti, ko se podatki izmenjujejo med različnimi sistemi, v katerih so že na voljo v podporo izvajanju neke dejavnosti, zahtevajo tudi višjo raven opredeljenosti procesov in informacijskih zahtev. Te spremembe lahko še dodatno vplivajo na način obvladovanja informacij in razvoj informacijske arhitekture.

Obvladovanje informacij je po mnenju Robertsona (2005) mnogo več, kot le informacijska tehnologija. Enako pomembni so poslovni procesi in prakse, ki podpirajo ustvarjanje, oblikovanje in uporabo podatkov.

Po direktivi MO (2010) morajo informacijski in komunikacijski sistemi in storitve omogočati visoke standarde dostopanja, varovanja ter uporabe arhitekture. Uresničitev teh ciljev v doseženi stopnji obvladovanja informacij je še zelo odmaknjena, kar je spodbuda za temeljitejšo analizo obvladovanja informacij. Stanje, ko področje informacijsko-komunikacijske tehnologije prevzame področje obvladovanja informacij in je uresničen le element tehnologije, se kaže v razkoraku med potrebami procesov in uporabnikov po eni ter podporno tehnologijo po drugi strani.

1.6 Omrežno sodelovanje

Koncept omrežnih storitev predstavlja tehnologije, ki na različnih ravneh spodbujajo sodelovanje med uporabniki oziroma udeleženci v omrežju.

Po mnenju Naglja (2011) s pojmom omrežno sodelovanje razumemo delovanje dveh ali več entitet, ki naj bi imele skupni namen. Sodelovanje se dogaja v kognitivni domeni in zahteva sposobnost izmenjave informacij. Današnje tehnologije omogočajo sodelovanje tudi, ko sodelujoči niso v istem prostoru.

Spletni portal MO in SV velja za točko dostopa do informacij v omrežju, vendar ni samo vmesnik za dostop do informacij, temveč je postal sinonim za tehnologije v podporo skupinskemu delu. Vsebuje številne možnosti za sodelovanje in ga zaposleni uporabljajo za doseganje skupnih ciljev. Informacije na portalu morajo biti organizirane, da so uporabne, obvladovanje informacij pa ima ravno na tem področju niz priložnosti za napredek pri njihovem strukturiranju oziroma organizaciji, kar pomeni znanje organizacije in izboljšanje sodelovanja z učinkovito distribucijo in izmenjavo informacij.

Uporabniki iščejo informacije na portalu zato, da opravijo svoje aktivnosti, pa naj bo to samostojno ali v sodelovanju s sodelavci. Tehnologije za skupinsko delo omogočajo številne možnosti oblikovanja, obdelave in uporabe informacij.

Zmogljivosti omrežnih tehnologij omogočajo vedno nove koncepte uporabe. Med pomembnejše spada koncept storitvene arhitekture, ki omogoča učinkovitejše povezovanje informacijskih rešitev in hitrejše prilagajanje spremembam v procesih. Bistveni del sprememb so socialni mediji, ki prinašajo drugačne oblike individualnega komuniciranja, predvsem celovito analiziranje, ki z analitičnimi tehnologijami prispeva kakovostne analize napovedovanja in jasnejše slike kljub veliki količini podatkov. Ti novi koncepti in tehnologije po trditvi Naglja (2011) omogočajo, da so informacije v kratkem času dostopne večji množici uporabnikov. Vse pa v bistvu omogočajo boljšo informiranost in zato boljše sodelovanje. Vse pomembnejše postaja tudi to, kako naj organizacije preoblikujejo obvladovanje informacij, da bodo uspešno izkoriščale te novosti.

2 METODOLOGIJA IN OPIS RAZISKAVE

Namen raziskave je bil analizirati dejavnike, ki vplivajo na pripravljenost in sposobnost za izmenjavo informacij prek sistemov poveljevanja in kontrole, ter operativne procese, kar je pomembna vloga celovitega obvladovanja informacij. Raziskava je bila zastavljena s temeljnimi vprašanji o ključnih elementih celovitega obvladovanja informacij v SV in njihovem vplivu na delovanje procesov.

2.1 Metodologija raziskave

Izhodišče raziskave so izkušnje in rezultati intervjuja o zadovoljstvu uporabnikov pri uporabi tehnologij za sodelovanje na skupnem informacijskem portalu. Variable raziskovalnega modela (slika 4) izhajajo iz metodologije vrednotenja zrelosti obvladovanja informacij Natovega zrelostnega modela (Nato information capability maturity model, 2007) in strokovnih člankov drugih avtorjev.

Z raziskavo smo iskali odgovore na vprašanje o medsebojnih vplivih temeljnih elementov celovitega obvladovanja informacij in procesov v SV. Številne dejavnike obvladovanja informacij smo s predhodno analizo omejili na obvladovanje informacijskih potreb, standarde informacij, proces obvladovanja informacij ter organizacijsko strukturo in kulturo, predvsem z vidika sodelovanja.

Opredelitev variabel zrelosti obvladovanja informacij in operativnega tempa

1. Zrelost obvladovanja informacij (ZOI)² je stopnja obvladovanja informacij, ki izhajajo iz metodologije zrelosti njihovega obvladovanja. Kritični elementi so:
 - **integralnost:** opremljenost informacij z dodatnimi podatki (lažje iskanje);
 - **organizacijska kultura:** kako se souporaba informacij kaže v zadovoljstvu in osebnem razvoju, sodelovanje s posamezniki v drugih organizacijskih enotah in usposabljanje za uporabo navodil za pripravo operativnih postopkov in izmenjavo informacij v informacijskem okolju;
 - **informacijske potrebe:** obseg pregledovanja kritičnih informacijskih zahtev in procesov za uresničevanje poslanstva ter odgovornost posameznika za delo z informacijami;
 - **organizacija:** odgovornost za obvladovanje informacij v organizaciji in obseg uporabe komunikacijskega načrta za distribucijo in izmenjavo informacij, opredeljenost procesov za delovni tok aktivnosti procesov, v kakšnem obsegu so uvedena navodila za souporabo informacij in souporaba dostopnih pravic;
 - **standardiziranost:** pregled in identifikacija standardov obvladovanja informacij glede na informacijske potrebe za temeljne postopke enote.

2. Operativni tempo (OT)³ je dimenzija časa pri izvajanju procesov oziroma hitrost izvajanja procesov. Je pokazatelj zmogljivosti uresničevanja osnovnih nalog in hkrati eden izmed parametrov procesov, ki je najbolj kritičen v vojaški strukturi. Kritični elementi so:
 - **kakovost procesov:** kakovost informacij, ki nastajajo med delom na portalu z vidika točnosti, pomena za delo, števila podvojenih dokumentov, nelogičnih povezav med informacijami in zastarelosti; kako dobro rezultati procesov v povezavi s portalom zadovoljujejo pričakovanja uporabnikov produktov in kako dobro vmesni izdelki podprocesov ustrezajo zahtevam naslednje faze v procesu;
 - **stroški procesa:** vpliv informacij na portalu na učinkovitost dela v organizacijski enoti;
 - **čas procesa:** vpliv izmenjave informacij na portalu na hitrost dela.

Za izvedbo smo postavili hipotezo H1: raven celovitega obvladovanja informacij vpliva na raven učinkovitosti izvajanja procesov.

Podatki so bili zbrani z vprašalniki v anketah in neposredno iz zapisov o uporabi podatkov v informacijskih sistemih. Opravljeni sta bili dve anketi, in sicer med uporabniki v rednem operativnem delu, od 100 povabljenih se jih je odzvalo 53, in med uporabniki pri eksperimentu, med katerimi je na anketna vprašanja odgovorilo 22 uporabnikov. Skupina anketiranih pri eksperimentu je bila izpostavljena dodatnim ukrepom obvladovanja informacij, saj je bil uporabniški proces opredeljen na višji ravni zrelosti, opredeljeni so bili informacijski standardi, povečan pomen njihovega sodelovanja in dodane nove storitve informacijske tehnologije.

² Atributi ZOI so vzeti iz zrelostnega modela obvladovanja informacij v Natu.

³ Operativni tempo je vojaški termin za proces in pomeni hitrost izvajanja naloge.

2.2 Rezultati raziskave

Analiza rezultatov anket in uporabe informacij je pokazala, da je stopnja obvladovanja informacij sorazmerno majhna glede na lestvico ocen od 1 do 7.

Pri zrelosti obvladovanja informacij so anketirani visoko ocenili zadovoljstvo z možnostjo delitve oziroma souporabe informacij (5,37), svojo odgovornost za informacije (4,26) in sodelovanje tako znotraj oddelkov kot med funkcijami (5,11). Posebno slabo pa so ocenili odgovornost za obvladovanje informacij (2,60), kar največkrat pomeni posameznika, ki to delo opravlja del svojega delovnega časa. Nizko so ocenjeni tudi usposobljenost (2,88), komunikacijski načrt (2,94) in standardi informacij (2,62), kar je skupaj s slabo opredelitvijo procesov (2,81) mogoče vzrok za nižje ocene za obvladovanje informacij. Odgovorna oseba za obvladovanje informacij ni imenovana ali pa je imenovana le za del delovnega časa. Opredeljenost procesov kaže, da so ti opredeljeni predvsem na ravni oddelkov oziroma normativno v standardnem operativnem postopku. Celovito obvladovanje kakovosti je stvar organizacijskih rešitev.

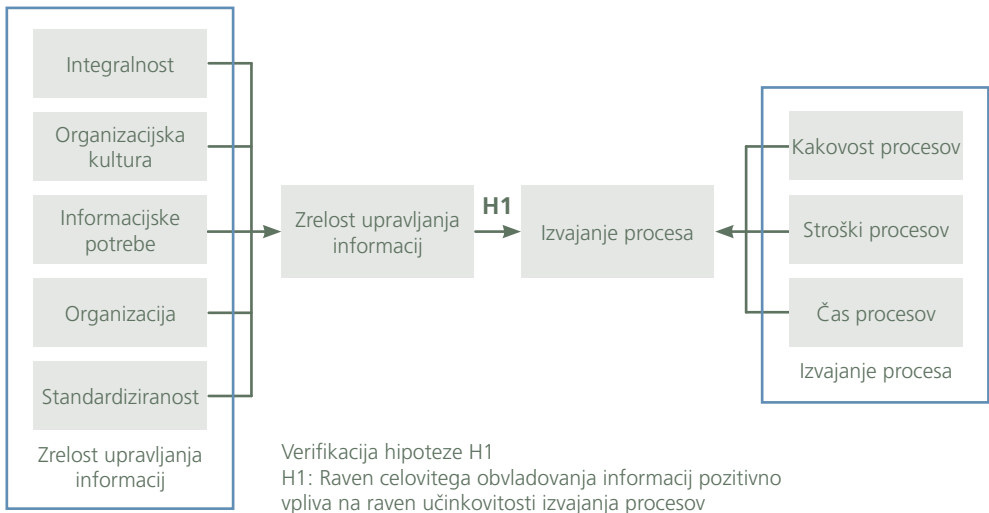
Koncept omrežnega sodelovanja smo merili predvsem s številom odloženih in uporabljenih informacij. Oba parametra sta bila pridobljena iz devetmesečne zgodovine uporabe portala anketirane osebe. Povprečna ocena števila dostopov do informacij je še vedno pred oceno števila odloženih informacij. Zelo visoko so anketirani ocenili pomen sodelovanja zaradi uresničitve skupnega cilja (4,73), veliko je tudi število dostopov (4,24) in odloženih dokumentov (3,86).

Operativni tempo je skupina spremenljivk, ki prikazuje učinek na uspešnost uresničevanja ciljev in učinkovitost delovnih procesov. Zelo visoko so ocenjene vse spremenljivke. Zlasti dobri sta oceni hitrosti procesa zaradi izmenjave informacij prek portala (5,20) in učinkovitosti dela (4,86), visoko je ocenjeno tudi število podvojenih dokumentov (5,00), kar je povezano s poznejšo soodvisnostjo z uporabo storitev. Več avtomatiziranih storitev je uporabljenih, manj je možnosti, da bi se dokumenti podvajali.

V raziskavi s hipotezo H1 smo želeli odgovoriti na vprašanje, ali raven celovitega obvladovanja informacij pozitivno vpliva na raven učinkovitosti procesov.

Pri zrelosti obvladovanja informacij je najpomembnejša soodvisnost od operativnega tempa pri kakovosti procesov, ki je odvisna od integralnosti (0,520*), informacijskih potreb (0,400*), organizacije (0,445*) in standardiziranosti informacij (0,479*) (Dovč, 2013, str. 58, tabela 15). Stroški procesov so odvisni od integralnosti (0,519*), organizacijske kulture (0,419), organizacije (0,490*) in standardiziranosti informacij (0,533*) (Dovč, 2013, str. 57, tabela 13). Soodvisnost z informacijskimi potrebami obstaja, vendar ni signifikantna, čas procesov pa je odvisen od organizacije (0,488*) in standardiziranosti informacij (0,473*). Soodvisnost obstaja tudi z integralnostjo, organizacijsko kulturo in informacijskimi potrebami, vendar ni signifikantnosti (Dovč, 2013, str. 54, tabela 11).

Slika 4: Model raziskave

Raziskava je potrdila hipotezo H1: raven celovitega obvladovanja informacij pozitivno vpliva na raven učinkovitosti procesov, saj je celovito obvladovanje informacij močno soodvisno z operativnim tempom (0,445**) pri stopnji signifikantnosti 0,01 na signifikantnost 0,001 (Dovč, 2013, str. 58, tabela 14).

3 RAZPRAVA

Analiza je pokazala na številna problemskega stanja in dejavnike, ki so vzroki ali posledice v praksi dosežene zrelosti obvladovanja informacij v SV. Iz tega izhajata majhna podpora procesom in potrebam njihovih izvajalcev ter zato povečan obseg dela.

Glavna težava je v slabi prepoznavnosti obvladovanja informacij v SV. Pri uresničevanju omejitev potreb po vedenju in deljenju oziroma izmenjavi informacij se to kaže v nepopolnih in nepravilnih informacijah in zato ne najboljših odločitvah. Za prakso obvladovanja informacij je značilen rezultat splošno nizke kulture souporabe in delitve informacij, ki ima številne posledice. Med njimi so daljši časi izvedbe, nizka raven uporabe informacijsko-komunikacijskih rešitev in stroški procesov.

Anketa med posameznimi uporabniki je pokazala niz odprtih vprašanj, na katera odgovori niso preprosti, splošno reševanje prek uveljavljenih pravil organizacije pa ne kaže vedno pravih učinkov.

Med večje dejavnike spada raven zrelosti obvladovanja poslovnih procesov. Večinoma so procesi določeni na nižji ravni, v obliki navodil in postopkov, kar dopušča različne razlage in ravnanja. Ob pogostih kadrovskega premikih je težava še

bolj prepoznavna in se kaže v času, v katerem se posameznik na novem delovnem mestu vključi v delovne procese. Njegova uspešnost je odvisna tudi od sposobnosti hitrega iskanja informacij.

Obvladovanje taksonomij in metapodatkov je področje, ki še ni našlo pravega prostora v SV. Slabo zavedanje pomena klasifikacije (taksonomij in podatkov o podatkih) zmanjšuje hitrost dostopa do informacij, slabo strukturirane informacije pa onemogočajo učinkovito obvladovanje delovnih procesov. Zaradi neustreznega vsebinskega uvrščanja informacij in označevanja stopnje v procesu priprave informacije se izgublajo različice dokumentov in zapisov. Uporabniki pogosto ne vedo, kje in kaj iskati ali kako iskati informacije, kar sproža dodatne postopke nove izmenjave in dodatno obremenitev komunikacijskih kanalov.

Stopnjo obvladovanja informacij otežujejo zahteve po njihovem varovanju, ko je optimalno dodeljevanje dostopnih pravic in spoštovanje pravila potrebe po vedenju, brez opredeljenih procesov in informacijskih potreb, časovno zahtevno. Analiza uporabe sistema portal je pokazala, da se pri iskanju informacij uporabniki raje omejijo na ožje teme in redko posegajo v zahtevnejša iskanja morebitnih informacij.

Raziskava kaže na povezavo med zrelostjo, obvladovanjem in operativnim tempom. Odprti ostaja niz vprašanj, ki so pomembna tako za osebe, odgovorne za obvladovanje informacij pri urejanju tega področja, kot tudi za osebe, odgovorne za informacijsko-komunikacijsko tehnologijo. Vprašanja odnosa do delitve informacij, izboljšanja hitrosti dostopa in kakovosti informacij, obsega in prednostnega vrstnega reda v avtomatski obdelavi ter prilagajanja spremembam v procesu so le del obširnega seznama vprašanj modernega obvladovanja informacij. Obvladovanje informacijskih potreb je med prednostnimi elementi, saj njihova opredeljenost vpliva na vse elemente operativnih procesov.

Za številna vprašanja je mogoče najti rešitve le z visoko ravnijo obvladovanja informacij, ki vključuje vse elemente zmogljivosti, od procesa, standardov in vodenja do usposobljenih kadrov.

4 UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Odprtih je veliko možnosti na področjih izboljšanja procesov, vzpostavitve in uvedbe politik in standardov, spremljanja, izvajanja in izboljšanja storitev ter orodij informacijske tehnologije. Področje obvladovanja informacij ima v SV še veliko izzivov pri postavitvi sistema, ki bo zagotavljal relevantne informacije in s svojimi predlogi pripomogel k integraciji storitev, učinkoviti izmenjavi informacij ter izboljšanju sodelovanja. S tem bo zagotovljeno hitrejše in uspešnejše delo, z manj napakami in večjo kakovostjo informacij pa bodo odločitve vodstva lahko optimalne.

Obvladovanje informacij pomeni, da so informacijske potrebe jasne in zagotovljene v procesih dela in odločanja, in sicer na način, ki omogoča učinkovito in uspešno

izvedbo nalog. Zahteve uporabnikov je mogoče izpolniti le s primernimi rešitvami, te pa so v soodvisnosti s številnimi dejavniki koncepta sodelovanja (ustreznost informacij in komunikacijskih poti, preprostost za uporabo, prilagojenost za posebne situacije in druge) ter dejavniki celovitega obvladovanja informacij.

Postavitev informacijskih sistemov in njihova prenova ali integracija zahtevata jasnost procesov in uporabniških informacijskih potreb. Enako velja za spremembe sistemov in njihovo opuščanje.

Če je obvladovanje informacij organizacijsko nepravilno umeščeno oziroma del organizacije tega področja ne podpira, rezultati ne morejo biti optimalni. Celovito obvladovanje informacij mora biti postavljeno v celoto tudi v organizacijskem smislu, odločanje pa umeščeno na ustrezno raven v organizaciji.

Kakovost in obseg informacij, ki so na voljo uporabnikom za izvajanje aktivnosti v sistemih, in storitve informacijske tehnologije vplivajo na učinkovitost procesov in kakovost odločanja. V preteklosti je bilo veliko virov namenjenih tehnološkim rešitvam, manj pa kakovosti obvladovanja informacij. Le s skladnim obvladovanjem informacij in razvojem informacijsko-komunikacijskih storitev je mogoče uresničevati poslanstvo obeh področij, da bo vplivalo na uspešno delovanje organizacije.

Enake informacije se po nepotrebnem vpisujejo, prepisujejo in potujejo po več sistemih – sporočilnem, portalnem, spletnem, mobilnem, papirnem ali govornem. Ko gre ista informacija skozi več sistemov, ki med seboj niso dovolj povezani oziroma niso združeni, je na koncu vprašljiva identičnost z izvirnikom. Ravno identičnost je ena večjih težav in hkrati izziv za izboljšanje obvladovanja informacij. Neprave informacije povzročajo napačne odločitve, otežujejo uporabnikom delo in povečujejo porabo človeških, finančnih in materialnih virov.

Združitve sedanjih informacijskih sistemov je prihodnost, ki se ji organizacije ne bodo mogle izogniti, ne glede na to, na kateri stopnji zrelosti obvladovanja informacij so. Povezava procesov, ljudi in tehnologije bo celovita, ko bo priprava vsebovala vse ključne elemente, od analize procesov, delovnih tokov, informacijskih potreb uporabnikov do njihovega usposabljanja.

Med številnimi vprašanji je treba določiti ključne rešitve, skladno z najboljšo prakso in prednostnim vrstnim redom:

- organizacija naj si skupaj z vodilnimi odgovori na vprašanje o morebitnih koristih, ki jih obvladovanje informacij prinaša; odgovori naj si tudi na vprašanje o organizaciji, procesu in vlogi v njegovem izvajanju;
- v zvezi s pričakovanji naj si postavi cilje in merila, ki bodo pozitivno vplivali na zadovoljstvo uporabnikov informacij in raven podpore odločanju;

- nujna sta razmejitev pristojnosti za področja obvladovanja informacij in informacijsko-komunikacijske tehnologije ter izboljšanje sodelovanja z vidika izboljšanja podpore zahtevam procesov in uporabnikov;
- procesi obvladovanja informacijske tehnologije naj se preuredijo tako, da bo mogoče produkte obvladovanja informacij umestiti v informacijsko arhitekturo;
- področje celovitega obvladovanja kakovosti naj se preoblikuje tako, da bo vsebovalo tudi informacijske potrebe, kot jih narekujejo modeli procesov, da bo mogoče učinkovito obvladovati informacije v celotnem življenjskem ciklu, vzpostaviti in uvesti nujne standarde in politike obvladovanja informacij, vključno z varovanjem informacij, upravljanjem podatkov in vodenjem zapisov;
- z ustreznimi načrti obvladovanja informacij in rednim usposabljanjem, ki bo postopno privedlo tudi do kakovostnih rešitev obvladovanja znanja, naj se za vse enote intenzivira souporaba informacij.

S prehodom na storitveno orientirano arhitekturo, integracijske standarde in tehnologije se odpirajo številne nove možnosti, ki obljublajo lažjo pot k uresničevanju ciljev obvladovanja informacij. Ne glede na nove tehnološke možnosti pa ostaja odprto vprašanje opredeljevanja informacijskih potreb in arhitekture informacij za nenehno prilagajanje in potrebe poslovanja tudi na sedanjih izdelkih ter storitvah informacijske tehnologije.

Literatura

1. Butler, S., 2006. *Acquisition Support to the Operational Arena Operational Arena. 11th ICCRTS*, www.dodccrp.org/events/11th_ICCRTS/html/papers/007.pdf, 11. 5. 2014.
2. Choo Chun Wei, 1997. *Organizations as "Information-use Systems" A Process Model of information Management*. Amsterdam: PrimaVera Working paper 97-17, Universiteit van Amsterdam.
3. Choo Chun Wei, 2002. *Information Management for the Intelligent Organization*, "ASIS Monograph, 1st edition 1995, 2nd edition 1998, 3rd edition 2002. eBook edition 2012. Medford: Information Today, inc.
4. Davenport, T., Prusak, L., 2000. *Working knowledge: how organizations manage what they know*. Cambridge: MA: Harvard Business School Press.
5. *Direktiva za upravljanje z informacijami*, 2010. Interni dokument MO RS.
6. Dovč, D., 2013. *Magistrsko delo Obvladovanje informacij in omrežno sodelovanje*, Kranj: Fakulteta za organizacijske vede.
7. Gurteen, D., 1999. *Creating a Knowledge Sharing Culture*, <http://www.gurteen.com/gurteen/gurteen.nsf/id/ksculture>, 11. 5. 2014.
8. Leigh, J., 2012. *The Most Important Person in Your Organization Is Not Who You Think It Is*, <http://allthingsd.com/20110712/the-most-important-person-in-your-organization%E2%80%A6is-not-who-you-think-it-is/>, 11. 5. 2014.
9. Linderman, M., Siegel, B., Ouellet, D., Brhacek, J., Haines, S., Chase, G., O' May, J., 2005. *A Reference Model for Information Management to Support Coalition Information Sharing Needs*, <http://www.dtic.mil/docs/citations/ADA464244>, 11. 5. 2014.
10. McNulty, C., 2004. *Human and Organizational Implications of NEC. 1. Nato NEC Conference*, Norfolk.
11. Nagelj, M., 2011. *Izzivi strategije razvoja storitev informacijsko-komunikacijske tehnologije Sodobni vojaški izzivi 13/št. 4.*

12. Nagelj, M., 2011. *Mrežne tehnologije in transformacija organizacije*, *Sodobni vojaški izzivi* 13/št. 1.
13. *Nato Joint doctrine note 4/06 information management JDN IM*, 2006. *Joint Doctrine, Publications (JDPs)/Joint Warfare Publications (JWPs)*.
14. *Nato NIMA IKM Introduction*, 2010. *Interni dokument Nato NIMA*.
15. Pontius, R., Whitehead, S., 2010. *Update on U.S. C2-related Efforts and Initiatives*, *NEC conference*, <http://www.docstoc.com/docs/77480713/Nato-Network-Enabled-Capability-Conference-Nnec-2010-ALLIED-COMMAND-TRANSFORMATION-NATO-NETWORK>, 11. 5. 2014.
16. Robertson, J., 2005. *10 principles of effective information management*, http://www.steptwo.com.au/papers/kmc_effectiveim/index.html, 11. 5. 2014.
17. *US Army Centre for Lessons Learned (CALL)*. <http://usacac.army.mil/cac2/call/>, 11. 5. 2014.
18. Van Domselaar, B., 2010. *NIMA's Approach to Enable Information Sharing and Collaboration*, *NNEC konference*.
19. Wortel, L., Grant, T., Soeters, J., 2007. *Netherlands Defence Academy, C2 Systems & Information Sharing in Cross-Cultural Context*, http://www.dodccrp.org/events/12th_ICCRTS/, 11. 5. 2014.

Avtorji

Authors

Ljubo Štampar

Kapitan korvete Ljubo Štampar je višji častnik v Slovenski vojski, kjer se ukvarja z mednarodnimi operacijami in misijami. V SV je zaposlen od leta 1991 in je služboval v različnih enotah in poveljstvih. Diplomiral je na Mornariški vojaški akademiji v Splitu. Leta 2005 je uspešno zaključil Višje štabno šolanje. Po zaključenem magistrskem študiju na FDV mu je bil omogočen neposredni prehod na doktorski študij. Je doktorski kandidat na Fakulteti za družbene vede, s širšim interesnim področjem proučevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vojaški organizaciji.

Lieutenant Commander Ljubo Štampar is a senior officer of the Slovenian Armed Forces (SAF) dealing with international operations and missions. He has worked for the SAF since 1991, serving in various units and commands. He graduated from the Naval Military Academy in Split. In 2005, he successfully concluded the Senior Staff Course. After completing master studies at the Faculty of Social Sciences, he directly entered a PhD programme and is now a PhD candidate at the Faculty of Social Sciences. His area of interest includes human rights and fundamental freedoms in military organizations.

Vinko Vegič

Višji vojaški uslužbenec XIV. razreda dr. Vinko Vegič je doktoriral iz obramboslovnih znanosti. Bil je raziskovalec in predavatelj na Katedri za obramboslovje Fakultete za družbene vede. Področja njegovega raziskovalnega in pedagoškega dela so nacionalna in mednarodna varnost, sodobne varnostne strategije in vojaške organizacije. V Slovenski vojski je zaposlen od leta 2008. Do leta 2013 je bil v vojaškem izobraževalnem sistemu tudi načelnik Katedre za nacionalno obrambo. Trenutno svoje delo opravlja v Generalštabu Slovenske vojske v Združenem sektorju za strateško planiranje.

Senior Military Specialist, Class XIV Vinko Vegič, PhD, holds a PhD in Defence Studies. He worked as a researcher and lecturer at the Chair of Defence Studies at the Faculty of Social Sciences. His area of research and educational work includes national and international security, contemporary security strategies and military organisations. He has worked in the Slovenian Armed Forces (SAF) since 2008. Until 2013 he was engaged in the military education system, also as Head of the Chair of National Security. Currently, he works at the Joint Strategic Planning Division of the SAF General Staff.

Vladimir Prebilič

Izredni profesor dr. Vladimir Prebilič je magistriral iz obramboslovja, kot štipendist nemškega zveznega obrambnega ministrstva (štipendija Manfreda Wörnerja) pa je pripravil doktorsko disertacijo z naslovom Vojaška logistika nemških oboroženih sil v drugi svetovni vojni, s katero je doktoriral na Fakulteti za družbene vede. V letih od 2007 do 2010 je bil predstojnik Katedre za obramboslovje na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je nosilec oziroma sonosilec predmetov vojaška zgodovina, geopolitika, primerjalni politični sistemi in temelji EU.

Assoc. Prof. Vladimir Prebilič, PhD, holds a Master's Degree in Defence Studies. As a holder of a scholarship from the German Federal Ministry of Defence – Manfred Wörner Fellowship - he composed a doctoral dissertation entitled *Military Logistics of German Armed Forces During World War II* and obtained his PhD from the Faculty of Social Sciences. From 2007 to 2010 he was Head of the Chair of Defence Studies at the Faculty of Social Sciences. Since 2010 he has worked as an Associate Professor at the Faculty of Social Sciences, lecturing on military history, geopolitics, comparative political systems and the EU foundations.

Jelena Juvan

Doc. dr. Jelena Juvan je univ. dipl. politologinja in doktorica znanosti s področja obramboslovja. Kot raziskovalka je od leta 2003 zaposlena na Obramboslovnem raziskovalnem centru Fakultete za družbene vede. Leta 2008 je doktorirala s temo Vojaške družine: usklajevanje delovnih in družinskih obveznosti v vojaški organizaciji. V študijskem letu 2013/2014 sodeluje v pedagoškem procesu na Fakulteti za družbene vede pri predmetih sociologija in politologija vojske, vojaška zgodovina, informatizacija sodobnih oboroženih sil, upravljanje in vodenje ob nesrečah ter skupna zunanja in varnostna politika Evropske unije.

Assist. Prof. Jelena Juvan, PhD, graduated from Political Sciences and holds a PhD in Defence Studies. Since 2003 she has worked as a researcher at the Defence Research Centre of the Faculty of Social Sciences. In 2008 she obtained her PhD with the theses entitled *Military Families: Coordinating Work and Family Obligations in a Military Organisation*. In the academic year 2013/2014 she participated in the teaching process of the following subjects at the Faculty of Social Sciences: *Sociology and Political Science of Armed Forces, Military History, Informatization of Armed Forces, Crisis Management, and Common Foreign and Security Policy of the EU*.

Mihael Nagelj

Višji vojaški uslužbenec XIV. razreda mag. Mihael Nagelj je specialist za C4I v J-5 Generalštaba Slovenske vojske, v Generalštabu je opravljal tudi naloge načelnika Službe za razvoj in Oddelka za informacijsko tehnologijo. Sodeloval je pri številnih razvojnih projektih na teh področjih. Magistriral je leta 1993 s programom organizacije informacijskih sistemov in je avtor več člankov o sistemih za podporo odločanju in o strateškem planiranju razvoja storitev. Na področju C4I-sistemov in informacijsko-komunikacijske tehnologije deluje zadnjih 25 let.

Senior Military Specialist, Class XIV Mihael Nagelj, MSc, is a C4I specialist with the General Staff of the Slovenian Armed Forces. He was Chief of the Development Service and the IT Department at the General Staff of the Slovenian Armed Forces, and has participated in numerous development projects in the aforementioned field. In 1993 he obtained his Master's Degree in Information Systems Organisation. He is the author of several articles on decision-making support systems and support systems for strategic planning of service development. He has been active in the field of C4I systems and ICT over the past 25 years.

Tomaž Pajntar

Desetnik Tomaž Pajntar je v Slovenski vojski zaposlen od leta 2005. Do leta 2008 je v 10. motoriziranem bataljonu opravljal dolžnosti vodnega vezista in vodje skupine, trenutno pa je na delovnem mestu vodje ognjene skupine v 10. pehotnem polku. Dvakrat je sodeloval na mednarodni vojaški misiji na Kosovu, Kfor 16 in 23. Diplomiral je na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani s temo Vpliv eksplozije na gradbeno konstrukcijo in pridobil naziv diplomirani inženir gradbeništva.

Corporal Tomaž Pajntar has worked in the Slovenian Armed Forces since 2005. Until 2008 he served as a platoon signal soldier in the 10th Motorized Battalion. He then continued his career as a group leader in the 10th Motorized Battalion and is now a fire support group leader in the 10th Infantry Regiment. He has twice participated in the international military mission KFOR 16 and KFOR 23 in Kosovo. He graduated from the Faculty of Civil and Geodetic Engineering with the thesis entitled Blast Effects on Buildings and was awarded the title of Bachelor of Civil Engineering.

Dragica Dovč

Višja vojaška uslužbenka XII. razreda mag. Dragica Dovč je zadolžena za upravljanje informacij v Generalštabu Slovenske vojske. Na Ministrstvu za obrambo se je zaposlila leta 1994, in sicer na področju informacijske tehnologije in obvladovanja informacij. Od leta 1999 nadaljuje svoje delo v Slovenski vojski. Leta 2002 je vodila uvedbo prvega informacijskega portala na ministrstvu, bila dolga leta njegova tehnična skrbnica in omogočila delo številnim večjim in manjšim projektnim skupinam. Leta 2013 je magistrirala na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru s temo *Obvladovanje informacij in omrežno sodelovanje*.

Senior Military Specialist, Class XII Dragica Dovč, MsC, works as an information manager at the General Staff of the Slovenian Armed Forces. She started to work at the Ministry of Defence in 1994 in the field of information technology and management. Since 1999 she has worked in the Slovenian Armed Forces. In 2002 she was responsible for the introduction of the first information portal in the Ministry of Defence. She was for many years its administrator and enabled work to numerous big and small project groups. In 2013 she obtained her Master's Degree from the Faculty of Organizational Sciences, University of Maribor, with the thesis entitled *Information Management and Network Cooperation*.

Navodila avtorjem
za oblikovanje prispevkov

Instructions for the authors
of papers

NAVODILA AVTORJEM ZA OBLIKOVANJE PRISPEVKOV ZA SODOBNE VOJAŠKE IZZIVE IN VOJAŠKOŠOLSKI ZBORNIK

Vsebinska navodila

Splošno

Sodobni vojaški izzivi je interdisciplinarna znanstveno-strokovna publikacija, ki objavlja prispevke o aktualnih temah, raziskavah, znanstvenih in strokovnih razpravah, tehničnih ali družboslovnih analizah z varnostnega, obrambnega in vojaškega področja.

Vojaškošolski zbornik je vojaškostrokovna in informativna publikacija, namenjena izobraževanju in obveščanju o dosežkih ter izkušnjah na področju vojaškega izobraževanja, usposabljanja in izpopolnjevanja.

Kaj objavljamo?

Objavljamo prispevke v slovenskem jeziku s povzetki, prevedenimi v angleški jezik, in po odločitvi uredniškega odbora prispevke v angleškem jeziku s povzetki, prevedenimi v slovenski jezik.

Objavljamo prispevke, ki še niso bili objavljeni ali poslani v objavo drugi reviji. Pisec je odgovoren za vse morebitne kršitve avtorskih pravic. Če je bil prispevek že natisnjen drugje, poslan v objavo ali predstavljen na strokovni konferenci, naj to avtor sporočiti uredniku in pridobiti soglasje založnika (če je treba) ter navesti razloge za ponovno objavo.

Tehnična navodila

Omejitve dolžine prispevkov

Prispevki naj obsegajo 16 strani oziroma 30.000 znakov s presledki (avtorska pola), izjemoma najmanj 8 strani oziroma 15.000 znakov ali največ 24 strani oziroma 45.000 znakov.

Recenzije

Prispevki se recenzirajo. Recenzija je anonimna. Glede na oceno recenzentov uredniški odbor ali urednik prispevek sprejme, če je treba, zahteva popravke ali ga zavrne. Pripombe recenzentov avtor vnese v prispevek.

Zaradi anonimnega recenzentskega postopka je treba prvo stran in vsebino oblikovati tako, da identiteta avtorja ni prepoznavna.

Avtor ob naslovu prispevka napiše, v katero kategorijo po njegovem mnenju in glede na klasifikacijo v COBISS spada njegov prispevek. Klasifikacija je dostopna na spletni strani revije in pri odgovornem uredniku. Končno klasifikacijo določi uredniški odbor.

Lektoriranje

Lektoriranje besedil zagotavlja OE, pristojna za založniško dejavnost. Lektorirana besedila se avtorizirajo.

Prevajanje	Prevajanje besedil ali povzetkov zagotavlja OE, pristojna za prevajalsko dejavnost oziroma Šola za tuje jezike Centra vojaških šol.
Navajanje avtorjev prispevka	Navajanje avtorjev je skrajno zgoraj, levo poravnano. <i>Primer:</i> Ime 1 Priimek 1, Ime 2 Priimek 2 V opombi pod črto se za slovenske avtorje navede, iz katere ustanove prihajajo. Pri tujih avtorjih je treba navesti tudi ime države.
Naslov prispevka	Navedbi avtorjev sledi naslov prispevka. Črke v naslovu so velike 16 pik, natisnjene krepko, besedilo naslova pa poravnano na sredini.
Povzetek	Prispevku mora biti dodan povzetek, ki obsega največ 1200 znakov (20 vrstic). Povzetek naj na kratko opredeli temo prispevka, predvsem naj povzame rezultate in ugotovitve. Splošne ugotovitve in misli ne spadajo v povzetek, temveč v uvod.
Povzetek v angleščini	Avtorji morajo oddati tudi prevod povzetka v angleščino. Tudi za prevod povzetka velja omejitev do 1200 znakov (20 vrstic).
Ključne besede	Ključne besede (3-5, tudi v angleškem jeziku) naj bodo natisnjene krepko in z obojestransko poravnavo besedila.
Besedilo	Avtorji naj oddajo svoje prispevke na papirju formata A4, s presledkom med vrsticami 1,5 in velikostjo črk 12 pik Arial. Na zgornjem in spodnjem robu naj bo do besedila približno 3 cm, levi rob naj bo širok 2 cm, desni pa 4 cm. Na vsaki strani je tako približno 30 vrstic s približno 62 znaki. Besedilo naj bo obojestransko poravnano, brez umikov na začetku odstavka.
Kratka predstavitev avtorjev	Avtorji morajo pripraviti kratko predstavitev svojega strokovnega oziroma znanstvenega dela. Predstavitev naj ne presega 600 znakov (10 vrstic, 80 besed). Če je avtorjev več, se predstavi vsak posebej, čim bolj zgoščeno. Avtorji naj besedilo umestijo na konec prispevka po navedeni literaturi.
Strukturiranje besedila	Posamezna poglavja v besedilu naj bodo ločena s samostojnimi podnaslovi in ustrezno oštevilčena (členitev največ na 4 ravni). <i>Primer:</i> 1 Uvod 2 Naslov poglavja (1. raven) 2.1 Podnaslov (2. raven) 2.1.1 Podnaslov (3. raven) 2.1.1.1 Podnaslov (4. raven)

Oblikovanje seznama literature

V seznamu literature je treba po abecednem redu navesti le avtorje, na katere se sklicujete v prispevku, celotna oznaka vira pa mora biti skladna s harvardskim načinom navajanja. Če je avtorjev več, navedemo vse, kot so navedeni na izvirnem delu.

Primeri:

a) knjiga:

Priimek, ime (lahko začetnica imena), letnica. *Naslov dela*. Kraj: Založba.

Na primer: Ulrich, W., 1983. *Critical Heuristics of Social Planning*. Chicago: University of Chicago Press.

b) zbornik:

Samson, C., 1970. Problems of information studies in history. V S. Stone, ur. *Humanities information research*. Sheffield: CRUS, 1980, str./pp. 44–68. Pri posameznih člankih v zbornikih na koncu posameznega vira navedemo strani, na katerih je članek, na primer:

c) članek v reviji

Kolega, N., 2006. Slovenian coast sea flood risk. *Acta geographica Slovenica*. 46-2, str. 143–167.

Navajanje virov z interneta

Vse reference se začenjajo enako kot pri natisnjenih virih, le da običajnemu delu sledi še podatek o tem, kje na internetu je bil dokument dobljen in kdaj. Podatek o tem, kdaj je bil dokument dobljen, je pomemben zaradi pogostega spreminjanja www okolja.

Ulrich, W., 1983. *Critical Heuristics of Social Planning*. Chicago: University of Chicago Press, str. 45–100. <http://www.mors.si/index.php?id=213>, 17. 10. 2008.

Pri navajanju zanimivih internetnih naslovov v besedilu (ne gre za navajanje posebnega dokumenta) zadošča navedba naslova (<http://www.vpvs.uni-lj.si>). Posebna referenca na koncu besedila v tem primeru ni potrebna.

Sklicevanje na vire

Pri sklicevanju na vire med besedilom navedite le priimek prvega avtorja in letnico izdaje. *Primer:* ... (Smith, 1997) ...

Če dobesedno navajate del besedila, ga ustrezno označite z narekovaji, v oklepaju pa poleg avtorja in letnice navedite stran besedila, iz katerega ste navajali.

Primer: ... (Smith, 1997, str. 15) ...

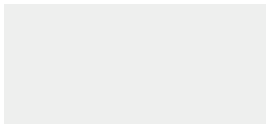
Pri povzemanju drugega avtorja napišemo besedilo brez narekovajev, v oklepaju pa napišemo, da gre za povzeto besedilo. *Primer:* (po Smith, 1997, str. 15). Če avtorja navajamo v besedilu, v oklepaju navedemo samo letnico izida in stran (1997, str. 15).

Slike, diagrami in tabele

Slike, diagrami in tabele v prispevku naj bodo v posebej pripravljenih datotekah, ki omogočajo lektorske popravke. V besedilu mora biti jasno označeno mesto, kamor je treba vnesti sliko. Skupna dolžina prispevka ne sme preseči dane omejitve.

Če avtor iz tehničnih razlogov grafičnih dodatkov ne more oddati v elektronski obliki, je izjemoma sprejemljivo, da slike priloži besedilu. Avtor mora v tem primeru na zadnjo stran slike napisati zaporedno številko in naslov, v besedilu pa pustiti dovolj prostora zanj. Prav tako mora biti besedilo opremljeno z naslovom in številčenjem slike. Diagrami se štejejo kot slike. Vse slike in tabele se številčijo. Številčenje poteka enotno in ni povezano s številčenjem poglavij. Naslov slike je naveden pod sliko, naslov tabele pa nad tabelo. Navadno je v besedilu navedeno vsaj eno sklicevanje na sliko ali tabelo. Sklic na sliko ali tabelo je: ... (slika 5) ... (tabela 2) ...

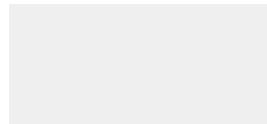
Primer slike:

Slika 5: Naslov slike

Primer tabele:

Tabela 2: Naslov tabele

Opombe pod črto

Številčenje opomb pod črto je neodvisno od strukture besedila in se v vsakem prispevku začne s številko 1. Posebej opozarjamo avtorje, da so opombe pod črto namenjene pojasnjevanju misli, zapisanih v besedilu, in ne navajanju literature.

Kratice

Kratice naj bodo dodane v oklepaju, ko se okrajšana beseda prvič uporabi, zato posebnih seznamov kratic ne dodajamo. Za kratico ali izraz v angleškem jeziku napišemo najprej slovensko ustreznico, v oklepaju pa angleški izvirnik in morebitno angleško kratico.

Format zapisa prispevka

Uredniški odbor sprejema prispevke, napisane z urejevalnikom besedil MS Word, izjemoma tudi v besedilnem zapisu (text only).

Naslov avtorja

Prispevkom naj bosta dodana avtorjeva naslov in internetni naslov ali telefonska številka, na katerih bo dosegljiv uredniškemu odboru.

Kako poslati prispevek

Na naslov uredništva ali članov uredniškega odbora je treba poslati tiskano in elektronsko različico prispevka.

Potrjevanje sprejetja prispevka

Uredniški odbor avtorju pisno potrdi prejetje prispevka. Avtorjem, ki sporočijo tudi naslov svoje elektronske pošte, se potrditev pošlje po tej poti.

Korekture Avtor opravi korekture svojega prispevka v treh dneh.

**Naslov
uredniškega
odbora** Ministrstvo za obrambo
Generalštab Slovenske vojske
Sodobni vojaški izzivi
Uredniški odbor
Vojkova cesta 55
1000 Ljubljana
Slovenija
Elektronski naslov
Odgovorna urednica:
liliana.brozic@mors.si

Prispevkov, ki ne bodo urejeni skladno s tem navodilom, uredniški odbor ne bo sprejemal.

INSTRUCTIONS FOR THE AUTHORS OF PAPERS FOR THE CONTEMPORARY MILITARY CHALLENGES AND THE MILITARY EDUCATION JOURNAL

Content-related instructions

General

The Contemporary Military Challenges is an interdisciplinary scientific expert magazine, which publishes papers on current topics, researches, scientific and expert discussions, technical or social sciences analysis from the field of security, defence and the military..

The Military Education Journal is a military professional and informative publication intended for education and informing on achievements and experiences in the field of military education, training and improvement.

What do we publish?

We publish papers in Slovene with abstracts translated into English. If so decided by the Editorial Board, we also publish papers in English with abstracts translated into Slovene.

We publish papers, which have not been previously published or sent to another magazine for publication. The author is held responsible for all possible copyright violations. If the paper has already been printed elsewhere, sent for publication or presented at an expert conference, the author must notify the editor, obtain the publisher's consent (if necessary) and indicate the reasons for republishing.

Technical instructions

Limitations regarding the length of the papers

The papers should consist of 16 typewritten double-spaced pages or 30,000 characters. At a minimum they should have 8 pages or 15,000 characters and at a maximum 24 pages or 45,000 characters.

- Reviews** All papers are reviewed. The review is anonymous. With regard to the reviewer's assessment, the Editorial Board or the editor accepts the paper, demands modifications, if necessary, or rejects it. Upon receiving the reviewers' remarks, the author inserts them into the paper.
Due to an anonymous review process, the first page must be designed in the way that the author's identity cannot be recognized.
Next to the title, the author should indicate the category the paper belongs to according to him and according to the classification in the COBISS¹. The classification is available on the magazine's internet page and at the responsible editor. The Editorial Board determines the final classification.
- Proofreading** The organizational unit responsible for publishing provides the proofreading of the papers. The proofread papers have to be approved.
- Translating** The translation of the papers or abstracts is provided by the organizational unit competent for translation or the School of Foreign Languages, Military Schools Centre.
- Indicating the authors of the paper** The authors' name should be written in the upper left corner, aligned left.
Example:
Name 1 Surname 1,
Name 2 Surname 2,
In the footnote, Slovenian authors should indicate the institution they come from. Foreign authors should also indicate the name of the state they come from.
- Title of the paper** The title of the paper is written below the listed authors. The font in the title is bold, size 16 points. The text of the title is centrally aligned.
- Abstract** The paper should have an abstract of a maximum 1,200 characters (20 lines). The abstract should include a short presentation of the topic, particularly the results and the findings. General findings and reflections do not belong in the abstract, but rather in the introduction.
- Abstract in English** The authors must also submit the translation of the abstract into English. The translation of the abstract is likewise limited to a maximum of 1,200 characters (20 lines).
- Key words** Key words (3-5 also in the English language) should be bold with a justified text alignment.
- Text** The authors should submit their papers on an A4 paper format, with 1.5 line spacing, fontArial size 12 points. At the upper and the bottom edge, there should be approx. 3 cm of space; the left margin should be 2 cm wide and the right margin 4 cm. Each page consists of approx. 30 lines with 62 characters. The text should have a justified alignment, without indents at the beginning of the paragraphs.

¹ Co-operative Online Bibliographic System and Services

A brief presentation of the authors

The authors should prepare a brief presentation of their expert or scientific work. The presentation should not exceed 600 characters (10 lines, 80 words). If there are several authors, each should be presented individually, as shortly and as comprehensively as possible. These texts should be placed at the end of the paper, after the cited literature.

Text structuring

Individual chapters should be separated with independent subtitles and adequately numbered.

Example:

- 1 Introduction
- 2 Title of the chapter (1st level)
- 2.1 Subtitle (2nd level)
- 2.1.1 Subtitle (3rd level)
- 2.1.1.1 Subtitle (4th level)

Referencing

In the bibliography, only the authors of references one refers to in the paper should be listed, in the alphabetical order. The entire reference has to be in compliance with the Harvard citing style.

Example:

Surname, name (can also be the initial of the name), year. *Title of the work*. Place. Publishing House.

Example:

Urlich, W., 1983. *Critical Heuristics of Social Planning*. Chicago: University of Chicago Press.

With certain papers published in journals, the author should indicate, at the end of each reference, a page on which the paper can be found.

Example:

Urlich, W., 1983. *Critical Heuristics of Social Planning*. Chicago: University of Chicago Press. pp. 45-100.

Referencing internet sources

All references start the same as the references for the printed sources, only that the usual part is followed by the information about the Internet page on which the document was found as well as the date on which it was found. The information about the time that the document was found on the Internet is important, because the WWW environment changes constantly.

Urlich, W., 1983. *Critical Heuristics of Social Planning*. Chicago: University of Chicago Press. p. 45-100. <http://www.mors.si/index.php?id=213>, 17 October 2008.

When referencing interesting WWW pages in the text (not citing an individual document) it is enough to state only the Internet address (<http://www.vpvs.uni-lj.si>). A separate reference at the end of the text is therefore not necessary.

Citing

When citing sources in the text, indicate only the surname of the author and the year of publication. *Example:* (Smith, 1997) ...

When making a direct reference to a text, the cited part should be adequately marked with quotation marks and followed by the exact page of the text which the citing is taken from.

Example: ...(Smith, 1997, p.15) ...

Figures, diagrams, tables

Figures, diagrams and tables in the paper should be prepared in separate files which allow for proofreading corrections. The place in the text where the picture should be inserted must be clearly indicated. The total length of the paper must not surpass the given limitation.

Should the author not be able to submit the graphical supplements in the electronic form due to technical reasons, it is exceptionally acceptable to enclose the figures to the text. In this case the author must write a sequence number and a title on the back of each picture and leave enough space in the text to include it. The text must likewise contain the title and the sequence number of the figure. Diagrams are considered figures.

All figures and tables are numbered. The numbering is not uniform and not linked with the numbering of the chapters. The title of the figure is stated beneath it and the title of the table is stated above it.

As a rule, the paper should include at least one reference to a figure or a table..

Reference to a figure or a table is: ... (Figure 5) (Table 2)

Example of a figure:

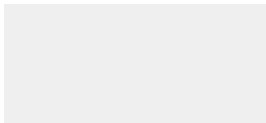
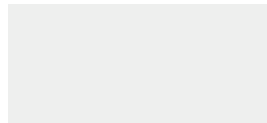

Figure 5: Title of the figure

Example of a table:

Table 2: Title of the table

Footnotes

The numbering of the footnotes is not related to the structure of the text and starts with number 1 in each paper. We want to stress that the aim of the footnotes is to explain the thoughts written in the text and not to reference literature.

Abbreviations

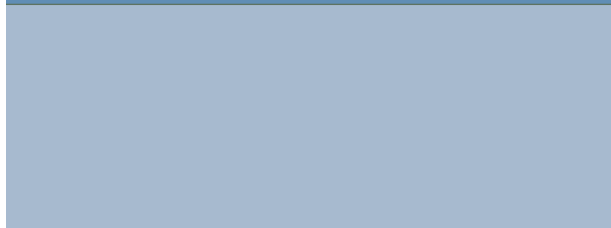
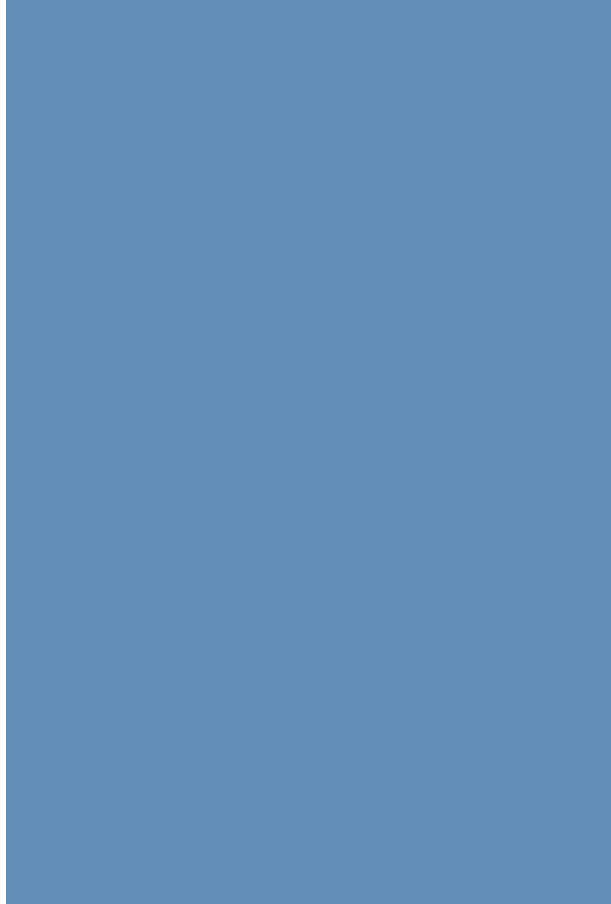
When used for the first time, the abbreviations in the text must be explained in parenthesis; therefore no additional list of abbreviations is needed. If the abbreviations or terms are written in English, the appropriate Slovenian term should be written along with the English original and possibly the English abbreviation in the parenthesis.

Format type of the paper

The Editorial Board accepts only the texts written with a MS Word text editor and only exceptionally those in the 'text only' format.

Author's address	Each paper should include the author's address, e-mail or a telephone number, so that the Editorial Board can reach him or her.
Sending the paper	A print or an electronic version of the paper should be sent to the address of the Editorial Board or the members of the Editorial Board.
Confirmation of the reception of the paper	The Editorial Board sends the author a written confirmation regarding the reception of the paper. The authors who also list their e-mails receive the confirmation via e-mail.
Corrections	The author makes corrections to the paper within three days.
Editorial Board address	Ministry of Defence Slovenian Armed Forces General Staff Contemporary Military Challenges Editorial Board Vojkova cesta 55 1000 Ljubljana Slovenia Electronic address: Editor in Chief: liliana.brozic@mors.si

The Editorial Board will not accept papers, which will not be in compliance with the above instructions.

Vsebina

Liliana Brožič	UVODNIK EDITORIAL
Ljubo Štampar	SPOŠTOVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN V VOJSKAH DRŽAV EVROPSKE UNIJE: PRISTOPI, PRAKSE, MEHANIZMI RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS IN ARMED FORCES OF EU MEMBER STATES: APPROACHES, PRACTICES AND MECHANISMS
Vinko Vegič	VLOGA VOJSK V EVROPI: OD OBRAMBE OZEMLJA K RAZNOVRSTNIM VARNOSTNIM NALOGAM THE ROLE OF ARMED FORCES IN EUROPE: FROM TERRITORIAL DEFENCE TO VARIOUS SECURITY TASKS
Vladimir Prebilič Jelena Juvan	MLADI, DOMOLJUBE IN NACIONALNA VARNOST: VOJSKA KOT STEBER DOMOLJUBNIH STRUKTUR THE YOUNG, PATRIOTISM AND NATIONAL SECURITY: ARMED FORCES AS A PILLAR OF PATRIOTIC STRUCTURES
Mihael Nagelj	TRANSFORMACIJA OBRAMBNEGA RESORJA – RAZUMEVANJE V SVETU IN PRI NAS DEFENCE SECTOR TRANSFORMATION: AS UNDERSTOOD IN THE WORLD AND SLOVENIA
Tomaž Pajntar	VARNOST STAVB OB TERORISTIČNEM BOMBNEM NAPADU SECURITY OF BUILDINGS IN THE EVENT OF A TERRORIST BOMB ATTACK
Dragica Dovč	OBVLADOVANJE INFORMACIJ IN OMREŽNO SODELOVANJE V SLOVENSKE VOJSKI – NUJNO ALI LE AKTUALNO? INFORMATION MANAGEMENT AND NETWORK COLLABORATION IN THE SLOVENIAN ARMED FORCES – A NECESSITY OR ONLY A TOPICAL ISSUE